

STATSVETENSKAPLIG TIDSKRIFT

FÖR

POLITIK — STATISTIK — EKONOMI

UTGIFVEN AF

PONTUS E. FAHLBECK.

Pris för årgång 6 kr.

Lösnummer af detta häfte kostar 2 kr.

LUND

STATSVETENSKAPLIG TIDSKRIFTS EXPEDITION

DISTRIBUTÖR: C. W. K. GLEERUP.

Prenumerationsanmälan.

Statsvetenskaplig Tidskrift utkommer under 1916 efter samma plan och under samma ledning som innevarande år.

Tidskriften skall, med undvikande af ett alltför strängt anlitande af den vetenskapliga framställningens yttre former, likväl städse söka meddela ett fullt vetenskapligt innehåll dels genom *uppsatser* i politik — detta ord taget i sin äldre och mera omfattande bemärkelse — statistik och ekonomi, dels genom kortfattade *meddelanden* från hithörande områden. Tidskriften kommer dessutom att meddela kortare *anmälningar* och granskningar af nyutkommen statsvetenskaplig litteratur, hufvudsakligen svensk men vid förekommande tillfälle äfven norsk och dansk.

Tidskriften vill för öfrigt, utan att sluta sig till något parti och utan att göra sig solidarisk med de åsikter, som i dess spalter kunna komma till uttryck, söka uppnå största möjliga objektivitet, omväxling och gedigenhet i innehållet, och härutinnan vågar den ock hoppas på framgång, då från olika håll bidrag utlofvats eller eljest för framtiden ställts i utsikt af vårt lands mest framstående författare på statsvetenskapernas område.

Tidskriften utkommer i 5 häften om året, omfattande minst 20 ark. Prenumerationspriset blir såsom hittills 6 kr. för år. Lösa häften säljas i mån af tillgång till ett pris af c:a 50 öre pr ark.

Prenumeration kan ske antingen genom postverket eller direkt hos «Redaktionen af Statsvetenskaplig Tidskrift, Lund».

Eftertryck utan angifvande af källan förbjudes.

Lund i december 1915.

P. Fahlbeck.

Innehåll:

Pontus Fahlbeck, England och vi. Ett ord för dagen.

Hjalmar Haralds, Det svenska tvåkammerssystemets utvecklingslinie.

Hans Gahn, Primäruppgifterna i vår svenska befolkningsstatistik. 1749—1915.

Erik Fahlbeck, Studier öfver frihetstidens politiska ideér. II. (Forts.)

Litteratur.

England och vi.

Ett ord för dagen.

Af

Professor **Pontus Fahlbeck.**

England måste känna, att världets grundvalar vackla och har fördenskull förlorat besinningen. Man förstår eljest icke dess hänsynslösa politik mot de neutrala och särskildt mot oss. Tyskland kan icke uthungras, det borde dock nu en hvar kunna förstå. Åfsaknaden af kaffe och té och kakao m. m. må vara ett obehag; men icke böjes det tyska folkets och den tyska regeringens vilja eller förmåga att föra kriget till ett lyckligt slut af dylika nålsting. De för krigföringen nödiga råämnena finnas i öfverflöd; och lifsmedelstillgången är tryggad, äfven om kriget — såsom en engelsk statsman yttrade — skulle vara i 20 år. Blockaden är alltså meningslös gent emot Tyskland, men brottslig, när den utsträcket till de neutrala. Endast en skräckslagen nervositet kan förklara, men ingalunda ursäkta det våld, som England mot oss utöfvar.

Emellertid kan svårligen förnekas, att skulden till det odrägliga läge, vi genom Englands blockad af vår fredliga handel iråkat, i någon mån hvilar på oss själfva. Det utgör icke en ursäkt för detta lands brutalitet, men bidrager att förklara densamma. Det eviga utbasunerandet af vår orubbliga neutralitet måste ha sådana följder. »Denna neutralitetsysteri», yttrades det för jämt ett år sedan i denna tidskrift (febr. 1915), »som på vänsterhåll gått ända därhän, att man inkvisitoriskt begagnat sig af ställningen till neutraliteten för att misstänkliggöra politiska

motståndare, har gifvit utlandet en fingervisning, som det väl vetat att dra nytta af för sin politik gent emot oss. Sverige är ett land, som man icke behöfver räkna med. Det omfattar neutraliteten à tout prix».

Detta onödiga proklamerande af vår neutralitet både bittida och sent har ingalunda minskats sedan dess. Tvärtom har det snarare tilltagit under hetsjakten på de s. k. aktivisterna, hvilka nu också anses vara nederslagna. Inser man då icke, att ett dylikt beteende måste af utlandet tolkas som ett beslut att hända hvad som hända vill icke draga svärdet? Detta säges ock ej sällan mer eller mindre tydligt. Så stod nyss att läsa i Socialdemokraten: »Det behöfs i denna situation bred front för svensk demokrati — — därest vårt folks stora flertals bestämda freds- och neutralitetsvilja skall väga med tillräcklig tyngd i alla situationer». Den, som i »alla situationer» förklarar sig skola förbli neutral, honom lär utlandet trampa på fötterna utan försyn. Lyckligtvis har statsministern vid olika tillfällen sagt ifrån, att på det viset äro vi ej neutrala. Men vänsterpressens dagliga idisslande af neutralitetsviljan måste ge utlandet föreställningen, att massan af vårt folk ämnar tåla allt hellre än att använda de försvarsmedel, hvarpå vi offra kraft och penningar. Neutralitetshysterien har gjort oss hundrafaldt mera skada än aktivismen. Denna visade åtminstone, att vi ej ryggade tillbaka för kriget och alltså måste vara en faktor att räkna med och ett folk, som icke kunde behandlas huru som helst.

Spörsmålet, huru vi skola värja vår rätt och våra legitima intressen, är nu det kinkiga problem, som regeringen har sig förelagt. Den utanför stående har ej lätt att här gifva råd eller uttala en bestämd mening. De fakta, som i senaste häfte af denna tidskrift (Dec. 1915) framhöllos, ge dock anvisningar om sätt och medel. Där erinrades sålunda i första hand om den makt vi äga öfver transitotrafiken mellan England och Ryssland. Häruti ha vi en trumf på hand af enastående värde, om ock spelet måste riktas mera mot Petersburg än mot London för att leda till önskad resultat.

Vidare erinrades i sagda artikel om den handelspolitik, hvar till Englands förfarande tvungit oss. Regeringen har måst i många fall taga hand om både import och export. Realiseras emellertid

»der geschlossene Handelsstaat» fullständigt, så bör äfven det vara ett medel att bringa England till förnuft. Stänger detta land vår import, så böra vi afstänga utförseln af för England nödiga varor och i stället rikta den, och särskildt hvad vi kunna undvara af lifsmedel, till Tyskland. Det senare, som icke för oss innebär något obehag, korsar direkt uthungringsplanerna och skulle vara ett mycket verksamt påtryckningsmedel, om vi ägde större mängder af lifsmedel att afyttra, hvilket dock icke lär vara fallet. Det förra, inhiberandet af utförseln af pitprops och andra trävaror, järn och annat för England behöfligt torde kännas som ett kraftigare memento. Man märker det af den verkan, som det första allvarliga steget på denna väg, utförselförbudet å trämassa, efter allt att döma haft.

Man måste gå vidare på samma väg, äfven om detta är nog så kännbart, visserligen icke för landet i dess helhet, då den minskade införseln kräver mindre betalningsmedel mot utlandet, men för de enskilde exportörerna af dessa varor, som däraf få lida. De enskilda intressena och de allmänna kollidera i detta fall som så ofta eljest, särskildt i denna tid, då stundligen så sker. Att vid en sådan konflikt de enskilda intressena måste vika för de allmänna, är själfklart. Man kan för öfrigt vara förvissad om, att regeringen med nödig varsamhet skall begagna sig af sin makt och icke fordra mera än hvad det afsedda ändamålet och rikets väl kräfvat.

Som här af synes, äga vi nog medel att upptaga den oss påtvungna kampen för frihet och själfbestämning genom en effektiv do-ut-des-politik. Det är blott att hoppas, att en sådan i tide och med fullt allvar användes. I motsatt fall förestår oss det öde, som drabbat de andra neutrala stater, som äro Tysklands grannar. Det engelska folket håller på att mista all sans och måtta. Men man må ej tro, att det hjälper att beskedligt foga sig efter dess vilja. Tvärtom, ju mer man ger efter, dess värre blir man behandlad. Det är erfarenheten för dagen.

Remissdebatten, som gått af stapeln, sedan ofvanstående skrefs gaf den trygga vissheten, att regeringen hädanefter som hittills

ämnar föra en fast, vår rätt och vår frihet värnande neutralitetspolitik. Bedröfligt att säga, lämnade den tillika bevis för, att de båda vänsterpartierna icke sätta pris på en fast politik. Man behöfver dock ej taga detta alltför allvarligt. Missljuden i riksdagen ha denna gång mindre gånklang ute i landet, än dess upphofs-män inbilla sig.

Det svenska tvåkammersystemets utvecklingslinie.

Af

Fil. Dr. Hjalmar Haralds.

GUNNAR REXIUS: *Det svenska tvåkammersystemets tillkomst och karaktär.* Med särskild hänsyn till principernas grundläggning 1840—41.

Det ofvan anförda arbetet har framgått ur den »historiska» riktning, som på sistone varit förhärskande inom statsvetenskapen vid vårt mellansvenska universitet. Man anser sig uppenbarligen utan vidare trygg för allehanda vetenskapliga farligheter bara man håller sig inom den »historiska metodens» rāmärken och skyr allt teoretiserande som pästen, isynnerhet all filosofi. Man observere, huru författaren med äkta »realpolitiskt» förakt går förbi de under representationsfrågans äldre skede isynnerhet ganska talrika försöken att förklara — d. v. s. uppvisa det idéella berättigandet af — stāndsrepresentationen ur »romantiska» idéer. Den filosofiskt intresserade känner sig nästan tacksam för denna afhållsamhet från vederbörandes sida, filosofien synes icke ligga för denna skola. T. o. m. när docenten Rexius i sin doktorsafhandling behandlar rättsfilosofen Stahl, kringskär han resolut ämnet till ett uteslutande historiskt och statsrättsligt. De kategorier, han därvid behöfver, lånas omisstänksamt utan kunskapskritisk siktning från skolans universalgeni, Jellinek. Därmed vare ingalunda förnekadt, att R:s Stahlstudie är ett både duktigt och i viss mån betydande arbete inom de själfpålagda begränsningarnes ram.¹

¹ Jfr min uppsats i ämnet H. T. 1913.

Vill man ha ett typiskt exempel på den författningshistoriska Kleinkunst, som ett ensidigt fasthållande vid historiskt-filologisk metod inom statsvetenskapen medför, får man gå till R's kollega, docenten Brusewitz i hans doktorsafhandling: »Representationsfrågan vid 1809—10 års riksdag». Med rent af raffinerad historisk metod, om ock med motsvarande valhändthet gentemot de filosofiska idéer, som på denna tid fyllde även »praktiska» politikers tänkande, framställes det politiska »system» i representationsfrågan, som en af konstitutionsutskottets ledamöter sammansatt åt sig utaf iakttagelser på utrikes resor och Lesefrüchte. Den ledande tanken i boken är helt enkelt författarens sträfvan att i görligaste mån vetenskapligt utnyttja ett »fynd» i det grefliga Mörnerska arkivet på Esplunda. »Endast i förbigående har ämnets sociala och ekonomiska sida samt dess sammanhang med privilegiestriden mellan stånden blifvit vidrörd», bekänner författaren helt naivt. Sannerligen en synnerligen indirekt väg att nalkas statsvetenskapens stora problemers på.

Docenten Rexius' vetenskapliga kynne är af helt annat slag. Liksom han i sin Stahlmonografi behandlade en tänkare, hvars idéer ännu i dag trots hans onda rykte för reaktionära tendenser stå i den moderna statsrättsvetenskapens centrum, håller han sig i sin senast utkomna författningshistoriska afhandling till utvecklingens stora grundproblem.

Den utveckling, det här är fråga om, bjuder visserligen ej på några stora idéer och några stora mått. Man får det bestämda intrycket, att det hela går på en slump, och att kontinuiteten representeras af tröghetslagen. Man håller oresonligt fast vid det bestående, tills man hastigt och lustigt ramlar ur detta läge och sedan traskar man lika envist i den nya fåra, man af en slump kommit in i. Men förhållandet är nog också, att representationsfrågan icke någonstädes trots det myckna buller den rörde upp var en fråga i allra första planet. De maktägandes sträfvan den gingo öfverallt i första rummet ut på att rädda den bestående samhällsordningen och dess symbol konungadömet till snart sagdt hvarje pris, och därvid blef folkrepresentationens organisation något relativt oväsentligt. Visserligen föredrog man å den konservativa sidan ståndrepresentationen, men man försummade dennas utbildning, medan det ännu varit

möjligt före 1848, emedan man, där den fanns eller infördes, lade hufvudvikten på, att representationen icke skulle blifva såsom nationalrepresentation en med konungamakten konkurrerande statsmakt, utan hållas nere som en underordnad faktor genom att, såvidt möjligt, inskränkas till att representera lokala och partikulära intressen (provinsialständer i Preussen, och Danmark) samt undanhållas en modern folkrepresentations rättigheter, rätt till periodicitet i sammanträden, modern budgets rätt och lagstiftningsmakt, och i hufvudsak inskränkas till att vara rådgifvande. Genom dylikt kom nog ståndsprincipen i vanrykte äfven i Sverige, som intog en särställning gentemot den allmänt europeiska utvecklingen, i det att det jämte England ensamt hade en fullt utvecklad nationalrepresentation på ståndsprincipens grund. Sveriges fyra stånd företrädde nämligen icke som de kontinentala, ständernas genom privilegier afgränsade partikulära rättssfärer, utan bildade liksom Englands lorder och commons i sin samverkan representationen för en enhetlig nationalvilja.

Det kunde ju därför ha legat närmast till hands att modernisera den svenska representationen på ståndsprincipens grund liksom England ännu i dag har kvar en betydligt radikaliserad representation i den uråldriga formen af världsliga och andliga lorder samt commons. Men i Sverige fanns betydligt olika historiska förutsättningar mot i England. Medan i Storbritannien utvecklingen efter Stuartarnes fall så småningom låtit konungamakten absorberas af parlamentet, så att det sista personliga kungaregementet, Georg III:s, måste utöfvas genom af konungen korrumperade parlamentsmajoriteter, stod den svenska författningsutvecklingen ännu i tecknet af striden mellan konungamakt och adel, som 1789 med de ofrälse ståndens hjälp lösts till konungamaktens favör, hvilket återigen framkallat en adlig revolution i reaktionär anda tjugo år senare. Så uppfattades den af det gustavianska partiet, hvilket kände sig kalladt att slå vakt kring den monarkiska restauration Gustaf III genomfört. Men genom den moderation, hvarmed 1809 års revolution genomfördes på grund af dyrköpta historiska erfarenheter och under förhållandenas tryck, som ej tillät radikala reformers genomförande, kom 1809 års konungadöme att

framstå som det gustavianskas arftagare endast beröfvadt dess mest utmanande attributer.

Adelns sociala ställning hade emellertid på grund af det svenska samhällets under frihetstiden skedda utveckling i merkantil riktning och på grund af de 1789 och 1809 skedda utjämningarna af privilegierna i afseende på jordbesittandet undergräfts. Det var väl i samband därmed som klassindelningen på riddarhuset icke återupplifvades och det nya kungadömet stod därför icke gentemot den gustavianska tidens högmögande jord- och industrimagnater, som då bildat kärnan i oppositionen, utan mot den byråkratiskt-militäriska »riddarhusdemokrati», med hvars tillhjälp 1772 års statskupp genomfördes. Alliansen förnyades inför en situation i någon mån liknande den af 1772, nämligen en mot både adel och kungadöme. riktad opposition inom de ofrälse stånden. Genom konungamaktens under 1809 års R. F. tämligen fria utnämningsrätt till biskopsstolar och regala pastorat behärskades också prästeståndets ungefär i lika hög grad som adeln af kungamakten som magnatoppositionen på riddarhuset, representerad af män sådana som Carl Henrik Ankarsvärd, undertrycktes genom majoriteten af ämbetsmän, som »voterade för uniformen».

På detta sätt skapades åt konungamakten ett parlamentariskt inflytande likt det, som utöfvats i England före parlamentsreformen, hvarigenom under ledning af statsrådet af Norden som »riksdagsminister» oppositionen neutraliserades vid 1828—30 års riksdag. Det sätt, hvarpå detta skedde, väckte skandal och inom adeln framträdde krafvet på tryggandet af dess oafhängighet såsom riksstånd genom att förlägga dess tyngdpunkt ifrån byråkratien till den besutna landtadeln, alltså samma tendenser som under frihetstiden å de äldre mössornas sida. Den reformlinie, som ur konservativ synpunkt låg närmast till hands, var att trygga riddarhusets ställning som en representation med ett underlag i en verkligt social aristokrati genom att på ena eller andra sättet binda representationsrätten vid jordegendom och måhända ytterligare konsolidera det genom att på ena eller andra sättet därmed associera den svenska gentryn, de ofrälse ståndspersonerna. Denna reform, som skulle ha konsoliderat ståndsrepresentationen i dess svaga punkt, riddarhusets sociala underlag, och därigenom gifvit stånds-

representationen en sådan styrka, att det skulle lönat sig att gå vidare i reformer på dess grund genom att reformera tungroddheten i dess arbetssätt, hvarpå mycket arbete nedlades, hade sina förespråkare liksom öfver hufvud taget alla tänkbara reformmöjligheter i denna mycket diskuterande och spekulativt lagda tid, men den nådde aldrig någon större aktualitet. Orsaken var, att konungamakten, adelns bundsförvant på den konservativa sidan, under påtaglig inverkan af erfarenheterna från Gustaf III:s tid fruktade en på detta sätt oberoende adlig representation.

Å andra sidan svärmade aristokrater med radikal fërnissa, en Ankarvärd t. ex., för ett jordadelns herravälde på allmänna valens grund efter engelskt föredöme.

Konungamaktens speciella reformlinie var tvåkammerssystem med en af densamma på grund af utnämningrätten beroende pärskammarer. Men denna linie, som frambars t. ex. af Björnstjerna under tiden efter 1834—35 års riksdag, stötte alltför mycket mot de nationella traditionerna. Enligt den gängse apologetiska teorien för pärskammarssystemet, som ännu på 1830-talet omfattades ganska långt till vänster ute i Europa, uppfattades det på det sättet, att öfverhuset verkligen var underhuset öfverordnad, en revisionskammare, d. v. s. ett slags politisk kassationsdomstol, som återförvisade målen vid behof till den nedre afdelningen af representationen för förnyad behandling. Detta stred mot svenskt politiskt åskådningssätt, som uppfattade ridderskapet och adeln, den aristokratiska delen af representationen, såsom i princip likställd med de öfriga stånden.

Däremot frambars till ståndsrepresentationens försvar, att Sverige i sitt utskottsväsen med dess skiljedom mellan stånden i förstärkt utskott ägde ett slags revisionskammare, som genom sin lagstadgade utredning förhindrade förhastade beslut. Därifrån gick ju tanken lätt öfver till det *norska* tvåkammerssystemet med kamrar kemiskt fria från social åtskillnad. Detta hade de mera radikales sympatier, hvarvid den oundgängliga förutsättningen var representationens byggande på plutokratisk grundval, hög census, indirekt valrätt, graderad skala eller förmögenhetsklasser som i Ankarvärd-Richertska förslaget. Detta var de plutokratiska underhusens tid ute i Europa, till sin ytterlighet i restaurationens Frankrike,

men i grund och botten äfven i England till Disrealis reform. Massans väldé ansågs apriori uteslutet och dess förkastlighet skildrades äfven å framskridet håll med ett visst välbehåg i breda drag. Rexius härleder denna förkärlek för förmögenheten som politisk garanti ur fysiokratiska källor. Man sätter gärna tro till detta påstående på grund af sakens inre sannolikhet och med kännedom om författarens goda encyklopediska kännedom om 1800-talets politiska teorier, manifesterad utom i de båda afhandlingarna i en betydande uppsats om den »historiska skolan» i *Historische Zeitschrift*.

Däremot skulle man önskat en mera bindande bevisning för en hypotes, hvarpå ytterst författarens vackra konstruktion af det svenska tvåkammerssystemets utvecklingslinie hvilat, påståendet, att kännedomen om Tocquevilles *la Démocratie en Amérique*, som utkom i svensk öfversättning strax före 1840 års riksdag, åstadkommit tvåkammerssystemets genombrott i det politiska tänkandet. Genom detta skulle nämligen enligt Rexius man först fått närmare kännedom om ett tvåkammerssystem, hvars båda kamrar lika väl som det norska hvilade på samma sociala grundval, men dock i motsats mot detta uppvisade en verklig karaktärsskillnad mellan kamrarne. Vunnen af författarens bestickande fina konstruktion är man allt för böjd att tro honom på hans ord, när han säger sig kunnat »i detalj» fastställa Tocquevilles inflytande på tvåkammerssystemets genombrott i Sverige. Men man är icke absolut öfvertygad, att det *nödvändigtvis* gått för sig på detta sätt. Sedan författaren yttrat sig med sådan tvärsäkerhet på sidan 158, blir han försiktigare på nästa sida och begränsar sitt påstående till, att det »torde vara högst sannolikt, att man åtminstone delvis däri kan se en frukt af Tocquevilles inflytande». Det är, såsom vi skola se, icke första gången i detta arbete författaren liksom ger med den ena handen och tar igen med den andra, hvilket tyder på, att författarens ståndpunkt icke varit till fullo fixerad vid tryckningen.

Afgörande för representationsfrågans vidare utveckling var väl ändå, att vid riksdagen 1840—41 konservatismens principiella fasthållande vid status quo bröts genom Hartmannsdorffs förslag om två kamrar båda valda af de fyra stånden tillökade med de orepresenterade som ett femte, hvilket senares inrättande han principiellt förkastat vid föregående riksdag. Det hela torde väl således ut-

göra en *taktisk* svängning, icke en utveckling af principiell art. Detta var väl det viktigaste, som skedde 1840—41.

Den amerikanska principen afböjdes ju dock af konstitutionsutskottet då. Att den sedermera medverkat vid utformningen af De Geers förslag är ju möjligt, men den svenska första kammaren af år 1866 hade dock en närmare förebild i den holländska med dess 9-årsperiod och val af en verklig provincialrepresentation, än den amerikanska senaten, såsom redan Naumann påpekat. Principen om tvänne kamrar på samma sociala grundval har ju just slagit igenom i Hartmannsdorffs uppslag, fastän sedermera ståndsskillnaden eliminerades i 1866 års reform. Själfva det Hartmannsdorffska tvåkammersystemet förefaller ju närmast att vara en utbildning af tanken, att tvåkammersystemet redan fanns in nuce inom fyrståndsrepresentationen. I så fall blir väl Tocquevilles bok tämligen öfverflödig som förklaringsgrund.

Måne man icke har att söka skälet till strömkantringen 1840—41 i den af oss förut antydda, att representationsfrågan spelade en sekundär roll gentemot konungamaktens garderande mot verkliga eller inbillade faror — så fattade ju ännu De Geer sin uppgift hela sin statsmannabana igenom såsom framgår af hans Minnen — och att ståndrepresentationen således fick spela rollen af bonden i schackspelet, som offrades för att rädda spelets drottning, den af opinionsstormen hårdt ansatta konungamakten. Konungens sanktion af departementalreformen skedde ju af dylika skäl och försöken att orientera ministären åt vänster (Richert, Trolle-Wachtmeister) voro ju ett led i samma ur ett verkligt eller inbilladt tvångsläge framgångna opportunistiska politik.

I stil med detta, som bekräftar uppfattningen om det slumpvisa i representationsfrågans utveckling, är hvad man vetat förut genom t. ex. Clasons framställning i Illustrerad Historia, om den vidare utvecklingen vid 1840—41 års riksdag, men som Rexius fylligare skildrar. Det är egentligen ett par radikala herrar, Gustaf Hierta och Wærn, som genom skickliga manövrer med propositioner o. d. fingo allmänna valens princip fastslagen i konstitutionsutskottet, som ju på den tiden kunde göra ett grundlagsändringsförslag hvilande, oaktadt de tre högre stånden förklarar sig för en reform på klassvalens grund. Spelet blef lättare, genom

att de moderate reformvännerna icke hade något emot att *demonstrera* sin reformvänlighet genom att stödja en reform, som gick längre än de egentligen ville, men som de trodde sig vara säkra att slippa se genomförd, ett icke enastående fall inom 1800-talets svenska historia.

Ifrån detta stadium torde Rexius ha lyckats att fritt från invändning uppvisa kontinuiteten i utveckling ända till motiveringen för De Geers representationsförslag. Denna går helt och hållet i samma riktning som 1840—41 års konstitutionsutskotts.

En på *sociala* åtskillnader grundad karaktärsskillnad mellan kamrarne fördömes. Därvid torde man hufvudsakligen tänkt på *ståndsskillnad*. Detta torde isynnerhet gälla om försvaret för det De Geerska förslaget på riddarhuset, hvad man hade att kämpa emot, var ju önskan att bibehålla stånden i någon form, som till slut kristalliserade ut i det aldrig annat än reservationsvis framlagda Carl-Göran Mörnerska förslaget med dess inslag af ständsrepresentation i första kammaren. Gripenstedt särskildt i sitt af R. anförda yttrande polemiserar uppenbarligen mot den aristokratiske principen som öfverhusets grundval. Hvad man på den liberala sidan på den tiden kämpade för var att få bort representationsrätt på grund af börd eller själfskrifvenhet. Alldeles som Holland Rose i sin bok om demokratiens utveckling i England («The rise of democracy», i Victorian æra series) ännu vid sista sekelskiftet förklarar, att demokrati i motsats till *aristokrati* är upphäfvandet af hvarje *bördens* rätt i det politiska lifvet, hvarvid han yttrar sig på ett sätt, som hvarken utesluter klassval, census eller graderad skala ifrån demokratiens möjliga former. Så sågo nog De Geers samtida saken med undantag af några enstaka radikaler, hvaraf författaren till de numera klassiska »Femton bref» om den nya representationen, S. A. Hedin, var en, men den idéutveckling, som dessa inaugurerade, var något som tilldrog sig efter genomförandet af De Geers reform.

Visserligen förefinnes äfven i De Geers apologi för sin representationsreform ett bestämdt afståndstagande från tanken på första kammarens byggande på den större förmögenheten, men detta kan nog vara riktadt närmast emot sådana företeelser som särskilda valklasser af de förmögnare, sådana som förekommit

t. ex. i det Rickert-Ankarsvårdska förslaget och äfven senare gått igen. De Geer och hans samtida ville undvika behöfvat af att balancera klassintressen, mot hvarandra i samhällsbevarande syfte genom att lägga maktens tyngdpunkt hos *medelklassen*¹. Härvid må den konjekturen vedervågas, att 1860-talets svenskar, för hvilka aristokratien var en politisk realitet i adelns själfskrifna representationsrätt på riddarhuset, lånat sitt medelklassbegrepp från engelsmannens »the middle classes» d. v. s. hvad som ligger mellan aristokratien och »folket», massorna. I alla händelser ansågo sig De Geer och hans män vara nog liberala eller radikala och demokratiska, om man så vill, genom att substituera de högre stånden med en första kammare på allmänna val med den från de ofrälse stånden graderade skalan. Han hade, som Rexus påvisar, äfven ämnat tillämpa denna till andra kammaren, men afhölls därifrån genom den demonstration till förmån för den lika rösträtten, som skedde, genom att Stockholm m. fl. städer antog den lika röstgrunden för sina nya valordningar till borgarståndet.

Men härigenom bröt De Geer oafsiktligt grundvalen för sitt system, den sociala likheten mellan kamrarna. Den utveckling, vid hvars slutpunkt det De Geerska representationsförslaget står, fick således *icke* gifva sin *karaktär* åt det tvåkammar-system, som faktiskt blef gällande. Docenten Rexus borde således rätteligen ha gifvit sin afhandling titeln Det svenska tvåkammar-systemets uppkomst eller rättare Det De Geerska representationsförslagets uppkomst. Dess karaktär har han nämligen icke gifvit genom de i sig själf synnerligen välbetänkta och fyndiga anmärkningar, hvarmed han enligt sin vana gifver med den ena handen och tager med den andra, som uppfylla den senare delen af arbetet. Såsom undertiteln (med särskild hänsyn till principernas grundläggning 1840—41) tyder på, har författaren börjat med en undersökning ungefär af typen »Representationsfrågan vid 1840—41 års riksdag» och sedan förts vidare af de rikligt flödande källorna utan att riktigt fasthålla ett klart fattadt mål, däraf den inadekvata rubriken, som ju bekräftar, hvad vi yttrade i inledningen om den »historiska» skolans ovana vid systematiskt tänkande, men ju inga-

¹ Jfr REXIUS s. 351.

lunda gör, hvad som presteras i författarens historiska undersökning, värdelöst.

Ville han framställa det svenska tvåkammerssystemets *karaktär*, hade han måst utsträcka sin historiska framställning öfver utvecklingen efter 1866 med dess på social klassmotsats grundade karaktärsskillnad mellan kamrarne, hvilken åter medvetet fastslogs genom 1909 års författningsreform. Gäller det det aktuella svenska tvåkammerssystemets karaktär, så ha 1907 års grundlagsstiftare vid den då företagna författningsrevisionen vitsord gentemot De Geer och ännu mer gentemot hans *intentioner* vid 1866 års reform, som han själf öfverkorsade i handling. Till det nuvarande tvåkammerssystemets karaktär hör alldeles otvifvelaktigt den karaktärsskillnad mellan kamrarne, som betingas genom den graderade skala till den första, som förlägger dess tyngdpunkt hos andra samhällsklasser än i den andra. Gentemot detta karaktäristikum är det, som innebäres i de indirekta valen till första kammaren oväsentligt och praktiskt taget betydelselöst. De skulle kunna försvinna lika väl som förut de fakultativa indirekta valen till andra kammaren utan att väsentligt förändra vårt tvåkammerssystems karaktär.

Härmed må denna rent historiska granskning af det problem, docenten Rexius behandlat i sin afhandling, afslutas; den har ej haft att befatta sig med de praktiskt politiska slutsatser både professorer och andra sökt draga ur Rexius' påvisande af De Geers *afsikt* att skapa tvänne kamrar med samma sociala underlag. Dessa slutsatser har ju docenten R. på förhand afvisat genom påvisandet, att förutsättningen för De Geers kamrar med socialt lika underlag var medelklassens öfvervikt i bägge. Den, som vill hafva De Geer till auktoritet, måste då också acceptera denna förutsättning. Förstakammarreformen af 1909, som beskär den 100-gradiga (respektive 500-gradiga) skalan till en 40-gradig var således en reform i enlighet med de intentioner, som De Geer 1865 hade, men ej lyckades förverkliga, men skulle dessa förverkligats beträffande andra kammaren, hade man måst införa samma skala också till denna eller census bibehållits försiktigtvis reviderad uppåt. Detta sagdt som en rent akademisk anmärkning.

De Geers författningspolitiska liberalism var af det slag, som härskade i England efter den första parlamentsreformen under lorderna Palmerston och Russells egid. Först året efter det, då hans reform blef grundlag, inträdde den allmänna rösträttens æra, i det Disraeli förde England in på det sluttande plan, som hittills fört det allt närmare den allmänna rösträtten, till hvilken det dock ännu icke glidit ner. Samma år brakte en annan konservativ statsman, Bismarck, den allmänna rösträttens princip till seger inom Tysklands politiska lif genom att använda den som en diplomatisk trumf i kampen mot Österrike om hegemonien i Tyskland. Det är historiskt intressant, att Bismarck var det preussiska konungadömets målsman i kampen för dess imperialistiska enhetsgärning mot den på det plutokratiska treklassvals-systemets grund sitt otium cum dignitate njutande bourgeoisieliberalismen, Disraeli hade ifrån den litteräre förkämpen för en restauration af det personliga konungadömet utvecklats till Englands förste imperialistiske statsman i modern mening. Bådas föredöme vid den allmänna rösträttens genombrott var tvifvelsutan fransmännens kejsare Napoleon III, den cäsaristiska imperialismens teoretiker och praktiker i en person.

Allmänna rösträttens princip gjorde således sitt inträde i lifvet i helt andra tankesammanhang än den liberalism De Geer företrodde.

Primäruppgifterna i vår svenska befolkningsstatistik.

1749—1915.

Af

Amanuensen, fil. lic. Hans Gahn.

Gustav Sundbärg har uti ett af sina arbeten om vår äldre svenska befolkningsstatistik fällt det omdömet, att denna statistik redan från första början framträdde i ett skick, som måste väcka eftervärldens lifligaste beundran. Planen var densamma, som — i utvidgadt skick — gäller ännu i dag och som ett flertal europeiska folk ännu i denna stund -- *icke* hafva förmått höja sig till. Äfven om planen för vår äldsta riksstatistik åtminstone för sin tid var beundransvärdt god och vår nuvarande befolkningsstatistik alltjämt är byggd på den säkra grund, som lades vid 1700-talets midt, är det dock klart, att äfven vår svenska befolkningsstatistik under tidernas lopp undergått högst afsevärda förändringar. Den administrativa statistikens utveckling uti de stora kulturländerna under en tidrymd af öfver 160 år och den vetenskapliga statistikens framsteg under samma långa tid hafva naturligen utöfvat en stark påverkan äfven på vår egen befolkningsstatistik. Ja, man torde t. o. m. med visst fog kunna påstå, att vårt tabellverk i fortsättningen, dels till följd af detta inflytande utifrån, dels äfven på grund af en stundom allt för stark reformifver hos dess ledare, bär spår af ett »osäkert famlande», som enligt Sundbärg vid dess tillblifvande var för detsamma främmande. I följd häraf, och då endast ett fåtal berättelser från det första seklet af vårt tabellverks tillvaro föreligga i tryck, erbjuder det stundom för den enskilde forskaren synnerligen stora svårigheter att vinna klarhet om hvilka statistiska primäruppgifter, som förefinnas från en viss tidpunkt. Sporadiska notiser härom kunna visserligen spåras i litteraturen, men ingenstädes är dock ämnet uttömmande behandladt. I vissa punkter finnes helt enkelt ingen möjlighet att med tillhjälp af bearbetade framställningar utröna, huruvida en viss primäruppgift står att erhålla ur tabellverket eller ej. I dessa fall är man alltså absolut tvingad att gå direkt till primärmaterialet. För

att i görligaste mån söka afhjälpa denna olägenhet har jag i Statistiska centralbyråns arkiv genomgått samtliga tabellformulär alltifrån år 1749, eller året för vår officiella befolkningsstatistikens uppkomst, och intill år 1860 eller det år, då tabellerna ersattes med nominativa kyrkoboksutdrag. För tiden efter 1859 har jag på liknande sätt genomgått de till centralbyrån insända utdragen ur kyrkoböckerna. I det följande är det sålunda min afsikt, att, så utförligt som i en tidskriftsuppsats låter sig göra, redogöra för omfattningen af de af tabellkommissionen (sedermera Statistiska centralbyrån) infordrade primäruppgifterna. I en annan artikel hoppas jag få lämna en del upplysningar angående fullständigheten af de till ämbetsverket insända uppgifterna samt i hvilken utsträckning desamma blifvit bearbetade och publicerade.

Af de trenne olika tabeller, å hvilka prästerskapet anbefalldes att fr. o. m. år 1749 införa uppgifter angående våra kyrkosocknars befolkningsförhållanden, behandlade tvänne befolkningsrörelsen och den tredje befolkningstillståndet. Liksom rent historiskt sedt de kyrkliga längderna öfver döpta, vigda och begrafda äro af vida äldre datum än längderna öfver menighetens antal, blef år 1749 ett betydligt större utrymme anvisadt åt de statistiska uppgifterna öfver folkmängdens förändringar än öfver befolkningstillståndet.

De två hufvudtabellerna öfver befolkningsrörelsen, hvilka, ehuru något oegentligt, bruka sammanföras under benämningen mortalitetstabellen, utarbetades redan från första början för hvarje år. Uti hvarje svensk kyrkosocken — det svenska Pommern dock undantaget — uppgjorde kyrkoherden eller kappelanen i annexerna med kyrkoböckernas tillhjälp ett tabellsammandrag. Detta insändes i mediet af januari året efter redogörelseåret genom klockarens försorg till häradsprosten. Denne ålåg det att i sin tur göra ett sammandrag för prosteriet, hvilken tabell innan januari månads slut skulle öfversändas till konsistorium. Hvarje konsistorium skulle sedermera före februari månads utgång till öfverståthållaren (i Stockholm) eller landshöfdingen insända ett sammandrag öfver de församlingar och församlingsdelar, som höra till de olika länen. Före mars månads utgång skulle slutligen landshöfdingen till kanslikollegium (fr. o. m. år 1756 till tabellkommissionen) öfversända ett sammandrag för länet. (I Finland skulle landshöfdingen insända länssammandraget till generalguvernören, hvilken det ålåg att vidare befordra tabellerna till kollegium). Beträffande dessa bestämmelser infördes år 1774 den förändringen, att stiftssammandragen direkt skulle insändas till tabellkommissionen. Och år 1792 vidtogs den för tabelluppgifternas kontroll viktiga förbättringen, att prosteritabellerna utan föregående stiftssammandrag genom domkapitlets försorg skulle insändas till den centrala myndigheten; och sedan redan följande år den bestämmelsen utfärdats, att för hvarje länsdel af en socken eller ett prosteri, som låg i två eller flera län, olika tabeller skulle uppgöras, hade åter tabellkommissionen möjlighet att utarbeta sammandrag

för såväl de kyrkliga som de administrativa områdena. Af mera genomgripande betydelse är stadgandet af år 1802 att särskilda tabeller skulle uppgöras för landsbygden och särskilda tabeller för städerna. Först år 1860 skedde härefter någon förändring beträffande tabellernas insändande. Nämnda år ersattes som bekant de prästerliga sammandragen med afskrifter af de kyrkliga längderna, hvilka utdrag det ålägg och alltjämt åligger kyrkoherdarna att för hvarje församling i riket direkt insända till Statistiska centralbyrån.

Vi skola nu öfvergå till en granskning af de uppgifter i formulären, som ligga till grund för statistiken öfver *befolkningsrörelsen*.

Hvad först *födelsestatistiken* beträffar, upptog 1749 års formulär en tabell rörande de döptes antal under hvar och en af årets månader efter kön samt äkta och oäkta börd. Redan uti denna sammanställning påträffa vi det felet, att man efterfrågade de *döpta* i stället för de födda (liksom uti en annan tabell de *begräfd*a i stället för de döda). Förklaringen härtill är naturligen att söka uti inflytande från kyrkligt håll. Dopet (resp. begrafningen) och icke födelsen (resp. dödsfallet) är det, som den kyrkliga längden ursprungligen afsåg att annotera. Våra äldsta kyrkoböcker angifva sålunda endast dagen för barnets dop (resp. personens begrafning). Denna felaktighet uti tabellformuläret motverkas dock i någon mån utaf att ett flertal präster — afsiktligt eller oafsiktligt — instreckade de nyfödda å födelsemånaden i stället för å dopmånaden (resp. den aflidne å döds månaden i stället för å begrafningsmånaden)¹. Ut i 1750-talets dopböcker fanns nämligen i regel uppgift å såväl dagen för födelsen som dopet (och i dödböckerna uppgift å såväl dagen för dödsfallet som begrafningen). Redan vid den första omredigeringen af tabellformuläret år 1774² ersattes dock rubriken döpte (resp. begräfne) med födde (resp. döde). Enligt anvisning å formuläret skulle äfven tvillingbördor medtagas i tabellen öfver de döpta. Å särskild plats skulle dock därjämte uppgifvas, »huru många äkta Hustrur, eller ock Qvinfolk, tillika födt 2 eller flere Barn, Söner eller Döttrar». Då tabellen efterfrågade antalet döpte, skulle de dödfödda naturligtvis ej medtagas i ifrågavarande sammanställning. Detta, liksom att de dödfödda ej heller skulle inräknas i tabellerna öfver de begräfd, finnes f. ö. uttryckligen angifvet bland anmärkningarna. Redan år 1774, vid den första omredigeringen af tabellformulären, undergick denna statistik en högst afsevärd förbättring. Då infördes nämligen en uppgift å barnaföderskornas ålder. I en särskild tabell skulle sålunda antecknas antalet kvinnor, som nedkommit med barn, i åldrarna 15/20 år, 20/25 år samt vidare i 5-års grupper upp till 45/50 år. En sista grupp upptog an-

¹ En specialundersökning, som af mig företagits på grundvalen af Bergslagens kyrkoböcker från åren 1751—56, har gifvit detta resultat.

² Formuläret fastställdes af Kungl. Maj:t år 1773.

talet mödrar öfver 50 år. Beklagligtvis nog är dock i denna sammanställning ingen åtskillnad gjord mellan gifta och ogifta mödrar. Samtidigt vidtogs beträffande flerbördsstatistiken den förändringen, att specificering skulle ske beträffande antalet barnaföderskor, som »Födt Tvillingar, Trillingar och De, som födt fyra Barn på en gång». — Först år 1802 påträffa vi härefter en mindre förändring af födelsestatistiken. Då infördes nämligen en uppgift å antalet kvinnor, som nedkommit med dödfödda barn. Tyvärr bortogs dock samtidigt uppgiften å antalet dödfödda. Emellertid inrycktes 1810 ånyo en uppgift härom, dock utan specificering på de båda könen. — Härefter vidtogs ingen förändring uti födelsestatistiken förrän år 1831. Då infördes en särskild tabell, uti hvilken uppgift skulle lämnas angående antalet födde af hvardera könet inom 1) Ridderskapet och Adeln, 2) Prästeståndet, 3) Ståndspersoner, 4) Borgarståndet, 5) Bondeståndet och 6) Alle andre. Dessa uppgifter skulle redovisas månadsvis. Samma år inrycktes äfven i formuläret en sammanställning rörande de dödföddes fördelning under olika månader bland födelserna inom och utom äktenskapet (dock märkligt nog alltjämt utan specificering på kön) samt en tabell öfver barnaföderskornas »vilkor» (Goda, Bergliga och Knappa; fr. o. m. år 1841 äfven en fjärde kategori: Fattiga). Med dessa förändringar är gränsen nådd för födelsestatistikens utveckling allt intill år 1860.

Fr. o. m. sistnämnda år skulle till centralbyrån insändas uppgift å dag för födelsen samt de föddas namn, civilstånd, föräldrar, de senares civilstånd och hemvist samt föräldrarnas ålder. 1871 infördes en uppgift angående »hvilket barn i ordningen» (inom äktenskapet), inskrifningen afsåg. Som en reminiscens från fordom kan anföras, att särskild anteckning skulle göras i såväl födelse- som dödböcker, då en person tillhörde adeln, en uppgift som afskaffades först år 1895 i och med den nya kyrkobokföringsförordningens ikraftträdande. Sistnämnda år ersattes uppgiften å föräldrarnas ålder med den ur statistisk synpunkt vida värdefullare uppgiften å föräldrarnas födelseår, månad och dag. Beklagligtvis nog slopades dock samtidigt den för födelsestatistiken så värdefulla uppgiften angående barnets ordningsnummer. Efter 1895 har endast en enda förändring beträffande primäruppgifterna till vår födelsestatistik vidtagits eller den, att fr. o. m. år 1911 uppgift, jämlikt 1910 års kyrkobokföringsförordnings föreskrift, skall meddelas angående tidpunkten för föräldrarnas giftermål. Denna uppgift möjliggör bland annat en beräkning af antalet fall, då konception ägt rum före vigseln.

För *giftermålsstatistiken* innehöll 1749 års formulär endast en enda rubrik. Å tabellen skulle nämligen angifvas, dels antalet hjonelag, som upplösts genom döden, dels antalet under året vigda par. Uppgift lämnades sålunda hvarken om kontrahenternas ålder eller genom hvilkendera makens frånfälle, äktenskapet upplösts. Karaktäristiskt nog erhåller man dock uti tabellen kunskap om

antalet upplösta och nytillkomna äktenskap under de olika månaderna. Först år 1802 vidtogs en reformering af den dittills försummade giftermålsstatistiken. Då infördes nämligen dels en tabell, angifvande genom hvilkendera makens frånfälle, äktenskapet upplöstes, dels en tabell, hvori hvarje kontrahents civilstånd skulle angifvas. Man frågade sålunda i förra fallet efter huruvida äktenskapet upplöstes genom mannens, kvinnans eller hægges död samt i senare i huru många fall tvänne ogifta, en ogift och en änka, en änkring och en ogift samt en änkring och en änka ingått äktenskap. I en anmärkning fanns antecknad, att »Skillde personer genom Lagen anses här som enklingar och enkor». — Först år 1821 erhåller man kunskap om de vigdes ålder. Med specifikation å åldersgrupperna under 20 år, 20/30, 30/40, 40/50 samt öfver 50 år skulle sålunda antecknas antalet ingångna äktenskap, där man och hustru voro vid lika ålder eller ålderskillnaden understeg 10 år. En annan sammanställning gjordes öfver de äktenskap, där mannen var öfver 10, öfver 20, öfver 30 eller öfver 40 år äldre eller yngre än hustrun. I båda fallen skulle hänsyn tagas till om *mannen* ingick sitt första, andra eller tredje äktenskap. En vida mer genomgripande reformering af denna statistik skedde dock år 1831. Då inrycktes i formuläret dels en tabell öfver de vigdes ålder i kombination med de vigdes stånd (i samma tabell redovisades äfven antalet genom döden upplösta äktenskap, dock utan hänsynstagande till de aflidnes ålder), dels en tabell öfver de manlige kontrahenternas »äktenskap i ordningen» i kombination med stånd. Åldersgrupperna voro män under 25 år, mellan 25 och 35 år, mellan 35 och 50 år samt öfver 50 år i kombination med hustrur i samma åldrar. »Stånden» voro desamma som i födelse-tabellerna. Någon kombination mellan ståndsgrupperna inbördes förekom dock ej.

1860 års vigselboksutdrag innehöll uppgift å vigseldatum, de sammanvigdas namn, yrke, nationalitet, religionsbekännelse, hemvist och födelseår samt »äktenskap i ordningen». Fr. o. m. år 1880 finnes äfven i utdragen uppgift å kontrahenternas födelsemånad och dag. Med 1894 års kyrkobokföringsförordnings tillkomst skedde endast den förändringen, att formuläret utökades med en kolumn, där anteckning skulle göras om åldersdispens, samt en kolumn, där vigselförrättarens (eller den borgerliga myndighetens) namn skulle införas. Efter nämnda tidpunkt har utdraget bibehållits i oförändradt skick endast med undantag af att, till följd af lagen af den 6 november 1908 om äktenskaps afslutande inför borgerlig myndighet, uppgift numera skall lämnas å detsamma huruvida de borgerliga äktenskapen äro obligatoriska eller fakultativa, samt i förra fallet om anledningen härtill.

I motsats till den ringa uppmärksamhet, som 1749 års formulär skänkte giftermålsstatistiken, nedlades redan vid tabellverkets uppkomst mycken omsorg på utarbetandet af *mortalitetsstatistiken*. Flertalet af uppgifterna i tab. I samt hela tab. II äg-

nades däråt. De begrafne upptogos sålunda månadsvis efter kön i de tre kombinerade ålders- och civilståndsgруппerna 1) Barn under 10 år, 2) Ungdom och Ogift Folk samt 3) Gift Folk. Mot denna indelning kan naturligen med fog den anmärkningen göras, att tvekan måste uppstå, till hvilken grupp de f. d. gifta skulle hänföras. Mindre svåra invändningar kunna däremot riktas mot tab. II, som upptog »Döde Personer — — — efter visse Classer af Åldren, jämte the Sjukdomar och Tilfälligheter, hvarigenom the aflidit». Här redovisades de aflidne med angifvande af icke mindre än 33 »Sjukdomar och Tilfälligheter» som dödsorsaker efter kön och ålder, hvarvid åldersklasserna, 21 till antalet, voro valda efter statistiskt fullt tillfredsställande grund (0/1 år, 1/3, 3/5 och vidare i 5-årsgrupper upp till åldern 85/90 år; en sista grupp upptog de döda öfver 90 år). Som ett komplement till den sista gruppen tjänade en rubrik i tab. I, under hvilken »Åldren och Könet af the Döde öfver 90 år» skulle angifvas.

Bland dödsorsakerna påträffa vi de epidemiska sjukdomarna: Käppor och Mässling, Kikhosta, Fläckfeber och Smittosam sjuka samt Pästén, vidare Rödsot, Gulsot, Tvinsot och Mjält-sjuka, Mage- och Buk-ref, Sten- och Njurpassion, Blodstörtning, Frässa, Vattensot, Rosen, Podager och Skörbjugg, Kallbrand och Kräfvetan, Ledvärk och Torrvärk, Slag, Stickfluss och Brådöd, Bröstsjuka och Lungsot, Håll och Styng samt Hetsig sjuka och Brännsjuka. Bland rubrikerna finna vi vidare Barnsörd samt de mindre bestämda dödsorsakerna Ålderdom och Bräcklighet samt Okänd Barnsjuka. Äfven åt specificeringen af de våldsamma dödsorsakerna var särskild omsorg nedlagd vid schemats uppgörande. Vi möta här rubrikerna: Qvafve af Ammor eller Mödrar, Barnemord, Mördade, (döde) Af hunger och otjenlig Spis, Drunknade, Omkomne under Isen, Frusne til Döds, Omkomne af Oos, Sjelf-mördare, (de) Som lidit Dödsstraff samt Döde af vådelige tilfällen. För sin tid kan rubriceringen sägas hafva varit fullt nöjaktig; endast i undantagsfall möter man sålunda i 1700-talets dödböcker andra dödsorsaker än de i tabellen medtagna. Ur statistisk synpunkt må endast den anmärkningen göras, att ingen särskild rubrik fanns medtagen för alla dem, som vid mera framskriden ålder aflidit i okänd sjukdom. Till fullständigande af uppgifterna i tab. II tjänade några punkter bland anmärkningarna i tab. I. Där skulle sålunda anteckning göras om »Besynnerliga händelsen af någons Vådeliga Död» samt om »Hvilka Sjukdomar och hvilka Årsens Tider, the mäst grasserat». — Genom 1774 års omredigering af tabellformuläret blef mortalitetsstatistiken ytterligare förbättrad. I kolumnhufvudet å tab. I utbyttes nu, som redan i det föregående är anfördt, ordet »Begrafne» mot »Döde» och i tab. II ökades ytterligare dödsorsakernas antal, hvilket nu uppgick till icke mindre än 41. Bland nyinförda rubriker må särskildt antecknas: Hals Fluss, Dragsjuka, Fallande sot, Fulsår samt Fislar och Benröts-skador, Spetälska, Venerisk sjukdom, Strypsjuka, Scharlakans- och Nässel-feber. Som en afgjord förbättring

kan äfven anföras, att en af dessa rubriker upptog »Oangifven sjuka». Utom i den kombinerade ålders- och civilståndstabellen, där samtliga våldsamma döds sätt sammanfördes under den något oegentliga rubriken »Olyckshändelser», skulle nu »vådeligheterna» efter kön specificeras i icke mindre än 16 olika döds sätt.

Först år 1802 skedde den härpå följande omarbetningen af dödlighetstabellerna. De döda skulle hädanefter enligt kön och döds månad uppdelas i de fyra grupperna: 0/10 år, 10/25, 25/50 samt öfver 50 år. Då vidare den samtidigt införda civilståndstabellen för hvar tdera könet upptog grupperna Ogifta öfver 15 år, änklingar och änkor samt Oäkta barn födda inom året samt antalet döda i åldern 1/15 år kan hämtas ur tabellen öfver de dödas antal efter åldren och uppgift å antalet gifta finnes i tabellen rörande de äktenskap, som upplöstes genom mannens, kvinnans eller bägges död, äga vi från och med nämnda tidpunkt en fullständig civilståndsstatistik öfver de döda. Samtidigt skedde en omarbetning af dödsorsaksformuläret, hvilken bestod uti, att dels en del rubriker affördes och en del nya dödsorsaker inrycktes — inalles upptog nu formuläret 35 rubriker —, dels åldersgruppernas antal inskränktes till 7 (0/1 år, 1/3, 3/5, 5/10, 10/25, 25/50 och öfver 50 år). Den senare reduceringen torde hafva förorsakats utaf, att man i formuläret äfven ville intaga en specificering af de i olika sjukdomar aflidne efter döds månaden. År 1802 infördes äfven en uppgift angående antalet »Döde fattige». Enligt anvisningarna för tabellens uppgörande menas med fattige »sådana, som i lifstiden haft knapp bärning, vare sig af hvad Stånd och Titel som helst». Såväl vid 1811 som 1821 års tryckning af ny tabellupplaga undergingo rubrikerna i dödsorsakstabellen en hel del förändringar. Antalet sjukdomar utgjorde i den förra upplagan 33, i den senare 34. 1821 infördes därjämte i formuläret ett »Alphabetiskt Register, Som visar under hvilken nummer nedannämnde mäst allmänna Döds-orsaker uti denne Tabell böra upptagas». Nomenklaturen upptog icke mindre än 57 sjukdomar. År 1821 började äfven uppgift å »Äkta barn födda inom året» samt »Ungdom mellan 1 och 15 år» att införas. — 1831 års formulär medförde en afgjord försämring af dödlighetsstatistiken. Då afskaffades nämligen så godt som hela vår dödsorsaksstatistik. Endast för dem, som omkommit på våldsamt sätt eller aflidit i barns börd eller smittosam sjukdom skulle hädanefter dödsorsaken, samt åldern (0/1 år, 1/3, 3/5, 5/10, 10/25, 25/50 samt öfver 50 år) angifvas. De personer, som aflidit i barns börd eller farsoter, redovisades äfven månadsvis. Uppgifterna rörande flertalet af dem, som lidit en naturlig död, afskaffades sålunda fullständigt. Civilståndstabellen omändrades samtidigt till att för hvar tdera könet omfatta grupperna 0/1 år (äkta och oäkta), 1/3 år (äkta och oäkta), Ungdom mellan 3/15 år, Ogifta öfver 15 år, Gifta samt Enklingar och Enkor. Som en ringa ersättning för all den reducering, som mortalitetsstatistiken undergick infördes en tabell, där

de döda inom de sedvanliga ståndsgrupperna skulle antecknas. I denna sammanställning togs t. o. m. hänsyn till månadsfördelningen af de döda! I en nyinförd tabell skulle vidare de dödas antal å Barnhus, Fattighus, Hospitaler, Lasarettet, Correktionshus samt å Fängelser och arrester inom 6 olika åldersgrupper (0/1 år — äkta och oäkta —, 1/3 — äkta och oäkta —, 3/10, 10/25, 25/50 samt öfver 50 år) införas. Äfven i denna tabell redovisades de döda månadsvis. — Dessa mortalitetstabeller voro sedan i oförändradt skick i bruk ända till år 1860.

Med tabellsammandragens ersättande af nominativa utdrag ur dödböckerna erhålla vi åter en mera tillfredsställande mortalitetsstatistik. Till centralbyrån lämnades nu uppgift å dödsdatum samt å de aflidnes släkt- och förnamn, yrke och stånd, hemvist, nationalitet och religionsbekännelse samt, för minderåriga, å föräldrarnas namn, yrke och hemvist. Vidare skulle uppgift lämnas å ålder (antal år, månader och dagar) vid döden, civilstånd och dödsort samt huruvida den döde vårdats af läkare (eller barnmorska). I en särskild kolumn skulle för dem, som aflidit i städerna, fullständig anteckning rörande dödsorsaken göras, medan man för landsbygdens vidkommande alltjämt nöjde sig med att inhämta uppgift rörande dem, som aflidit af epidemisk sjukdom eller af våda. År 1895 ersattes uppgiften å ålder med uppgift å födelseår, månad och dag. Härefter vidtogs ingen förändring beträffande dödboksutdragen förrän fr. o. m. år 1911, då, efter ett uppehåll på jämnt 80 år, ånyo fullständig dödsorsaksstatistik började införskaffas. Numera skall nämligen i utdraget af pastor anteckning göras rörande dödsorsaken för samtliga döda. Dessa uppgifter underställas sedermera vederbörande tjänsteläkares granskning.

Uti 1749 års tabellformulär förekom, med undantag af de nu behandlade uppgifterna, som direkt kunna sägas falla inom nativitets-, vigsel- och mortalitetsstatistikens område, inga andra data öfver folkmängdens förändringar. Hela *omflyttningsstatistiken* var sålunda totalt förbisedd. Som förklaring härtill kan anföras, att bestämmelsen i 1686 års kyrkolag angående omflyttningslängds förande (uti kyrkoböckerna skall införas: Theras namn, som tid efter annan flytta in uti eller utur Församlingen, med efterrättelse, hvadan the komme äro, huru the sig förhållit, och hvar the fara)¹ långt in på 1700-talet i flertalet församlingar förblef en död bokstaf. — Fr. o. m. år 1775 äga vi dock en uppgift å antalet »På de fem sista åren til och från Stiften, Städerna, Socknarne och Prosterierne Inflyttade» (resp. »Utflyttade) Främlingar». Denna sammanställning, i hvilken de in- resp. utfl. redovisades efter kön i följande grupper: ogifta under och öfver 15 år, gifta samt änklingar och änkor, återfinnes dock icke bland tabellerna öfver befolkningsrörelsen utan är inryckt i ståndstabellen. — Först i 1821

¹ Cap. 24 § 8 mom. 12.

års formulär finna vi i tabellerna öfver folkmängdens förändringar en uppgift rörande antalet under året in- och utflyttade. I denna tabell, där hänsyn togs till de flyttandes kön, gjordes dock hvarken någon ålders- eller civilståndsuppdelning eller någon åtskillnad mellan den inrikes och den utrikes omflyttningen. I 1831 års formulär, som äfvenledes redovisade de in- och utflyttade, finna vi för första gången anteckning rörande befolkningsrörelsens resultat. I en sammansättning (»calcul) öfver Folkmängden vid årets Slut», meddelades nämligen, utom folkmängden af hvardera könet vid föregående års slut och antalet under året födde, inflyttade, döde och utflyttade, äfven en uppgift å »Återstod till nästa tabell». — Vid 1860 års stora omläggning af sättet för de statistiska primäruppgifternas införskaffande, ersattes nämnda tabell med en summarisk redogörelse för folkmängden, hvilken det låg kyrkoherdarna att för hvarje församling i riket årligen insända till centralbyrån. Fr. o. m. år 1870 skulle å nämnda redogörelse äfven åtskillnad göras mellan den inrikes och utrikes omflyttningen. Uppgift skulle lämnas om emigranternas och immigranternas namn, civilstånd, yrke och födelseår samt det land, till (resp. från) hvilket flyttningen skett.

Enligt den år 1748 fastställda planen för tabellverket skulle uppgift rörande såväl folkmängdens antal som förändringar årligen utarbetas. Prästerskapets ovana vid tabellarbetets utförande och särskildt de svårigheter, som uppstodo vid utarbetandet af folkmängdstabellen — husförhörslängderna, som lägo till grund för denna statistik, äro af betydligt yngre datum i vår kyrkobokförings historia än längderna öfver folkmängdens förändringar — föranledde så godt som från allra första stund starka klagomål från uppgiftslämnarnas sida. Redan år 1752 resulterade dessa klagomål uti den bestämmelsen, att folkmängdstabellen hädanefter endast skulle insändas hvar tredje år. Denna princip följdes intill år 1775, då man beslöt inhämta uppgifter rörande befolkningstillståndet endast hvar femte år. Denna senare bestämmelse gällde sedermera under hela tabellkommissionens tillvaro. Enligt kungörelsen af den 5 november 1859, som alltjämt gäller, skall folkräkning anordnas hvar femte år. I kraft häraf insändes år 1860 nominativa utdrag ur husförhörslängderna till centralbyrån. År 1865 anhöll däremot ämbetsverket om räkningens inställande och därefter har för hvarje år, som slutar på 5, en liknande hemställan från centralbyrån blifvit af Kungl. Maj:t bifallen. Efter 1860 hafva vi sålunda realiter haft folkräkning endast hvar tionde år.

Vi skola nu öfvergå till en granskning af 1749 års *folkmängdstabell*. Liksom å mortalitetstabellen visar sig åldersstatistiken här vara väl tillgodosedd. Hela folkmängden redovisades sålunda efter kön i 21 åldersgrupper. Den lägsta upptog dem, som voro yngre än 1 år, nästa grupp omfattade åldern 1/3 år, den därpå följande 3/5 år och vidare i 5-årsgrupper upp till 90 år. En sista grupp upptog dem, som öfverskridit sistnämnda

ålder. Samma princip vid gruppindelningen är sålunda här tillämpad som uti den kombinerade ålders- och dödsorsakstabellen. I civilståndstabellen öfver den stående befolkningen togs däremot föga hänsyn till åldern. Endast för den ogifta befolkningen skedde sålunda en uppdelning (under och öfver 15 år). Såväl gifta som änkringar och änkor redovisades däremot utan något som helst hänsynstagande till åldern. I likhet med hvad fallet var beträffande statistiken öfver folkmängdens förändringar, se vi sålunda, att äfven här civilståndsstatistiken var föga tillgodosedd.

Större omsorg nedlades däremot vid uppgörandet af tabellen öfver folkmängdens fördelning på stånd. Yrkesstatistiken, eller rättare ständsstatistiken, tyckes nämligen i hög grad hafva intresserat äldre tiders statistici. Befolkningen skulle sålunda efter stånd fördelas på icke mindre än 32 olika hufvudgrupper. Åtskilliga af dessa voro sedermera i sin tur uppdelade i två eller flera underafdelningar, vid hvilken senare indelning hänsyn vanligen togs till personernas ålder (yngre eller äldre än 15 år, ungdom öfver 15 år etc.). Den första gruppen omfattade det främsta ståndet, ridderskapet och adeln. Så följde »Prästerskap, Academiæ- och Scholæ-Stater, Stånds-Personer och theras vederlikar» och »Kronobetjänter, Fogdar, Länsmän etc.» samt »Ståndens hederligare Betjänter» jämte »Laquajer och tjänstefolk». Härefter kommo »Magistrat i Städerna, Grosseurer, Krämare, Hökare och Småkrämare» samt »Bodsvenner» i en och samma hufvudgrupp samt »Fabriquerer» och »Ämbets- och Handtvärks-folk» med gesäller och lär-gossar i de närmast följande. Sedan upptogos »Ringare Borger-skap, Försvars- och Fördels-Karlar» samt »Rätters, Staters, Kyrko- och Stads-Betjänter». Dessa grupper, med tillägg af några härpå följande, som redovisade »Friskt inhyses folk i Städerna» och »Dito Bräkligt, dock ej Hospitals-Hjon», samt borgerskapets och handtverkarnas barn och tjänstefolk, representerade hufvudsakligen stadsbefolkningen (med undantag dock af en del af de högre ståndens folkmängd). Efter kategorierna »Resande och Främlingar» samt »Skeppare och sjöfarit folk» möta vi nio grupper med så godt som uteslutande landsbygdsbefolkning. Bland härtill hörande påträffa vi sålunda exempelvis »större och mindre Seminanter på Landet», torpare med och utan utsäde, sockenhandtverkare, indelt manskap, handtverkare vid bergverken, bruksfolk och mjölnare. De sista nio grupperna utgjordes af f. d. yrkesutöfvare, sjuka och fattiga samt lifstidsfångar, »Lägrade Qvinfolk», »Rasp- och Spinhus-Folk» m. fl. samt, sist af alla, »Främmande Religions-Förvånter».

Utom de nu nämnda sammanställningarna öfver ålder, civilstånd och stånd upptog formuläret äfven en tabell, som bar öfverskriften »Omständigheter». Här lämnas uppgift å antalet: 1) Hushåll eller Matlag i Städerna, dock undantagne the Gemene af Krigsfolk, alla utfattige och eländige, 2) Caffehus i Städerna, 3) Källare i Städerna, 4) Krogar i Städerna, 5) Hushåll, Matlag eller Röktal på Landet, undantagne the Gemene af Krigsfolk, alla ut-

fattige och eländige, 6) Gästgifverier på Landet samt 7) Krogar på Landet. — Ehuru prästerskapets klagomål, som ofvan framhållits, hufvudsakligen riktats mot ståndstabellen, företogs vid omredigeringen år 1774 inga som helst inskränkningar uti formuläret. Tvärtom ökades uppgifterna i denna del, i det för hvarje grupp i ståndstabellen infördes specificering på ogifta under och öfver 15 år, gifta samt änklingar och änkor.

Genom 1802 års reformering af vår befolkningsstatistik, i samband med införandet af särskilda sammandrag för rikets städer, genomgick äfven folkmängdsformuläret, hvilket första gången användes år 1805, en genomgripande omarbetning. Af de gamla tabellerna bibehölls endast den öfver civilstånd i fullt oförändradt skick. Äfven ålderstabellen förblef orörd med det enda undantaget, att folkmängden öfver 90 år skulle närmare specificeras. Uppställningen af ståndstabellen blef däremot afsevärdt förändrad. Åtskillnad gjordes nu för samtliga yrkeskategorier mellan *yrkesutöfvare* (inberäknadt f. d. yrkesutöfvare) och *familjemedlemmar*, bland hvilka senare dock medräknades hustrur och änkor, som sköta egen näring. I jämförelse med 1749 års ståndstabell upptager 1805 års formulär, hvilket var olika för landsbygd och städer, ett betydligt större antal yrkesrubriker. I flera fall (å landsbygdsformuläret beträffande personalen vid bruk, fabriker, gjuterier, grufvor, sliperier, sågverk, tjärbrännerier, kalkbruk, garfverier, kvarnar m. m. samt å stadsformuläret vid bruk, fabriker, kvarnar, sågverk, tryckerier m. m.) togs äfven hänsyn till ställningen inom yrket. Man skilde sålunda mellan patroner och ägare, kontorister, mästare, gesäller, gossar samt arbetare af båda könen. Äfven af familjemedlemmarne gjordes en uppdelning, i det man skilde mellan hustrur och änkor å den ena sidan samt omyndiga barn, boende i föräldrars hus, å den andra. Stadstabellen upptog dessutom en förteckning öfver »Konstnärer och handtvärkare» med ett 115-tal olika rubriker. I denna sammanställning var åtskillnad gjord mellan mästare, gesäller, gossar, »värkdrängar» och bodbetjänter. Jämte yrkesuppgifterna upptogo formulären äfven en kombinerad stånd- och civilståndstabell. För de sex kategorierna Ridderskap och Adel, Läroståndet, Borgare (på Landet och i Städerna), Ståndspersoner, Bondeståndet och Alle andre meddelades sålunda summan för hvardera könet af ogifta under och öfver 15 år, gifta samt änklingar och änkor. Bland nya uppgifter i 1805 års folkmängdstabell må vidare anföras en sammanställning rörande hushållens antal och »sociala» karaktär. För »Förmögne, Behållne, Fattige och Utfattige» meddelades sålunda hushållstalet (2 personer, 2/5, 5/10, 10/15 samt öfver 15 personer). Bland nyheter i 1805 års folkmängdstabell må slutligen nämnas en uppgift rörande antalet sedan sista kvinkvennum in- och utflyttade samt en »specifikation» å antalet män och kvinnor under 15 år, mellan 15 och 60 år samt öfver 60 år.

Först år 1825 vidtogs härefter någon förändring beträffande folkmängdstabellen. Nämda år intogos sålunda i densamma äfven uppgifter rörande antalet utländska undersåtar. Den år 1805 införda hushållstabellen erhöll samtidigt en något förändrad uppställning, i det grupperingen skedde allteftersom hushållen »1) af egna tillgångar äga mer än hvad till deras försörjande erfordras, 2) som kunna af egna tillgångar sig försörja, 3) som icke kunna försörja sig utan andras gåfvor och understöd», samt efter ett hushållstal af 2 personer, 3/5, 6/10, 11/15 samt öfver 15 personer. I 15 års tid eller till år 1840 bibehölls härefter tabellen i oförändradt skick. Sistnämnda år infördes den förbättringen, att äfven i tabellen rörande ställningen i yrket hänsyn skulle tagas till om personerna voro gifta eller ogifta, änklingar och änkor. Af ett visst intresse är vidare att annotera, att samtidigt äfven för ogifta kvinnor uppgift skulle lämnas angående oäkta barn, som vistades hos sina mödrar. Tabellen öfver hushållens ekonomiska karaktär, hvilken sammanställning dåtida statistici tyckas ha ägnat mycken omsorg, undergick äfven denna gång en omredigering, i det åtskillnad hädanefter skulle göras allteftersom personerna »1) af egna tillgångar äga mer, än hvad till deras uppehälle erfordras, 2) af egna medel eller arbete kunna äga sitt uppehälle, 3) af egna medel eller arbete äga en del af sitt uppehälle, 4) för bristande arbetsförmåga, och i saknad af egna tillgångar, helt och hållet försörjas genom allmänna eller enskilda gåfvor och understöd».

Med förändringarna i 1840 års formulär är gränsen nådd för befolkningstabellernas utvidgning. Allfintill år 1860 bibehölls nämligen formulären i oförändradt skick.

Vår statistik öfver befolkningstillståndet stod vid 1800-talets midt, såväl om hänsyn toges till själfva formulärens uppställning som till omfattningen af de infordrade uppgifterna, på höjdpunkten ej blott af sin tids statistiska vetande utan skulle äfven mycket väl ännu i denna dag kunna tjäna som mönster på högt utbildad statistisk konst. I detta sammanhang må dock, ehuru saken faller utom ramen för denna uppsats, uttryckligen betonas, att såväl noggrannheten vid formulärets ifyllande som själfva det statistiska utnyttjandet af dessa primäruppgifter lämnade mycket öfrigt att önska.

Ur teknisk synpunkt kan i följd häraf omläggningen år 1860 af vår befolkningsstatistik, i och med de prästerliga tabelluppgifternas ersättande med nominativa utdrag ur husförhörlängderna, enbart hälsas med tillfredsställelse. Om man sålunda å ena sidan kan fastslå, att vår statistik kvalitativt vunnit på 1860 års reform, reducerades å andra sidan uppgifterna i kvantitativt hänseende högst väsentligt genom densamma. Eller rättare, genom den ofullständiga bearbetning, det statistiska primärmaterialet i ämbetsverket fick undergå, blir vår kännedom om den stående befolkningens förhållanden mycket bristfällig. Detta gäller åtminstone för de första tre decennierna af centralbyråns tillvaro. Medan uppgifterna

intill år 1860 åtminstone förelegat i tabellform, underlät man efter nämnda år att revidera och tabellera en hel del af uppgifterna i det material, som från denna tid hopats i centralbyråns arkiv. Genom tillkomsten af dessa utdrag har man dock alltid den möjligheten, att efteråt kunna godtgöra, hvad en gången tid försummat.

Vid 1860 års folkräkning skulle genom utdrag ur husförhörslängderna uppgift lämnas å den stående befolkningen i hvarje församling i riket. Af samtliga kyrkoherdar och församlingsföreståndare skulle sålunda å särskilda formulärblanketter antecknas antalet hushåll eller matlag, samtliga i församlingen kyrkoskrifna personers kön och namn, stånd, ämbete och yrke samt nationalitet. Formuläret upptog vidare särskilda kolumner för personernas födelseår och födelseort, för civilstånd (ogift, gift, änking, änka, fränskild), för vissa lyten (svagsinta, blinda, döfstumma) samt för anteckning om personen haft naturliga eller skyddskoppor. — Den hvarvtionde år återkommande folkräkningens uppgift å befolkningens antal kompletterades genom den årligen af prästerskapet uppgjorda s. k. summariska folkmängdsredogörelsen.

I stort sedt har folkräkningsformuläret föga ändrats under de fem decennier, som förflutit sedan år 1860. Det är hufvudsakligen endast beträffande omfattningen af den statistiska bearbetningen samt beträffande noggrannheten utaf de vid olika tidpunkt lämnade instruktionerna för formulärens ifyllande, som de olika folkräkningarna skilja sig ifrån hvarandra. År 1870 tillkom dock i utdraget en uppgift angående frånvaro från kyrkoskrifningsorten och år 1880 föreskrefs, att i utdragen skulle antecknas byars och lägenheters namn (kvarter eller rote i stad). Af mera anmärkningsvärda föreskrifter vid de tre senaste folkräkningarna må anföras, att år 1890 beträffande de sinnessjuka den distinktionen infördes, att de personer, hvilka förut ägt sitt förstånds fulla bruk, skulle betecknas såsom »sinnessjuka», medan åter sådana, som från barndomen varit mindre vetande och aldrig ägt fullt förstånd, skulle betecknas såsom »idioter». Vid 1900 års folkräkning förtydligades uppgifterna om dop och i 1910 års folkräkning slutligen tillades en uppgift om konfirmation och nattvardsgång.

I 1700-talets tabellverk var det, som i det föregående är påvisadt, födelse- och mortalitetsstatistiken, som utgjorde hufvudföremålet för tabellkommissionens intresse. Med stor omsorg sökte man sålunda införskaffa uppgifter ej blott om antalet födda och döda af hvardera könet, utan äfven om de förras äkta eller oäkta börd och om de senares ålder. Man gick till och med så långt, att man inbämtade uppgift om månadsfördelningen af såväl födelser som dödsfall. Vida sämre ställdt var det med giftermålsstatistiken. Här gjorde man sig visserligen underrättad om såväl de ingångna som upplösta äktenskapens fördelning på årets olika månader, men frågade hvarken efter kontrahenternas ålder eller civilstånd. Civilståndsstatistiken öfver hufvud var förbisedd. I såväl

folkmängdstabellen som tabellen öfver de döda fördelade man befolkningen i ett 20-tal olika åldersgrupper, men underlät att införskaffa en fullständig civilståndsstistik öfver de döda. Som ännu ett exempel på att man saknade blick för civilståndets betydelse, kan anföras, att man år 1774, då uppgift började inhämtas om barnaföderskornas ålder, underlät att efterfråga, huruvida de voro gifta eller ogifta, d. v. s. huruvida de nedkommit med äkta eller med oäkta barn. Vid sidan om åldersstatistiken var under 1700-talet dödsorsaksstatistiken bäst tillgodosedd. Det försök, som i folkmängdstabellen gjordes, att inhämta kännedom om yrkes- och ståndsfördelningen i riket, måste äfven väcka eftervärldens beundran.

Vid 1800-talets början är det främst detta senare slag af statistik, som tyckes hafva fångat lejonparten af vederbörandes intresse. Den länge försummade giftermålsstatistiken börjar ändtligen blifva något mera beaktad, civilståndsstatistiken är dock alltjämt föga tillgodosedd. Att fördela de vigda efter ålder började man dock först med år 1821, och då gick man ändock icke ned till 5-årsklasser, utan nöjde sig med fem större grupper. Ett annat för denna tid karaktäristiskt drag är ett ytterligare hänsynstagande till de olika årstidernas inverkan på de demografiska faktorerna. De 21 åldersgrupperna i dödsorsakstabellen måste nu reduceras till 7 för att bereda plats för en tabell, som angifver antalet i respektive sjukdomar aflidna under årets olika månader. Vid 1800-talets början når slutligen ståndsstatistiken sin fulländning. Ej blott hela den stående befolkningen utan äfven födelser, vigslar och dödsfall, ja, t. o. m. de upplösta äktenskapen, redovisas med hänsyn till de olika stånden. — 1831 års tabellrevision medför, som ofvan framhållits, ett svårt afbräck i vår mortalitetsstatistik, i det att dödsorsaksuppgifterna praktiskt taget afskaffades. Tyngdpunkten är nu flyttad från mortalitetstabellen till ståndstabellen. Det största utrymmet reserverades härefter för inhämtande af uppgifter rörande befolkningens yrkesförhållanden. Ansatser till en kombinerad befolknings- och ekonomisk statistik göra sig äfven märkbara. Medan på 1700-talet folkökningsspörsmålet och försöken att nedbringa dödstalet voro skjutna i förgrunden, tyckas nu frågorna om befolkningens näringsförhållanden och om de olika ståndens storlek hafva utgjort hufvudföremålet för tabellkommissionens verksamhet.

Efter år 1860 börjar statistiken åter begränsa sig till de rent demografiska förhållandena. Uppgifterna om hushållens ekonomiska karaktär borttagas och yrkestatistiken börjar försummas. De nominativa kyrkoboksutdragens införande möjliggjorde däremot ett bättre tillgodoseende af såväl ålders- som civilståndsstatistiken. År 1861 började man sålunda kombinera de vigdas ålder med deras förutvarande civilstånd, år 1868 började man göra sig underrättad om, huru många kvinnor i resp. åldersklasser, som nedkommit med äkta och huru många som födt oäkta barn och fr.

o. m. år 1870 började man göra reda för de dödas civilståndsfördelning i hvarje särskild åldersgrupp.

1900-talets svenska befolkningsstatistik börjar åter ägna ett ingående intresse åt befolkningens yrkesfördelning. Särskildt vid 1910 års folkräkning har stor möda blifvit nedlagd på förbättrandet af vår yrkesstatistik. Som en stor vinst för befolkningsstatistiken må slutligen återinförandet år 1911 af en hela riket omfattande fullständig dödsorsaksstatistik kunna räknas.

Studier öfver frihetstidens politiska idéer.

Af

Fil. lic. Erik Fahlbeck.

II.

Ständerenvåldsläran. — Maktfördelningsteorierna.

I senaste häfte af denna tidskrift (dec. 1915) har redogjorts för de under frihetstiden allmänt rådande föreställningarna om samhällets och statens uppkomst, natur och ändamål. Här komma de olika åskådningarna om författningen och de konkreta maktförhållandena inom staten att framställas. Det är äfven härom, som frihetstidens politiska strider främst röra sig, och det är hufvudsakligen med dessa samhällslifvets realiteter, som de tre statsdoktrinära hufvudriktningarna, hvarom i föregående uppsats talats, syssla.

Först till tiden och ojämförligt mest dominerande är *ständerenvåldsläran*, *frihetstidens republikanskt parlamentariska doktrin*. Skarpt markerad och lätt igenkännlig som den är, har denna doktrin blifvit mest uppmärksammas och behandlad, hvarför den här, utom å en punkt, blott i korthet beröres. Den republikanskt parlamentariska doktrinen blef frihetstidens officiella statsdogmatik och var en för det vid makten sittande partiet utbildad och synnerligen väl afpassad lära. Ständerenvåldsläran bottnar helt och hållet i frihetstidens allmänt naturrättsliga grunduppfattning af statslifvet. Men den praktiska tillämpningen däraf gäller för denna riktning likaväl som för frihetstidens två andra de gamla svenska maktfaktorerna: konung, råd och ständer. Härvid framträder på ett typiskt sätt den i föregående uppsats påpekade egenomligheten hos frihetstidens politiska tänkande i gemen att betrakta ständerna dubbelt — som *Högsta makt* och som *organ*.

Som detta rör en kardinalpunkt i tidens statsrättsliga spekulation, har det syntts lämpligt att vid behandlingen af denna del af ständerenvåldsläran låta framställningen svälla ut något mera.

«Skadeliga och Riksförderfweliga willfarelser» hyser man, heter det i Mindre Secreta Deputationens Bet. om irriga begrepp,

1752 (tr. hos Malmström, Sveriges pol. historia 1899), «om någon wille säga, det Ständerna icke äga någon uppenbarelse, och alltså icke kunna tilmäta sig någon ofelbarhet, samt att deras pluralitet kunde på ett eller annat sätt forméras, emedan sådant allt är lika förgripeligt emot Lagsticktandé Magten, den hwar Ledamot af Samhället är pliktig, att hålla för ofelbar». »Lagstiftande mackten är uti hwart och ett samhälle den största och wigtigaste, samt måste wara erkiänd för infaillibel, eller den som ej kan fela och fara wilse». Här proklameras sålunda den lära om det lefvande folkets = ständernas ofelbarhet, hvilken tio år senare i Contrat Social skulle tjusa eller förfära världen¹. «Den Högsta Magtens beslut är alltid för mig den lag, hwarifrån jag aldrig i minsta måtto afwiker», yttrade Ribbing i rådet². M. Reuterholm anförde under samma sammanträde: «Warandes jag äfwen af den oförgripliga mening, om samtelige Riksens Ständers eller hvars Riks Stånds göromål för sig, när hela Landets wälfärd skall befordras, Rikets stadgade Lagar styrkas och rättwisa jämt delas emellan höga och låga, fattige och rike, de trycktes klagan åhöras och hjälpas, samt de wrängsinte och Laglöse ställas till behörigt ansvar, at då utöfwas i sjelfwa wärket den renaste och essentielaste Gudstjänst, hwilken uti sig sjelf helgar stället, der det sker, och dess höga ändamål meddelar tillräckelig glants af sit ädla wärde åt sjelfva rummet, ehwar det ock wara må».

Ständerna äro sakrosankta, ehvad de än besluta och göra — det är dogmen. Riksens råd göra sig det underdån. hopp i sitt underdån. yttrande till Hans Kongl. Maj:t ^{28/3} 1769 «at Eder Kongl. Maj:t wid närmare nådigt eftersinande icke lærer föreställa Sig all Riksens Ständer, såsom frie och magtägande, kunnat — — sådane betänkanden till Kongl. Maj:ts uplysning i något förekommande mål insända, som innefatta brott i Regerings-Lagarne». Ständerna äro ofelbara.

De äro också högsta magtägande. Hur långt sträcker sig då deras makt? «Så ostridigt det är», säger Pechlin³, «at Riksens Ständer äro äfwen Maktägande, at göra sådane Beslut, Stadgar och

¹ Lagerroth kallar i Frihetstidens författning s. 400 Browallius' ord «den ideén att ständer kunna fela, är emot rikets fundamentallag» för en «bekant paradox». Ja, paradoxalt blir ett dylikt uttalande, om man utgår ifrån att frihetstiden uppfattade ständerna som statsorgan i modern mening. Men nu utgöra Browallius' och andra frihetstidspoliticians här nedan citerade yttranden en konsekvent och för tiden typisk utformning af läran om ständernas = det lefvande folkets rätt att suveränt förfoga öfver statens öden. Paradoxen ligger härvidlag inte i slutledningen, som i detta fall är fullt riktig, utan i de naturrättsliga premisserna. Dessas förefintlighet förnekas emellertid af L. Icke i dylika »allmänneuropeiska modedoktriner» utan i »nationella förutsättningar», s. 405, har, enl. L., Browallius' memorial och med det frihetstidens hela politiska tänkande, sin rot. Inför en sådan väl kraftigt tendentiös «Umwertung aller Werte» ligger epitetet paradoxal mera nära till hands.

² Prot. ^{17/1} 1769.

³ Mem. R. & A. ^{13/3} 1769.

Förordningar om Sig och Riket, som de pröfwa tjenlige til det Allmänna bästa, samt deras Frihet, Säll- och Trygghet, så oförnekligt är ock lika uttryckeligen stadgat, at Riksens Ständer äro ej allenast *Nu* utan ock *N. B.* framdeles Maktägande at göra dylike Författningar» — — och det står icke »i den Högsta Magtägandes wäld, at — hindra, hwad Högsta Magtägande i en eftertid beslutar och gör». I E. Lindstedts Mem. af 15 nov. 1769 heter det: »Hwad Ständerna uti Constitutionella ärender besluta, är lika heligt, antingen man kallar det underdånig *Skrifwelse, Förening, Stadga, Ordning, Riksdags-Beslut* eller *Act*, ty namnet imponerar ingen, aldraminst tillkommande Ständer, som icke lära anse sig mera bundne vid de Lagar nu göras, än dessa Ständer wid dem, som sidsta Riksdag emånerade»: Och på samma sätt förklarar Friezcky att riksens ständer äro» icke bundne wid existerande Lagar och Författningar, utan *N. B.* Maktägande at stadga om sig och Riket efter dess nödortf»¹. Grundlagarne från 1719 och 20 kunna ej heller anses för fullkomliga, »ty wid et hastigt och oförmodat ombyte ifrån et oinskränkt Enwäld till en Lagbunden Frihet, war det ej möjligt at straxt stadga så oryggeliga Lagar, som för ewärdeliga tider kunde bewara den samma emot Monarchiske och Aristocratische försök». Heldenhjelm yttrar i ett Ö. Mem. ^{16/11} 1769 bl. a.: »Den Magt frie Ständer hade wid detta wälsignade Regerings-sättets början, hafwa de icke kunnat för sig ensamt behålla, eller i Grafwen medtaga; Den är i Regerings-sättets Natur förwarad för hemmarwande, då warande och efterkommande intil de sidsta tider». Allt vad ständerna besluta i frågor om regerings-sättet blir »alltid en Grundlag, — och med sjelfwa Regerings Formen lika gällande och kraftigt». »Således tyckes för hwar owäldug mans ögon lysa, den lika gällande kraft och bestånd, som Riksens Ständers wid 1756 och 1766 års Riksdag i Grundlagen gjorde förbättring äga hör, och den alltid så jämkas, at ingen Ständers Magt den ena Riksdagen kan öfwerwäga den andra».

Enligt dessa citat af framstående tolkar för den rättrogna åsikten skulle ständerna vara helt enkelt allsmäktiga. Alla ständernas beslut äro lika heliga. Ständerna kunna ej fela. Alltså kunna de göra, hwad helst de vilja, måste man sluta. Förlånade med Högsta maktens imponerande attribut blefvo riksens ständer en inkarnation af riket själf, en vördnadsbjudande och allt dominerande uppenbarelse af statens hela rika lif. De naturrättsliga konstruktionerna om ständerna som det lefvande folkets rättsliga enhet omhuldades och kanoniserades af det wid makten sittande partiet, som dymedelst sökte legalisera sitt enväldselemente.

Mot detta proklamerande af ständernas omnipotens reser sig emellertid den sunda eftertanken hos flera. Det lefvande folkets rätt att efter behag styra om sitt, satte väl ingen i fråga. Att ständerna fritt skulle få göra detta, kunde alla dock icke förlika

¹ Ö. Mem. ^{2/11} 1769.

sig med. För en hel del framstodo ständerna, alla teorier och logiken med till trots, som underordnade åtminstone «lagen»¹. För många voro de emellertid äfven i yttersta hand beroende af «folket». Här framträder en — om ock svag och ingenstädes fullt klart utarbetad — föreställning om ständerna som *organ* för en högre makt. Denna sammanblandning af ständerna som Högsta makten = det lefvande folket samt ständerna som organ, är ofta fullständig, och alltid svår att riktigt klarlägga.

«Swea Fria Folk», yttrade Schauw i borgareståndet², «som för ewärdeliga tider och senaste efterkommande wille hafwa sin rätt och frihet förwarad, har öfwerlåtut sina Riksdagsmän, at den — Fundamental-lagen — wårda, bewara och omgärda; men icke at äfwentyra». «Hela Svenska Folket, Rikets Fyra Stånd, Adel, Presterskap, Borgare och Allmoge» kom vid Karl XII:s död åter i besittning af «den Magt och Rätt, som et Friboret och sielfständigt Folk tilhörer», heter det i Schauws den ²²/₁₁ 1769 i borgarståndet inlämnade Mem. Svenska folket insåg emellertid «den obeqwämlighet, oreda och wåda, som åtfölja Democratie, eller en allmän Folk-Regering» samt uppdrog därför åt «befullmäktigade Medbröder» den «tilständiga rätt och magt», det ifrån början själf ägde. Af denna folkets ursprungliga rätt allena hafva nu riksens ständers beslut sin lagliga kraft. «Denna sats fordrar icke widlyftigt bewis», fortsätter S., «ty af sig sjelfwe ägde icke de sammankomne Riksdagsmän någon rätt, at föreställa hela Rikets Inbyggare eller om dem förordna, och at förordna annorlunda, än enligt de hemmawarandes i Fullmagten förklarade wilja, hade uppenbaradt stridt emot den förbindelse, som förtroende och åtagande dem ålagt».

Här iefver tydligen den tjugo år tidigare utdömda «principalats»-läran upp, om ock i modifierad gestalt. Det från så många håll vid riksdagen 1769 framdragna skälet mot «Säkerhets-Actens» antagande, att den strede mot de fullmakter, man hade med sig hemifrån, eller att man icke enligt fullmakterna var berättigad att fatta beslut eller ens deliberera om en dylik säkerhetsakt, pekar ju också på en uppfattning af riksdagsmannaskapet, befryddad med «de sällsamma försök — til föroringande af den oklandrade rättighet, at förordna om Riket, Riksens Ständer uti de påföljandes omdöme äga böra, och sjelfwa förnuftet samt R. F., nu och i forna tider, uttryckeligen medgifwa, stadga och befästa», hvilka försök 1747 års ständer hade betecknat som «en förwänd och

¹ Redan det i Riksdagsordningen 1723 uppsatta Fullmäktigeformuläret fastslår ju, att den valde riksdagsmannen ej må inlåta sig »uti något hemligt eller uppenbarligt rådslag til ändring uti det faststälte Regerings-sättet, emot Kongl. försäkringen och Regeringsformen, mindre sig til något emot samma Regerings-sätt stridande slut begifwa efter som alt sådant ändå ogilt och kraftlöst nu och i framtiden wara skal». Riksdagsordningen 1723, tr. hos Modée, Publique Handl. 1742.

² Prot. ²/₁₁ 1769.

obetänksam uttydning uppå Rikets grundlagar» samt allvarligt varnat för¹. Ett utslag — trots försäkringar om motsatsen — af «principalets-questionen» var ju äfven Ärlig Swensks utläggningar om de «wäljande» eller «hemmawarande» och de skiftande «walde Ständerna», samt betonandet af den de förre tillkommande «Sweamanna-Rätten»².

Ett appellerande till folket från ständerna gick emellertid alldeles emot den härskande åsikten. När man dock inte ville tillerkänna ständerna full frihet, tillgrep man utvägen att förklara dem bundna av grundlagarna. Pechlin förklarar samtidigt som han förfäktar den afvikande meningen (se ofvan): «Annat är Fundamental-Lagen, hwilken ingen äger rättighet at ändra. Annat är Lagens utöfning, om hwilken Magt-ägande Ständer olika kan förordna»³. Här blir fundamentallagen ensam orubblig, helig. «Lagens utöfning» kommer på ett lägre plan. Så blifva då ständerna bundna af lagen. «Magtägande men lagbundne Ständer» är formeln. Sedan kommer det endast an på, hur man tolkar «lagbundna». Ty tolkandet af grundlagarna blef ju hela konsten och hufvuduppgiften för de stridande parterna.

Hvarför äro nu ständerna bundna just af grundlagarna, kunde man fråga.

Grundlagarna äro heliga, ty de äro öfverensstämmande med Naturliga lagen. Detta är den allmänt gängse åsikten. Naturliga lagen åter står naturligtvis öfver människors göranden och låtanden, vore det så också en Högsta makts eller ständers vilja. Ty naturliga lagen är ett utflöde af Guds egen vilja. I sin egenskap af uttryck för eviga, värnadsvärda, oföränderliga förnuftsprinciper blifva alltså fundamentallagarna oföränderliga samt bjudande äfven för ständerna. Så kunde Sundblad⁴ jämställa R. F. med »Fader Wår»: De eviga sanningar, som funnos uttryckte i R. F., äro inviolabla, de äro så heliga, »at derom icke en gång bör ventileras och än mindre under votering sättas»⁵. Ständerna kunna alls ej röra vid dessa höga saker. «Det är en hufvudprincip i Swenska Jure Publico; det är en pelare, hwarpå hela Regerings-sättet hwilar, nämligen att ingen Pluralitet, ehuru stor och talrik den wara må, gällar, eller äger någon kraft och wärkan, enär den är ståndande emot Rikets oryggeliga Grund-Lagar. I Widrigt fall skulle en olaglig Pluralitet kunna upphäfwä hela wårt Regerings-sätt. Saken är så klar, at den icke tål eller kan wara underkastad någon motsägelse»⁶. Grundlagarna få sålunda aldrig ändras. Men om så skulle ske? «Möjligheten at handla emot rätt och skäl, finner ej hos Högsta magten annan motwigt, än i Dess egen öf-

¹ Riksdags-Beslutet 1747 punkt 16.

² Ärl. Sw. s. 53 o. f.

³ Fören. Utsks Prot. ⁵/₁₀ 1769.

⁴ Fören. Utsk. Prot. ¹⁷/₁₀ 1769.

⁵ Sundblad, Prot. i Borgarståndet ²/₁₁ 1769.

⁶ v. Oelreich i Kommerskoll. Prot. ²⁰/₁₂ 1768.

vertygelse, om den skada och förderf, som Högsta Magtens missbruk åtföljer, för närvarande och tillkommande tider», säger Pechlin, Ö. Mem. ¹⁵/₈. 1769. Ständerna kunna då trots allt tänkas göra orätt — ty orätt är det ju att violera R. F. enligt den gängse, äfven af Pechlin uttalade åsikten. Skulle nu ständerna begå den olagligheten, att kränka grundlagarna, så äger dock menigheten ingalunda rätt att göra något häremot. Ty af ständerna, Högsta makten, kan «ansvar och redogörande» blott utkrävas af «den Allrådandes Högsta rättvisa». Öfverträder Högsta makten sina gränser «så blifver hon in för all verldenes domare, hwilken hon för sina gerningar allena är ansvarig, så mycket swårare ansedd, och har af honom, at befrukta så mycket strängare straff, som dess brott föda flera oskyldigas olycka, och som hon icke kan undergå någon människas ransakning, dom eller straff»¹. Hafva emellertid ständerna en gång kränkt grundlagen, så må nästa ständer godtgöra det. Ty »det, som ifrån början varit olagligt, kan aldrig genom en långvarig besittning blifwa lagligt», och »det, som är olagligen förwärfwatt, det kan i alla tider och vid alle tillfällen lagligen återtagas».

Någon slutgiltig lösning af ständerproblemet lyckades frihetstidens statsrättsliga tänkande aldrig åvägabringa. Högsta makts majestät förlikte sig föga med en organställning till vare sig »folket» eller »lagen». Ständernas subordinerade under »lagen» pekar emellertid hän mot en klarare uppfattning af högst desammas plats inom statslifvet, om också halten af deras lagbundenhet blef af tämligen twifvelaktig natur under en tid, då partiernas förbittrade kamp sköt hänsynen till stat och rätt åt sidan.

Det är allas plikt att i allt lyda Högsta maktens bud och befallningar. Ständerna kunna emellertid icke ständigt vara tillsammans. Detta vore visserligen det ideala, men stöter på alltför stora svårigheter. De hafva därför sina fullmäktige, riksens råd, som skola se till, att deras beslut vederbörligen sättas i verket. Äro undersåtarna pliktiga att rätta sig efter ständernas beslut, så gäller detta i ännu högre grad om riksens råd. »Uti mål hwaröfwer riksens ständer deras tankar tydeligen yttrat, tror jag mig icke äga frihet åt arbitrera», bekände Horn i rådet (Prot. ¹⁷/₁ 1769). Riksrådet baron Ribbing uttalade sig i samma ämne sålunda (Prot. i rådet ²³/₂ 1769): »jag — aktar alltid min förnämsta skyldighet likmätigt, oryggeligen följa ej allenast en utstakad grundlag, hvarvid fullkomligaste åttlydnad aldrig hos någon rättsint undersåte kan blifwa twifvelaktig, utan och minsta anledning, Riksens Ständer gifwit, som bidragande till deras Bud

¹ Riksdagsmanna-Rätt, 1747, s. 66 och 11. Detta arbete är skrifvet med direkt syftning mot principalatsläran, och dess ypperliga kritik af dogmen om en «menigheten» tillkommande pouvoir constituant, hvarigenom Högsta makten vore undergifven en ännu högre jordisk makt, har i föregående uppsats återgifvits.

och befallningars efterkommande». — När i sekr. utskottet 1769 riksråden förebråddes för »en servil lydnad» mot t. o. m. ständernas projekt (Prot. ⁶/₅), hoppades Friezsky (ö. Mem. ²³/₅ 1769), att en dylik »Servile lydnad — alltid måtte hos Rikens Råd igenfinnas, och at de altid måtte anse Ständernas upplysning som synonymt med Lag». Så äfven Kurck (ö. Mem. ²³/₅ 1769). Ständernas blinde tjänare vill man hafva rådet till — och rådet själfst var den förste, att ständigt framställa sin obrottsliga lydnad mot allt, hvad deras principaler förordnat¹.

Nu hade man allsmäktiga ständer och ett af dem valt exekutivutskott — vad fordrades mer? Egentligen intet. Men i verkligheten förhöll det sig dock så, att Sverige var ett land med urgamla monarkiska anor. Inte ens frihetstidens sälla regeringskicks hade kunnat utstryka konungen — han fanns där, som en sorts prydnad åtminstone. Enligt grundlagarna 1719 och 1720 var han till och med utrustad med vissa, af honom ensam utöfvade rättigheter. Dessa voro emellertid faktiskt försvunna i rök genom 1755 års förordningar. Icke så, att de direkt voro upphäfdade. Men man hade kringgått dem och bragt författningen ett godt steg närmare idealet och teorien. *Namnstämpeln* borde brukas, när konungens »Egenhändig underskrift uppå Rådets en eller tvenne gånger förut gjorde underdåniga föreställningar icke följer; Therigenom winnes en likhet med expeditionerne i thet stämpeln är lämpelig til alla så Fullmachten som andra, tå theremot Rådets underskrift tillförene allenast kunnat brukas wid vissa tillfällen, och andra åter måst lemnas oexpedierade». Rikens ständer hava haft »theruppå et ömt afseende, at Konungens Höga Namn gifver befallningar och Expeditioner mera eftertryck, samt undersåtare then påminnelse, at the med sin Laglydnad wisa Konungen then rätta och uppriktigaste trohet»². Under 1769 års riksdag yttrades härom bl. a. följande:³ »På det Regeringsärendena måtte gå i sitt oavbrutna lopp; hafwa Rikens Ständer förordnat Stämpel med Konungens Höga namn. Aldrig at lägga Hans Maj:t något hinder i Sin Höga Rätt, at Sjelf få underteckna Besluten, utan i den händelsen Hans Maj:t intet Sjelf behagade i Rådslagen taga del, Dess Höghet för Nationen, likwäl måtte förwaras, Besluten winna desto fullkomligare myndighet, och det wördade Konunga-

¹ På många håll fasthållles ännu föreställningen om rådet som ämbetsmän, hvilken emellertid här icke kommer att närmare behandlas. Ett godt uttryck härför gifver v. Oelreich i sitt Ö. Mem. ²³/₅ 1769, hvori han söker skydda möss-rådet för den hotande licentieringen: »den rättigheten, Fund. L. uti § 10 Swea Kon-Försäkran lämnat den minsta Ämbetsman i Riket, kan så mycket mindre nekas Rikets Högsta Ämbetsmän. Denna Lag stadgar at ingen utan föregången och vid laga Domstol anställd ranssaking, eller deras bepröfwande, som dertill etter Förordningarne rättighet äga, på någon tid afhålles från dess Ämbetes verkliga förrättande, ej heller utan laga dom afsättes». — Jmfr. för öfrigt Ärlig Svensk, passim.

² Förordningen om Namnstämpeln, Riksdagstidningen ¹⁷/₆ 1756.

³ L. C. Kröyer, Ö. Mem. ²/₁₁ 1769.

Namnet för Folket ej måtte saknas». För folket — ty annars funnos nog de, som mycket väl kunde undvara äfven konungatiteln. Den medförde en viss nytta i hvarje fall och därför fick den äfven plats i teorien.

Ja, konunga-ämbetet förklarades här oföränderligt och evigt.

»Konungen kan icke nedlägga mer än sina Personliga Rättigheter; men det urgamla Swea- och Götha-Konungadöme, kan Konungen icke lägga neder, ej heller dess rättighet och anseende, ty det är Rikets och icke Konungens Personliga tillhörighet. Rikens Ständer, som äro Högste magtägande kunna icke nedlägga, förändra eller borttaga det urgamla Konunga-dömet, som ifrån hedenhös til varit, emedan det strider emot en beswuren oryggelig Grundlag. Wäl representerar Konungen detta Konunga-döme och bär derföre namn af Konung; han kan och nedlägga det representativa eller det Personliga Konunga-namnet, men icke sjelfva Konunga-dömet, hwilket han allenast representerar»¹.

Med argument, lånade från på kontinenten gängse doktriner, ytterst stammande från Althusius², fortsätter så bevisföringen. »Majestas est vel realis, vel personalis. Den förra kallas eljest Majestas Regni eller Rikets Maj:t, hwilket tilhörer Rikens Ständer och med det äga de alla Jura Majestatica realia. Och som Rikens Råd äro Ständernas Fullmäktige, så representera de i Rådet detta Majestet, eller Rikets Höghet, med alla de Jura Majestatica, som till Riksstyrelsens fullkomliga utöfwande för dem nödwändigt behöfwes. Majestas Personalis, som annars kallas Representativ, hörer Konungen till, hwilket Maj:t äfwen alltid är närwarande uti Rådskammaren, med alt hwad der til reélement hörer och Riksstyrelsen oundvikligen fordrar, enär Konungen är frånvarande; men i synnerhet, när Konungen til en viss tid afsagt sig Regeringen. Icke kan det såkallade Representativa Maj:t derigenom förswinna, at Konungen afsäger Sig Riksstyrelsen, det måste emellertid någonstädes existera, jo der residerar det, hvarest *Regeringen* uti dylikt fall, i stöd af Lagen, helt och hållet wårdas och skötes, det är uti Kongl.-Rådskammaren och således förenas med den förut i Riket existerande och äfwan före beskrefwne Majestas Realis»³.

»En Konung kan dö, En Konung kan wara frånvarande; Men Konunga Makten är alltid närwarande i Råd-Kammaren», yttrade Kalling under den kritiska situationen i rådskammaren den 15 dec. 1768, och två dagar senare utsände rådet sin »påmin-

¹ Tankar öfwer et Högmål uti Swenska Jure-Publico av v. Oelreich, 1769 s. 28.

² Se Gierke: Johannes Althusius. 1880 s. 164 o. f.

³ Tankar öfwer et Högmål, s. 40. Orimligheten i Lagerroths redan 1909 i Statsv. Tidskrift s. 196 o. f., framställda åsikt, att äfven konungaämbetet af frihetstiden betraktades som ett statsorgan i modern mening, torde ramgå af denna framställning, hvarförutom det klart uppvisats af prof. Boëthius i Statsv. Tidskrift 1911 s. 90, not.

nelse» till samtliga kollegier: »Sedan Kongl. Maj:t uti Dess Råd-Kammare gjordt sig underrättad» om kronprinsens tillkännagifvande till kollegierna af tronafsägelsen, heter det här, så »fordras» på grund af den allvarliga belägenhet, hvari riket råkat genom Hans Kongl. Maj:ts beslut att «Sig med Regerings-ärenden ej — befatta» — »nödvändigt, at icke några andra befallningar än de, som uti Kongl. Maj:ts Höga Namn ifrån Råd-Kammaren med Wederbörandes contrasignation emanera, böra lydast och wärkställas. Dragandes Kongl. Maj:t til Samtelige Rikets Ämbets-Män det förtröende, at de uti desse de brydsammaste och farligaste omständigheter för Frihet och Folk, sig således upföra, som de, enligt Regerings-Formen, inför Gud, Kongl. Maj:t och Riksens Ständer förswara kunna»¹. Här försvinner sålunda konungens person helt och hållet². De facto är han en öfverflödig lem i det hela. I Instruktion för Gouverneuren hos Svea Rikes Kron-Prints 1756 säges det, att den unge kronprinsen bör lära »at Konungen har all Magt och Myndighet at göra godt, och allena deraf hedern samt Inbyggarens ärkänsla»³. The King can do no wrong — men för att handla väl och rätt, bör han i allt följa sitt trogna råd. — När nu konungapersonen visar sig behöflig för »folket», hade man nog helst önskat se den representeras af någon simpel »rättsint medborgare», fullt medveten om, att »ingen är född Träl efter Guds och Naturens Lag, och at Konungar födas människor, men icke Konungar»⁴. Arfkonungadömet gaf dock alltid en viss mystisk, för den upplyste »oförnuftig», glans åt monarken.

Den »förbindelse», ständerna med konungen ingått, tolkades som en öfverenskommelse från konungens sida blott att regera. Häri bestod hans »höghet», som sålunda alls ej sammanfaller med »Konungens Höghet». Somliga nämnde denna förbindelse kontrakt, andra — så Pechlin en gång åtminstone i de fören. utsk. ^{10/10} 1769, — vidkändes ej ett dylikt. Detta är tydligen endast en strid om ord. Hufvudsaken blir, hvad man lägger in i öfverenskommelsen. Ett fördrag blir ju detta i hvarje fall, fastän härvidlag med minimalt materiellt innehåll för den kungliga partens räkning⁵. »En konungs Höghet består ju icke i dess mer eller mindre

¹ Prot. i rådet d. ^{17/12} 1768.

² När konungen nedlagt regeringen, ansåg Ribbing rådet hava rätt, att utöfva alla konungens »rättigheter», ty det »blifwer Lagen och ej Herrar Riksens Råd», som då utöfva dessa (Rådsprot. ^{15/12} 1768). Samma fras använder bl. a. Frietzky och Kurck till försvar för rådet (ö. Mem. ^{23/6} 1769). Ihålligheten af detta talesätt inses, när man betänker, att just den »lag», det är fråga om, själf sätter konungen som organ för vissa där afhandlade rättigheter.

³ Tr. hos Modée, Publique Handlingar 1761.

⁴ Instruction för Gouverneuren etc. »Uti fria Regeringar behöfves mindre en Konung än en Menniska på Thronen» heter det i samma aktstycke.

⁵ I Mathematiskt Försök til Försvaret för Svea Rikes Regeringsform, 1769, förkastas dock allt tal om kontrakt mellan ständer och regering. Regeringens verksamhetsfält är en »Lag, hwarigenom den — Regeringen —

inskränkta Magt och Wälde; ty då ägde Despoter företräde framför alla Regenter. En Konungs Höghet består deri, at han föreställer et sjelfständigt, mäktigt och wälmående Folk»¹. Abbé Mably säger träffande i sin *De l'étude de l'histoire*, s. 249, om Sveriges konung: »En dernière analyse, le nom du roi fait tout; la personne du Roi ou sa volonté particulière ne fait rien. Il n'est rien qu'un homme privé quand d'il n'est pas *l'organe du sénat* dont la conduite est soumise à l'examen et au jugement de la diète».

En »konungslig höghet» finns och bör finnas men förlagd till rådet — det är doktrinen kärna². »Konungens Rättighet är at til wärkställighet befordre Rådets Beslut»³. »Konunger med Riks Råde» hade kommit att betyda »Rådet i Konungens namn»⁴. Så blef då konungahögheten blott ett namn för de af en viss kår, rådet, rättsligt fattade besluten, hvilka på intet sätt fordrade sanktion af en personlig monark. Rådet står i sin tur helt under ständerna. Ständerna blefvo knutpunkten och axeln i hela statsmaskineriet; någon motvikt mot dem var otänkbar. Som de skötte hela lagstifningen, så borde de äfven i yttersta hand vårda lagskipningen, hvarmed tiden menade både den förvaltande och den dömande myndigheten⁵.

Man hade förut häfdat ständernas rätt att ordna om riket efter bästa behag utan inblandning af menigheten. Ständerna gjordes härmed ofelbara och ensamt maktägande *nedåt*. Så mycket mera måste de stå fullt sjelfständiga *uppåt*, mot konung och råd. Så framträdde äfven här läran om ständernas allmakt. Ständerna

förbinder sig at styra Riket på sätt, som Lagstiftande Magten föreskrifwer, utan att twista om wilkoren, eller tillåta, at dess särskilta wilja (volonté du Corps, l'Esprit du Corps), då den stöter tillsammans med Lagstiftarens eller den allmänna wiljan, blir härskande: Men på Lagstiftarens sida, et af honom betingat ombudsskap och i Lagskiparens vård nedlagd Förvaltning» . . . s. 19.

Här kan man inte undgå att finna den slående likheten med Rousseau's uppfattning af regeringen som en »Corps intermédiaire établi entre les sujets et le souverain», hvilken corps »n'est absolument qu'une commission» beroende af suverainens, folkets »*decret*» (Contrat social, Livre III, Ch. I & Livre II Ch. VI).

¹ Pechlin, ö. Mem. 10/10 1769.

² Beskyllningen mot ständerenväldsmännen för »aristocratiske» tendenser var som synes icke alldeles obefogad. Öppet vidgås dylika också af t. ex. Helsingius, hvilken i Matematiskt Försök anser, att den som »lastar Aristokratisk Regering i sin sanskyldiga bemärkelse, lastar i o. m. det samma *den* Regering som vår Form utstakat, och som, då den lagligen utöfwas, lärer af alla bli den bästa».

³ Tankar öfwer et Högmål, 1769, s. 33.

⁴ Partiers Ursprung och Wårkan i Sverige 1769, s. 19.

⁵ Denna frihetstidens »monistiska» uppfattning påpekar Lagerroth i sin förut cit. afh. s. 436 och sammanställer den med Rousseau's och antikens uppfattning af staten som inbegreppet och utövaren af den högsta både politiska och andliga makten. Är detta samfundstillstånd då den sanna frihetens borg och värn? Och öfverensstämmer det med urgermanska och gamla svenska rättstankar? Eller med — modern statslära?

som organ eller under lagen skjutas härvidlag undan. När det gällde att mot någon sida freda Högsta makten för angrepp, glömmes man de lagbundna ständerna och dyrkas uteslutande de maktägande. Om »Konungens Höghet, Rådets myndighet, Ständernas Rätt och Frihet» kunde man med skäl säga, att de två första voro »casuelle,» den senare åter »originair och perpetuell».

Den republikanskt parlamentariska doktrinen betraktas i allmänhet och med rätta som den för frihetstiden typiska. Utgående från författningen tolkade och ombildade man denna i enlighet med den konsekventa folksuveränitetens krav. I sin mest tillspetsade form omfattades emellertid denna doktrin inte ens af alla dess officiella anhängare. Att största delen af Sveriges folk icke torde känt sig dragen till eller ens förstätt denna det herrskande partiets statsdogmatik, skall längre fram visas.

* *

I opposition mot doktrinen om ständernas obegränsade allmakt inom staten uppkom en lära, som särskilt vid 1769 års riksdag skulle spela en rätt betydande roll. Det var *läran om maktens delning i staten*. Den utgör den andra hufvudriktningen bland frihetstidens politiska doktriner. Framställd mera obestämt redan vid 1755 års riksdag, fick denna lära under 1760-talet allt flera anhängare. Mössorna häfdade den vid 1765—66 års riksdag, men sina skarpaste, mest typiska uttryck erhöill den af män från de förenade hatt- och hofpartierna vid riksdagen 1769. Ingen gång fick denna teori större praktiska följder. Hvad hofpartiet hoppats af densamma gaf den aldrig. Största resultatet af denna teori är utan tvifvel det »Betänkande om orsakerna till våra gode lagars elaka verkställighet» etc., som år 1766 af ständerna blef antaget. Längre var emellertid det härskande mösspartiet ej hågad att gå; det satt redan fast vid makten, och maktfördelningsteorien passade det ej längre.

Hattarna och hofvet sökte 1769 omsätta maktfördelningstanken till verklighet genom den s. k. »Säkerhets-acten»; när denna föll, uppgåfvos alla vidare försök i den vägen. Hattarna sutto nu i sin tur vid makten, och deras gamla ständerenvåldslära passade dem återigen bättre. Hofvet fick på så sätt aldrig hvad det hoppats af koalitioner med det ena eller andra partiet. Maktfördelningstanken var för det också blott ett medel, hvarigenom det trodde sig kunna vinna sitt innersta mål: ökad makt åt konungen. Bärarna af läran om »makternas» delning utgjordes sålunda, oafsedt hofpartiet, successivt af de två stora parlamentariska partierna hattar och mössor — nämligen när de voro i minoritet. Detta hindrade icke, att inom hvartdera partiet funnos flere män, som voro fullt öfvertygade om nödvändigheten enligt »Naturliga lagen» af maktfördelning inom staten.

Läran om »makternas» delning torde rönt ganska stort inflytande utifrån, betydligt större än t. ex. doktrinen om ständernas allmakt, hvilken ju gaf sig mera direkt ur författningen och praxis. Locke och Montesquieu citeras ofta. »Maktfördelarne» — för att begagna detta uttryck — stå dock i allt på författningens grund, författningen af 1720 nämligen. Deras syfte är just att uppvisa de spår, R. F. bär af rätt maktfördelning samt att undanröjda alla de tendenser i motsatt riktning, som under tidens lopp motarbetat den anda, som antages genomgå R. F. i dess »simplicitet». Maktfördelningsläran var och förblef en oppositionsteori trots de korta glansdagarna 1766 och 1769. Dess bärare hyste dock i flera väsentliga punkter samma åsikter som ständerenvåldsläran förkunna. Så var hela den naturrättsliga grundåskådningen densamma. En och annan omfattade väl en afvikande mening t. ex. i fråga om kontraktet mellan konung och folk. De flesta stodo emellertid på samma ståndpunkt som frihetstidens öfriga teoretici i dessa frågor.

Det är hufvudsakligen i fråga om »makternas» förhållande till hvarandra inom statslivet, som »balanceläran» sätter in med sin från den första hufvudåskådningen afvikande åsikt. Icke så som skulle den aldeles bryta med ständerenvåldsläran; maktfördelarne stå ju helt på författningens grund. Men nya synpunkter och tankar visa sig dock. För den ensidigt parlamentariska doktrinen utgjorde ju ständerna den allt dominerande faktorn inom staten. Att detta var enligt med naturliga lagen, ja i grunden det enda verkligen förnuftiga styrelsesättet, var man på den sidan öfvertygad om. Att tala om jämvikt och »ballance» mellan statsmakterna i dylikt fall kunde endast tjäna som en roande bild, en för den mekaniska statsåskådningen naturlig tankelek¹. Helt annan betydelse får jämviktsläran hos den åskådning, som här behandlas. Innan det redogöres för denna, torde det vara på sin plats att med några ord belysa de »magter», mellan hvilka jämvikten bör etableras.

Dessa utgöras af de i grundlagen utstakade organen för satsviljan. Ordet »magt» användes i allmänhet blott i uttrycken lagskipande och lagstiftande makterna. Emellertid förekommer äfven benämningen makt på de tre »vikter», konung, råd och ständer man på sina håll antog balansera riksvågskålen. Den ena och andra maktens rättigheter finnas — anser man — beskrifna i grundlagarna. Det gäller blott att bortrensa den blandning af dessa eller det usur-

¹ Så bör man närmast uppfatta de antydningar om »ballance» inom statslivet som påträffas hos somliga ständerenvåldsförfaktare. Inflytande från maktfördelningsteorierna här hemma samt från främmande moderiktningar torde nog också gjort sig gällande. För ständerenvåldsläran fanns i alla fall ingen »fullkomligare, eller med Fri- och Säkerheten, — enligare Ballance», än den, då »Lagstiftaren alltid befäller, Lagskiparen alltid wärkställer, och Undersåten alltid lyder» (Helsingius i Matematiskt Försök).

perande från någondera sidan af den andras rättigheter, som ägt rum. Statsmakten själf åter, tagen i högre bemärkelse, anser man, i enlighet med frihetstidens allmänt naturrättsliga uppfattning, hvilat hos ständerna. De äga därmed en slags *pouvoir constituant* — den enda frihetstiden erkände. Mot ständerna må ingen våga att förgripa sig. »Regeringen och andra Collegier äga wäl en rättighet at göra föreställningar» till ständerna, säger Schönberg, en af de främste kämparne för maktfördelningsläran vid 1769 års riksdag, men »Längre kan Regeringen och andra lydande icke gå»¹.

I denna del stämma maktfördelarna öfverens med de af »frihetsmännen», som häfdade ständernas underordnande och beroende af åtminstone lagen. Maktfördelarna skilde sig emellertid skarpt äfven från dessa senare genom att framhålla vikten af ständernas ovillkorliga balanserande af de öfriga i författningen beskrifna makterna. Att statsviljans utöfning ej får eller utan våda kan ske på annat sätt än genom olika »magter» är vad denna åskådnings förfäktare vilja visa. Dessa makter blifva sålunda organ för den odelbara yttersta statsmakten, Högsta makten, ständerna. Ständernas dubbelställning äfven inom maktfördelningsteorien af Högsta makt och af organ åstadkommer på sina håll motsägelser.

»En särdeles ny lära i statskonsten, den han hwarken hört omtalas eller i någon Bok läst» ansåg Rappe² det vara att »ingen balance gafs uti Staten, at den wore onödig, farlig och icke at tala om», hvilket Pechlin ansett. »Twertom hade Herr Lands-Höfdingen utaf flere staters Historier och öden lärt at alla de hwilka stiftat Regeringar, warit i synnerhet angelägne at upfinna goda balancer; och ju bättre de träffat, at dem inrätta efter Folkets lynne, ju större Mästare hafwa de räknats wara. I denna principe hafwer Solon, Lycorgus, Plato m. fl. namnkunnige Män, wid Lagars inrättande tillskapat sine planer». »Det ser man på all ting i hela Naturen, at *Mätta* och *Jämnwigt* bibehålla och stadga,» heter det i Den rätta och sanna Ähran (Odel: 1767, s. 89), »och det minsta som desse störas och rubbas, så stupar och faller det, hvilket i så måtto röres och vidkommes. Hela världsbyggnaden med alle otalige större och mindre solar, jordar och klot, dels stå, dels röra sig uti en så förunderlig ordning, endast genom en på nogaste sätt afmäten *Jämnwigt* och *Mätta*. Den minsta rubbning i detta ofanteliga Systeme, skulle kunna draga hela dess undergång med sig». »Som det förhåller sig i Physiske, så gör det ock i Moraliske ting. Hvarföre hafva Samhällen, Lagar, Regeringar och Konunga-Välden uppkommit, om icke för *Jämnwigtens* och den där af flytande *Säkerhetens* skull, först människa och människa, sedan hushåll och hushåll, sist Samhälle och Sam-

¹ Förenade sekreta utskottet, justitie och sekreta deputationerna (17/10 1769).

² Fören. utsk:s prot. d. 10/10 1769.

hälle emillan». Hur skulle det hafva inträffat, att lagar och regeringssätt så ofta ombytts, att man gått »från Frihet till Träl-dom, från Träl-dom till Frihet igän och så immerfort, om icke derföre, at än har den eller de styrande fått förmycket och de styrde förlitet och vice versa, hvarigenom *Jämnowigten* blifvit rubbad och hela Samhället omsider förgånget, samt delat emillan andre Samhällen, som åtminstone mera bibehållit *Jämnowigt* och *Mätta*, följacketligen mera *Säkerhet*?» Jämnvikt, balans inom statsmekanismen är sålunda lika nödvändig som ute i naturen och i världarnas system. Hvari skall då denna jämnvikt bestå? Mellan vad och hvilka?

När balansläran först förfäktades — på 1750-talet — var det i hofvets och konungamaktens intresse. Modifierad frambars den som sagdt af mössorna ännu vid 1766 års riksdag för att i ändrad form och fylligare utbildas af hatt- och hofparti i förening vid 1769 års riksdag. Man kan därvid urskilja tre olika utformningar af denna åskådning. Hofpartiets balanslära under 1750-talet fick sitt uttryck bl. a. i ett memorial af C. W. Grön-hagen uppläst 4 nov. 1755 å Riddarhuset¹. Här heter det: »Friheten hade ej en, utan tvänne fiender att befara, nämligen Envälde och Sjelfsväld; Rådets myndighet och Ständernas Rätt borde afhålla det förra, och emot Sjelfsväldet borde Konungens Höghet blifva en fast och säker förmur. — Riksens Ständer hafva — jämte hela Majestätet, det är: Hela Rikets anseende och värdighet tillagt Svea Konung, Konung efter Konung, den verkliga magt och myndighet, som vår edsvurne Regeringsform innehåller: — Kort sagdt: Riksfäderna hafva afstått till Svea Konung så stor magt och myndighet, som de funnit honom behöfva till att hägna och försvara friheten och att kufva sjelfsväldet. — Den vid Regeringssättets första inrättning af Riksfäderna utsökta balance är själen i vår Regering och fordrar Riksens Högl. Ständers ömmaste vård och varsamhet, att den aldrig lutar hvarken åt ena eller andra sidan». Balansen i riksstyrelsen består tydligen enligt denna åskådning af jämnvikten mellan konungen å ena sidan — råd och ständer å den andra. — Konungen har ingått kontraktet — R. F. — med sländerna, konungen blir äfven därefter den ständerna uppväggande motvikten.

Dylika tankar påträffar man äfven senare. De framställdes — om ock uppblandade — vid 1766 års riksdag af Ridderstolpe och Hermelin och framlysa vid flera tillfällen 1769. Så framhåller Stierngranat i mem.^{10/10} 1769 starkt konungens makt, och de åtgärder ständerna vidtagit att balansera denna: Så som Grön-hagen ansett R. F. utgöra ett kontrakt mellan ständerna och konungen, så förfäktas detsamma af kammarherre Bergenstråle i de förenade utskotten 1769 (Prot.^{5/10}). Genom grundlagar förekommes »det

¹ Efter Stavenow: De politiska doktrinernas uppkomst i Hist. Studier tillägnade C. G. Malmström, 1897.

ohyggeliga Enwäldet, både hos Regenter och Medborgare» säger B., »och begge desse slags enwälden, som i sig sjelfwa äro lika skadelige, äro med den Högstes bistånd en gång för alla afböjde i Swea Rike, genom den afhandling, som Ständer och Folk med deras Hulda och Nådiga Konung, och Han emot dem, på god tro, ära och redelighet ingått: — men medelst inbrott uti rättigheterna blifwer Konungen lidande, och skyldigheterna hos honom kunna ej igenfinnas, när Folket ej känner sin förbindelse, utan uphörer at gifwa Lagen sin tilbörliga acktning». Hvaraf slutligen följer »Statens totala undergång»¹.

Med Bergenstråle instämde äfven Fr. Horn, som »trodde bäst wara at lemna Konungen det honom tilhörer och oss det oss tillhörer, då alt kunde gå wäl och wi wara säkre om wälsignelse».

Balansen mellan konung och ständer (folk) framgår enligt Bergenstråle och Sparre bl. a. däraf att »Ständerna äga utnämna och Kongl. Maj:t til wäljande, antagande och befullmäktigande i underdånighet till riksråd föreslå trenne af föfödde Swenske män och undersåtare», (Bergenstråle i de fören. utskotten ^{10/10} 1769). »Förslagets uprättande af Riksens Ständer,» tyckte Herr General Majoren (Sparre ^{10/10} 1769) »utmärka folkets rätt och innebära en motwigt emot Enwäldet; Konungens walrättighet af trenne föreslagne, synes wisa en jemwigt emot Democratien, icke endast för Konungens Höghet och Dess Person, utan för Folket samt dess nytta och wälfärd»². Rådet försvinner här — om det ock flyktigt omnämnes — till ett i sin lilla mån konungen balanserande utskott af ständerna. Rådet som en kår af ämbetsmän allenast betonas äfven starkt af t. ex. Bergenstråle.

Detta placerande af konungen—ständerna, eller konung—råd och ständer som de två vikterna i riksvågskålen samt betonandet af R. F. som ett kontrakt mellan konung och folk skedde naturligtvis i syfte att höja konungens personliga makt och anseende. Man höll sig visserligen inom författningens ram, men hofpartiets sträfvanden syftade ju dock utanför denna. Att en — om ock motvilligt — sig inom författningen rörande balanslära ej kunde vara hofvet alldeles till behag är därför tydligt. Att en dylik lära icke heller hade djupare rot och utbredning bland konungamaktens speciella anhängare skall i en följande uppsats visas. Det är denna ofwan skildrade, visserligen till tiden men näppeligen till betydelsen första, gren af maktfördelningsläran, som af forskare gjorts till representant för balansläran hos oss *in toto*.

En åtminstone formell skillnad ligger mellan den nyss skildrade uppfattningen af balansen i regeringsskicket och den, som

¹ Om denna kontraktteoris gamla anor i svensk statsrättslig spekulation se föregående uppsats s. 343, notep.

² På samma sätt anser borgmästar Körning (de fören. utsk. ^{10/10} 1769) att genom riksrådswalen »Konungens wälbehag Contrabalancerar Ständernas förtroende, lika som Ständernas förtroende contrabalancerar Konungens wälbehag».

anser jämvikten ligga i ett rätt särskiljande och vårdande af »Konungens Höghet, Rådets Myndighet samt Ständernas Rätt och Frihet». Denna senare åskådning kunde kallas frihetstidens klassiska balanslära. Den var uttryckt — om också icke på så sätt uppfattad — i Regeringsformens ständigt och till leda citerade ord, det ändamålet med densamma upprättande vore, att »Kongl. Maj:t vid dess höghet måtte blifva oförkränkt, riksens råd uti tilbörliq myndighet understödde och ständerne vid deras rätt och frihet bibehållne.» (R. F. 1720 ingressen). Detta är »Hufwud-ändamålet med Regements-författningen», säges i R. Ständers Stora Dep. Betänkande 1766 § 10, detta utgör »Et tredubbelt stöd för det Lagbundna Svenska Folkets wälfärd, och de gyllende 3 Kronor i des uråldriga sköldemärke.» Adlermarck utvecklade i samma anda uti ständernas stora Dep:s större Utsk. 1766, »huru vårt lyckliga Regeringssätt ej hade uti sitt rätta begrep, hwarken Despotisk, Aristokratisk eller Demokratisk egenskap. Utan hade denne, vid determinerande af Konungens, Rådets och Folkets rättigheter, sin egen principe, uti en wäl afmått jämwigt af alla desse tre Magter.» Hvad som genom senare förklaringar o. a. d. förvanskats »Reg.-Lagens enfaldiga och rena hufwudgrund» borde bortskaffas. Ty, säger Ridderstolpe, (Stora Dep. större Utsk. ²/₈ 1766) om någon af de tre »grundstenarne» »förswagades eller rycktes, blefwe en äfwentyrlig öfwerwigt, som sluteligen kunde föra hela Regements-Kroppen uppå obestånd och oersättelig förderf.»

Frihetstidens klassiska jämviktsslära formulerades ganska tidigt och blef till en omtyckt fras, ett allmänt talesätt. Den häfades för öfrigt af de mot rådet opinerande ämbetsverken 1768¹ och dyker upp äfven 1769. Jämvikten härvidlag var emellertid skäligen obestämd. Hvarje djupare eftertanke måste föra till andra lösningar. En verklig balans i regeringskicket måste uppfattas antingen som en balans mellan konungen — ständer och råd, hvarvid rådet naturligtvis gick upp och försvann i sina principaler eller också — hvilket blir den *tredje och sista varianten af jämviktstären* — som en balans mellan å ena sidan konung och råd såsom »Lagskiparen», å den andra ständerna såsom »Lagstiftaren». Det är denna sista typ, som är den förhärskande hos 1769 års maktfördelare. Enär denna sista balanslära är den, som nådde den ojämförligt största utarbetningen, kommer den att behandlas något mera ingående än de tvänne förut skildrade. Flera af denna teoris förfäktare höllo emellertid samtidigt på den äldre föreställningen om »treenigheten» i det svenska statsskicket, som man sökte förbinda med jämvikten mellan lagskipande och lagstiftande makterna.

Redan 1766 framhöll sålunda Adlermarck (jmf. ofvan) i ett Votum (i lag-utsk. ²⁰/₂ 1766), att det nu gäller att utstaka »de högst nö-

¹ Se t. ex: Protocoller hållne i Kongl. Krigs-, Kammar- och Bergs- Collegierna Dec. 1768.

dige gränssor emellan Lagstiftning och lagskipning», ty »det minsta inbrott antingen af Konungen och Regeringen in på Ständernas gjöromål, eller Ständernas inbrott på Konungens och Regeringens lopp och styrsel, wänder alt i oreda, obestånd, wanmakt och undergång.» Man borde hålla »all noga skilnad emellan Lagstiftningen och Regerings-Styrelsens öfverseende å ena sidan; samt Lagskipningens och Konunga-Magten befredande å andra sidan.»¹ I de fören. utsk. 1769 ansåg prof. Celsius (^{17/10} 1769) de i Rappes, Ehrenswärds och Stierngranats mem. framställda tankarna om maktfördelning kunna sammanfattas i 3 punkter: »1) At en skillnad måste uprättas emellan Lagstiftning och Lagskipning i Riket; 2) At Reg.-wärdet måtte återföras til dess primitiva inrättning; och 3) At en Säkerhets-Act måtte författas til winnande för framtiden. Uti det första tyckes grunden ligga til alt det öfriga. Är det wist at Lagstiftande och Lagskipande Magterne böra skiljas åt, så måste de 2:ne sednare omständigheter blifwa nödiga. Uti Lagstiftningen och Lagskipningen tilhåpa finnes de 3:ne Grundpelare, hwaruppå Reg.-wärdet hwilar; nemligen Konungens Höghet, Rådets Myndighet, Ständers Fri- och Rättigheter. Desse grundpelare äro för Reg.-wärdet essentiele, och der igenfinnes den så nödige balancen, hwilken sål. icke är et blott ord och död bokstaf. — Om nu så

¹ Hos några af dessa maktfördelare från 1766 utbildas dock jämvikten mellan lagskipande och lagstiftande makterna t. o. m. skarpare än hvad fallet blef vid 1769 års riksdag.

I ett yttrande, troligen härrörande från Hermelin, heter det som bot mot lagarnas ständiga ombyte bl. a.: »Den utwäg synes kunna för framtiden widtagas, at Rikens Ständer förklarade wäl förbehålla sig nu som förr, därest framledes någon uttydning och förbättring wid R. F. behöfdes, sådant på en Allmän Riksdag at göra; dock at nu såsom en oryggelig Lag derjemte antaga, det ej någon uttydning eller förhättring skal för god ärkännas och efterlefwas, innan Konungen dertil santyckt och Rådet den tilstyrkt». Hofrättsrådet Adlermarck framhöll i ett Votum af d. ^{20/2} 1766, hur ständerna hade öfverträdt både ed och instruktioner. Bot häremot kan endast sökas »uti Konunga-Magten, som wårt Hufwud och Försvar.» »När Ständerna i underdånighet få ärhindra sin Konung, om Han skulle wilja wika ifrån Rikets Lagar, wore ju fullkomlig reciprocité deremot, at Konungen älfwen å sin sida förhölle Ständerna deras skyldighet, då de uppenbarligen weko ifrån deras Riksdagsgöromål.» »Hans Kongl. Maj:t hör 'med Råds Råde' äga fullt magt at wid hvad tilfälle det wore göra Rikens Ständer äringingar om R. F:s noga följande.» För att undvika, att ständerna befatta sig med alla möjliga mål bör regeringen få en afskrift af sekr. utsk:s instruktion och »Kongl. Maj:t, efter öfwerläggning och beslut med Råds Råde», hos Sekr. Utsk. anmärka, om någon emot instruktionen stridande expedition skulle förekomma. Finner sig ej Sekr. Utsk. i konungens och rådets anmärkningar, går saken till ständerna, hvilkas beslut, om de fyra stånden äro ense, blir bestämmande. I motsatt fall »ägede Hans Maj:t magt at förneka expeditionen» af Sekreta Utskottets beslut. Här tillägges sålunda regeringen en öfver gällande grundlagar gående myndighet — *regeringen*, ty det är *konungen i rådet* och beroende af dess pluralitet, som det talas om. Af intresse kan ju vara att märka, att det af alla maktfördelare var mössor, som sålunda ville verkliggen utvidga konunga- eller rättare regeringsmakten — i full konsekvens med lärorna om faran af makternas blandning.

är at desse tre blifwa blandade tilhopa, så måste ju en oreda upkomma. Tog Kongl. Maj:t så mycken Magt för sig at Rådets Myndighet försvann och twertom, eller Riksens Ständer wille flytta wäsentelige delar af de förre inom sine Fri- och Rättigheter, så skulle ju en oreda uti Riks-Uhrwärdet förspörjas; Dess Wigter och Lod skulle icke emot hwarandra göra sin wärkan, och Uhrwärdet skulle förloras och på lika sätt Reg.-sättet med Folket luta til undergång. — Det kan så mycket mindre wara ogrundat at påyrka en skillnad emellan Lagstiftande och Lagskipande Makterna, som, ehuru man med prejugeer må läsa R. F., lærer man dock icke kunna undgå at finna skillnaden derstädes tydeligen göras. Jämvikten mellan lagskipande och lagstiftande makterna blandas här med den traditionella mellan konung, råd och ständer¹.

Den tredje riktningen af jämviktsläran i sin renhet skiljer emellertid blott mellan lagstiftande och lagskipande makterna. Maktfördelarne af denna tredje typ omfattade naturligtvis samma naturrättsliga grundåskådning som frihetstiden i öfrigt. Äfven för dem hade ständerna ensamma stiftat R. F., och sedan träffat öfverenskommelse med någon »hög herre» att åtaga sig konungaämbetet. Härvidlag tilldelade de emellertid konungen större rättigheter och ständerna större förpliktelser, än exempelvis ständerenväldslärans förfäktare. Den åsikt de framställa om kontraktet mellan konung och folk (= ständer) kan gälla som typisk för alla dem, som inte wille gå med på ständerenväldsmännens tolkning af detta såsom blott ett löfte från monarkens sida att »regera», hwarvid de befogenheter, som lågo i regerandet alldeles ignorerades.

Schönberg säger i förenade utsk. bl. a. (10/10 1769): »At et Contract skulle wara uprättat emellan Konung och Folk kan wäl intet uti dess stränga bemärkelse sägas; dock tyckes det lätteligen förstås inunder, i anseendet til magtens fördelning emellan dem, hwilken blifwit aktad nödig til jemnwigstens bibehållande på alla sidor.» Ständerna, »Folket», sluter ett kontrakt med »en Regerande Herre», som »ju förut är i Statu Naturali i anseende» till folket, säger Den Politiske Aristarchus (s. 123). Detta kontrakt bör tolkas sålunda, att fursten tar emot regeringen på villkor att just regera så, som de grundlagar, han lofwar följa, utstaka. Någon ensidig, af ständerna företagen inskränkning af dessa rättigheter är icke tillåten. Det är icke blott fråga om att regera utan regera efter de grunder, de vid kontraktets ingående förefintligen reg.-lagarna föreskrifva.

Vill nu »Högsta Makten, som har myndigheten därtill i handom» bryta R. F. och inskränka contrapartens rättigheter, »så blifwer det wäl derwid, emedan ingen ting kan det hindra, fastän det ock skulle röra sådana delar, som ostridigt äro owilkorliga och oombyteliga. Men däraf följer icke — at en Lagstiftare kan

¹ Jmfr. äfven Secr. Utsk., Just. och Secr. Dep. Bet. ang. J. C. 1769 samt Politiske Aristarchus 1769.

någonsin bli berättigad de Jure, at göra alt hwad någonsin det wara må, utan afseende på Lag och den där utstakade oryggelige Ordning; således då däremot handlas, blifwer det aldrig rätt och nyttigt, Lag och dess grunder blifwa ändock de samma», endast jämvikten i samhället förtryckes, (sid. 127). R. F. var för dessa maktfördelare — i motsats till exempelvis Grönhagen 1755 o. de ofvan s. 45 citerade, men i likhet med ständerenvåldsdoktrinen — ett verk af ständerna, folket, allena, på hvars bas fördraget med fursten ingicks. Man lade emellertid in i kontraktet en reciprocitet i fråga om förbindelser, som borde gifva konungen större rättigheter, än de, frihetsiffrarne läto kontraktet bringa honom.

Icke dess mindre bekymrade man sig sedermera föga om konungen. Ja, man kunde tro, att maktfördelarne af denna tredje typ negligerade konungen mera än t. o. m. någon annan riktning. Betonandet af jämvikten mellan lagskipande och lagstiftande makterna måste nämligen föra till att konungen i sin tur försvann. Lagskipande makten eller regeringen säger man ofta helt enkelt. Men regeringen enligt frihetstidens författning var ju dock eller rättare kunde vara, i hvarje viktigare mål, rådet. Det man ville ernå med denna sista balanst teori var inte heller så mycket något ändradt maktförhållande mellan konung och råd som fastmer ett »renare», »enklare», mera själfständigt förhållande mellan lagskipande och lagstiftande makterna. Tillbaka till R. F. i dess simplicitet, ty där får ej lagstiftaren blanda sig i alla lagskiparens göromål var lösen. Det är detta, som gifver sträfvandena vid 1769 års riksdag dess särprägel. Att det egentliga hofpartiet ej kunde väntas vara nöjdt med en dylik maktfördelning är tydligt.

Vördnaden för ständerna finnes som nämnts hos maktfördelarne af alla riktningar. Den har dock betydligt reducerats särskildt af den tredje gruppens anhängare. De uttryck, som här fällas om ständerna såsom ensamt utöfvande makten inom staten, måste komma alla rättrogna ständerenvåldsmän att »rysa», och skulle af resp. maktfördelare själfva under deras partis glanstid stämplas som högförräderi. Sålunda framhåller Schönberg (fören. utsk. ¹⁷/₁₀ 1769) att i det afseendet kan väl lagstiftaren ej *fela*, att dess beslut fordra ovillkorlig lydnad. »Men det wore endast at säga en för allas ögon tydelig orimlighet, om man i et annat afseende wille påstå, at Menniskjor, åt hwilka Lagstiftnings Magt är anförtrodd, icke skulle kunna som Menniskjor förfalla til alla de fel, hwartil Menniskjoförståndets och hjertats brister kunna leda Menniskjor; Och följakteligen är all Makt öfwer Menniskjors lif, ära och egendom farlig och wädelig för Medborgares frihet och säkerhet, då den är utan ansvar; Och således kan den icke af Lagstiftaren utöfwat. Huru ofta hafwa icke Riksens Ständer äfwen hos oss erkänt sig hafwa warit förleddes per mala narrata». — — »Alla de lärde män», säger densamme i de fören. utsk. ¹⁰/₁₀ 1769, »hwilka handlat om Jure Publico, hafwa nogsamnt beskrifwit nödwändigheten af — Balancer uti Stater»; »ibland de, hwilka

i senare tider derom nämna», anföres »den bekante Montesquieu uti flere des arbeten, och Herr Commerce-Rådet Nordencrantz».

»Balancen är intet den samma wid alla Regeringssätt, utan olika, men icke des mindre lika nödwändig, emedan annars Tyrannier af alla Reg.-sätt skulle upkomma. — Utan Balance skulle ingen magt i et samhälle wara Lagbunden — och det wore en förskräckelig magt, om jag såsom Riksdagsman skulle wara så myndig, at, då jag är utan ansvar, jag skulle få giöra alt hwad jag behagar. Min magt wore då farligare än en Enwålds-Konung, ty jag kunde gjöra det samma som Han, och kunde tillika hafwa många frestelser samt äga begär, dem en Enwåldskonung, altför högt upsatt öfwer sine Undersåtare, icke kjände. Alt detta förekommes i ett fritt Samhälle genom delning af Magt eller genom den Balance, som hindrar at ej Lagstiftaren må draga til sig hela Rikets magt och gjöromål, och således ej kan blifwa enwändig.»

Nu var samhällets ändamål att säkra och trygga för människorna sällheten under en skäligh frihets¹ åtnjutande. Men ingen säkerhet och frihet utan maktfördelning. »En onekelig Sanning» är det, säger Act om Personlig Säkerhet etc. 1769, att all säkerhet inom staten beror på »at Lagstiftning och Lagskipning ej blandas».

¹ *Friheten* definieras visst inte alltid under frihetstiden. Tvärtom är det ganska sällsynt, att någon närmare förklaring bjudes på hwad den trollformel innebär, man ständigt bär på läpparna. De definitioner på friheten, som gifvas, halwa ofta en stor likhet med Montesquieu's bekanta: »La liberté est le droit de faire tout ce que les lois permettent» (De l'esprit des Lois L. XI, CH. III).

Så »maktfördelarnes» frihetsbegrepp. »En sociable frihet känns igen därpå», säger Rappe (Mem. ^{10/10} 1769), »at hwar och en är bunden til at gjöra alt hwad Lagen befaller, och får fritt göra alt hwad den intet förbjuder». Äfven motsidan tycks hysa samma åsikt. Den svenska friheten anser Årlig Svensk bestå i att undersåtarna aro befriade ifrån enväldet och få lefwa under lagar, som de själfva stifta (s. 14). Lagen är hommen för all själfsväldig frihet. En undersåte är »fri från alt tvång undantagandes hwad dessa nämnda Lagar honom pålägger; ty Friheten består icke uti at göra emot dem, eller at handla emot ed och samvete, lefwa tygellöst, förakta alla goda seder, all ordning och all subordination» (s. 455). S. 626 heter det, att »Undersåtarna kunna med skäl fägna sig af Rikets Frihet, som i synnerhet består uti Lagarnes trogna wård». Friheten är lagbunden, och dess rätta utöfning består just i att inte »styras» af någon annan än lagen, lyder det från flera håll. — »Altså böra gränser sättas för oss, friheten bör mista sin skadeliga del, och det allenast blifwa öfrigt, at man efter yttersta wilja bör göra det rätt är, gagna andra och sig sjelf, men ingen skada» heter det i Tankar om Borgerliga Friheten, Forskål 1759.

»Den Naturliga Friheten» säger Helsingius i En Chinesisk Philosophs Tankar etc. 1771, »består ej så egenteligen deruti, at följa sin egen wilja, som icke mer, at ej wara underkastad en annans. Följakteligen består Borgerliga Friheten i en rättighet at göra alt hwad den allmänna wiljan (Lagen) tillåter utan at wara någons enskilda wilja undergifwen.»

Om definitionen på frihet här senast påminner om Montesquieu, erinrar däremot lagen = »allmänna wiljan» om Rousseaus *volonté générale*. En för den härskande ständerenväldsdoktrinen mera afpassad formulering på friheten gifwes onekligen i Browallii ryktbara betänkande 1752, där det lakoniskt heter: » — en Nations frihet består deruti att ständerna äga och öfwa den Lagstiftande magten».

»Denna blandning är just det, som utgör Despotisme och Souverainitet. Ty eho som kan stifta och skipa Lag tillika, den är i o. m. det samma öfver Lag, och genom ingen slags Lag bunden och inskränkt. — Då en sådan lagstiftare skipar Lag, så öfvar han begge dessa Embeten på en gång. Sjelfwa Lagskipningen blir Lagstiftning, och de kunna ej kiännas åtskilde. Utaf denna blandning af Lagstiftnings s. o. Lagskipnings Magterna härrörer alla de oredor, som Swea Rikets Inwånare skäligen kunna klaga öfwer. Des Regerings-Form skiljer dem ganska tydeligen åt; men utöfning af denna Lagen har åter blandat dem tilsammans.» (s. 6).

Säkerheten är basen för all frihet; utan en förnuftig delning af makterna i samhället, går så wäl den ena som den andra af dessa två »yppersta förmoner» förlorade. Hvem som därvid samlar hela makten i en hand betyder mindre. Dock missbrukas denna lättare, resonerar man helt hädiskt, af ständerna än af en enväldig monark.

»Hvad angår — den wederbörliga skilnad imellan den Lagstiftande och den Lagskipande Magten, så är denna skillnad icke något nytt, utan den är grundad i alla Fria Samhällens Natur och i våra Regerings-Lagar», säger Mannerhjerta, ö. mem. R. o. A. 10/11 1769. Tanken på maktdelning kan aldrig utplånas hos oss. Ty hvad är det wäl man skulle utplåna? »Är det de Grund-Sanningar om Säkerhetens nödwändighet för Friheten, om de swåra fölgder, som upkomma kunna af Lagskipning hos Högsta Magten, om faran at lemna Lagskipning i Menniskors hand utan ansvar, Sanningar på hwilka Borgerliga Samhällens inrättning och bestånd beror, så låta de aldrig utplåna sig ur förnuftiga människors sinnen och öfwertygelse.»¹

Det var den lagstiftande maktens inkräktningar på den lagskipandes område, man ville förhindra, lika såwäl som lagskiparens intrång hos lagstiftaren. Men mest dock det förra. Det låg ju i sakens natur. Särskildt lagstiftande maktens direkta befattning med dömandet blef föremål för maktfördelarnes kritik.

I Act om personlig säkerhet samt säkerhet om äganderätten, det förnämsta resultatet af maktfördelningssträfvandena vid 1769—70 års riksdag, fastslås först en del allmänna rättsprinciper, en slags liten »Habeas Corpus», hvarefter begränsningen af ständernas allmakt uppdrages. Ständerna skulle bl. a. ej få befatta sig med »wärkställigheten» af hvad de beslutat angående »Rikets Hushållning» o. d., med tjänstetillsättningar, utdelande af belöningar, slutande af kontrakter med »Private Personer» eller upptagande af »enskilta Personers besvär.» Hvad särskildt rättskipningen angår, borde ständerna i allmänhet ej själfva få döma men wäl öfwa »til-

¹ Och i samma anda gå en mängd uttalanden vid riksdagen 1769—70. Särskildt märkas Ehrensvärds, Rappes och Stierngranats till de förenade utskotten inlämnade memorialer, hvori faran af lagstiftarens envælde och nödwändigheten af de bägge makternas särskiljande framhålles i wältaliga ordalag.

syn öfver alla Lagskipande.» Ty »sådant strider mot den säkerhet Lagsökande böra äga att intet ha öfver sig en Domare, som ej är något Jordiskt ansvar underkastad (s. 9).» Ständerne böra dock utöfva direkt domsrätt vid ett tillfälle. En af punkterna i säkerhetsakten föreslår nämligen (s. 6) att »Nu på en gång och för ewiga tider» böra »wara afskaffade alla extra Domstolar, extra Hof-Rätter, Commissioner och Deputationer med Doms-Rätt, under hwad namn de wara måge, eller under hwad titel de framställas kunna. Och bör detta förstås och gälla, så wäl under som emellan Riksdagarne; Härifrån likwäl undantagit, hwad Riksdags-Ordningen stadgar, om Rådets ansvar för sine brott i Embetet, så wida ingen annan Domstol gjes, som slika brottmål pröfwa kan, än den som af Ständerne sjellwa förordnas.»¹

Det redan anförda kan gifva en föreställning om de tankar, som påträffas i en mängd memorialer och broschyrer samt kanske främst i debatterna i de förenade utskotten vid riksdagen 1769 (de senare tryckta 1769 under titeln »Handlingar rörande Wåra Lagars Wårkställighet.») Denna lära om balansen mellan »Lagskiparen» och »Lagstiftaren» är det främsta utslaget under frihetstiden af maktfördelningsteorin. De två andra balanslärorna, som man kan spåra, förlora alldeles i betydelse jämfördt med denna. Först och främst nådde de aldrig någon större själfständig utgestaltning.

Den klassiska »tremaktsteorien» och dess inre svaghet ligger för öppen dager. Hwad den andra balanstypen, jämvikten mellan konung och ständer (råd) beträffar, kan den ju mycket wäl gå upp i den tredje, jämvikten mellan lagskipande och lagstiftande makterna. Det är i dylikt fall endast konungen som får byta plats med den mera omfångsrike »Lagskiparen». Syftet med dessa två balanstyper blir därmed äfven olika. Hofpartiets balanslära, konung—ständer och råd, gick främst ut på att tillförsäkra konungen större makt. Försäkringarna om maktfördelningens nödvändighet för allt sundt statsväsen torde från det hållet närmast tjänat som en — mer eller mindre allvarligt menad — allmän förnuftsats mot frihetsmännens ensidiga ständerkult. Maktfördelarne mot slutet af 1760-talet åter med sina ofta skarpt utformade uttalanden om nödvändigheten af de två makternas — lagskipningens och lagstiftningens — åtskiljande torde varit betydligt mera teoretiskt öfvertygade om sina principers ovillkorliga giltighet²,

¹ Konsekventare än hwad härvidlag skett förfor en af maktfördelarne från 1766, hofrättsrådet Adlermarck, som i syfte att afklippa ständernas inblandning i rättskipningen, framkom med ett originellt förslag till en Högsta domstol (Votum d. 20/2 1766, tr. i Handlingar som visa, huru ledamöter af riksens höglofl. ständer tillförne tänkt, etc. 1769).

² Lagerroth söker med all makt framställa Pechlin et consortes som glänsande förkunnare af läror, »som till fullo öfverensstämma med den moderna statsrättens» (Statsv. Tidskr. 1909, s. 199) gentemot maktfördelarne med deras »privaträttsliga uppfattning af statsmaktens natur». De förenade hof- och hattpartierna 1769 hyllade den statsupplösande kontrakts-teorien med deras »Montesquieuska maktfördelningslära», mot hvilken

äfvén om de icke sträfvade utöfver frihetstidens författning. Riksfädernas verk var nämligen för dem lika heligt och inspireradt som för ständerenväldsmännen. Denna deras osjälftändiga ståndpunkt hindrade dem också från att draga konsekvenserna af sina läror. Ty hvad var det i grund och botten för en maktfördelning, där en erkändt högsta makt utom sina egna, vidstäckta prerogativer äfvén hade att fordra räknenskap och — om så behöfdes — utkräfva ansvar af den andra makten.¹ Man förkastade öppet Englands statskick med dess »trenne lika magtägande ständer», enligt dåtidens uppfattning. »Magna Charta, et document, hwilket tildelar alla innevånare i Engeland den största säkerhet för deras Egendom och Personer wördas i detta Rike så högt, at alla, ifrån Lorden til Dagakarlen, äga den största förnöjelse uti Landets Constitution», yttrade en af maktfördelarne, prosten Aurelius i de fören. utsk. ¹⁷/₁₀ 1769. »Denne är likwäl icke utan sina fel, hwari-bland det tyckes wara ganska hufwudsakeligt, at konungen äger magt til at förklara krig, Nationen oåtsporadt.» — Det är tydligt att maktfördelarne icke kunde med dylika åsikter blifva vapen-dragare för någon konungamaktens renässans.

Det har sagts, att 1772 års R. F. utgör det första officiella uttrycket af »den konstitutionella princip som växte upp ur hofpartiets politiska tankearbete», (L. Stavenow: De politiska doktrinernas uppkomst s. 49). Att den eller de, som utarbetade R. F. af den 21 augusti 1772, varit påverkade af maktfördelningsprinciper är möjligt. Att de erkänt dem som principiellt riktiga eller än mer oundgängliga för hvarje sundt statslif är tvifvelaktigt.

Pechlin och hans meningsfränder uttala »betänkligheter», som »delas till fullo af nutida lysande rättslärd», Frihetstidens förf., s. 628 o. 632.

Hur fullständigt förfäktarne af ständerenväldsläran stå på frihetstidens allmänna naturrättsliga grundval, hvilken de själfva befäst med flera af de mest pregnanta uttrycken, torde hafva framgått af föregående uppsats. Ständerenväldsläran och dess motsats maktfördelnings-teorierna svara inom kontinentens stora naturrättsliga tänkande, den ena mot den strömning, hvars ryktbaraste målsmän äro Hobbes och Rousseau — hur olika deras systemer än i öfrigt voro — den andra mot den, som, gående öfver Locke och Montesquieu, fick en bestående utformning i Förenta Staternas författning af år 1789. Att ständerenväldsläran, vår svenska gengångare af den först nämnda strömningen, som ute i Europa fränsedt franska revolutionen vann föga genklang, hos oss fick ett ojämförligt öfvertag, berodde på inverkan från författningen, händelsernas faktiska förlopp samt den riktning, det politiska lifvet tog. Men för att en lära är suveränt härskande blir den dock inte i och för sig riktig, eller än mindre — modern!

¹ Maktfördelarnes betoning af de två makterna inom staten har nog fått teoretiskt stöd bl. a. hos Locke, hvilka i sin »Two Treatises» ju låter the Executiv och the Federativ Power gå upp i en och samma gentemot the Legislative Power. Denna första makt kallas också i den 1726 i svensk öfersättning utgifna upplagan af verket för »Lagskipande Makten», i hvilken inbegripes den »Förbundgörande». Äfvén Montesquieu säger som bekant (De l'Esprit des lois, L. XI, Ch. VI) om »les trois sortes des pouvoirs», att af dessa trenne den »ena, »la puissance de juger — devient, pour ainsi dire, invisible et nulle». »Il n'en reste que deux».

Deras verkliga ideal och förhoppningar torde pekat åt annat håll — fastän man 1772 icke vågade till fullo visa hvad man bar i skölden (se härom följ. uppsats). 1772 års R. F. var emellertid faktiskt en statsmaktens utformning af konstitutionell typ — må den sedan hafva framsprungit ur åskådningar om maktfördelning eller icke. Frihetstidens »maktfördelare» hyllade konstitutionella principer utan att vilja konsekvent omsätta dem i verkligheten. Gustaf III skapade vår första konstitutionella författning utan att väl i grunden vara teoretiskt öfvertygad om eller anhängare af maktfördelningens idé. Först 1809 års statsskick gaf häråt ett starkt, mera fulländadt uttryck. Dess stiftare voro ock bevisligen genomträngda af Montesquieu's och hans skolas läror. Hos riksfäderna af 1809 lefde en klar insikt om nödvändigheten af verklig »balance» inom statslifvet och de förstodo att gifva den djupt kända tanken om »Constitutionella Magters sorgfälligt wägda förhållanden» en bestående gestalt inom statslifvet.

Litteratur.

Sveriges grundlagar och konstitutionella stadgar m. m. Med kortfattade förklaringar utgifna af KONRAD HAGMAN. 4:e uppl. Sthm (P. A. Norstedt & Söner) 1915.

Genom sina tre tidigare upplagor har förevarande grundlags-edition visat sig väl fylla en plats i vår juridiska litteratur. »Lilla Hagman», såsom arbetet gemenligen benämnes till skillnad från utgifvarens år 1902 publicerade vidlyftigare grundlagskommentar, har blifvit så godt som oundgänglig för alla dem, hvilka i ett eller annat afseende hafva att skaffa med vår konstitutionella rätt. Då under de sex år, som förflutit sedan den tredje upplagan utkom, icke oväsentliga ändringar i nämnda rätt vidtagits, lärer sålunda den nya upplagan hafva varit ganska efterlängtd och torde kunna vara viss om ett gynnsamt mottagande.

Utan tvifvel är ock arbetet i stort sedt värdt det förtroende, det tillvunnit sig. Det anseende för förtjänstfull utgifvareverksamhet, som D:r Hagman förvärfvat genom sin större grundlagskommentar och kanske än mer genom sin upplaga af Sveriges kommunallagar, häfdar han äfven i det mindre omfattande verk, som utgör föremålet för denna anmälan. På ett arbete af ifrågasvarande art, afsedt att på en gång tjäna det praktiska rättslifvets behof och vara till hjälp vid det statsrättsliga studiet (jfr förordet till andra upplagan), är man emellertid berättigad att ställa synnerligen höga anspråk. Endast det bästa är godt nog. I förordet till den nya upplagan yttrar D:r H., att boken utgör ett statsrättsligt komplement till Sveriges rikets lag, utgifven af Hjalmar Westring. Den jämförelse, hvärtill D:r H. sålunda själf ger anledning, kan ej utfalla till hans förmån. I säker pålitlighet, i samvetsgrant tillgodogörande af äfven den nyaste praxis står den Westringska lagboken såsom ett ouppnådt mönster.

Här skall nu göras vissa erinringar mot det sätt, hvarpå D:r H. fullgjort sin uppgift i föreliggande arbete — erinringar, hvilka torde kunna vara till gagn för en kommande upplaga. Listan blir tämligen lång; men redan från början må uttryckligen betonas

att anmärkningarna delvis äro af mindre betydelse och att de påpekade bristerna ju väga föga emot arbetets stora och obestriddiga förtjänster. Anmärkningarna tagas i den ordningsföljd, hvari de framställa sig vid bokens genomläsning, oafsedt alltså huruvida de ifrågasätta riktigheten af förklaringarna till lagtexten eller blott vittna om att utg. ej alltid haft uppmärksamheten tillräckligt spänd vid det rent redaktionella bestyret. De äro ej att anse såsom uttömande.

Vid § 5 RF säges att förbudet i sista punkten ej afser halfbröder. I »Stora Hagman» återopas till stöd för detta påstående en not hos Naumann, del II s. 71, hvarjämte ock hänvisas till 1 kap. 6 § rättegångsbalken. Naumann uttalar sig emellertid ej angående tolkningen af ordet »bröder», och om rätta förståndet af det citerade lagrummet i rättegångsbalken har H. D. nyligen i ett lagförklaringsärende yttrat att dess bestämmelser tydligen afsåge ej mindre halfbröder än helbröder (H. 1914 s. 193). Erinras må ock att i det förslag till lag om äktenskaps ingående och upplösning, som af innevarande års riksdag antagits, det i giftermålsbalken nu förefintliga stadgandet att i fråga om äktenskapshinder skillnad ej är att göra mellan hel- och halfskylda blifvit såsom öfverflödigt utelämnadt.

Under § 6 RF uppräknas bl. a. vissa lagrum, tydligen ämnade att angifva de fall, då enligt TFO en viss själfständig funktion tillkommer chefen för justitiedepartementet. Härvid kan anmärkas att då äfven § 1: 5:o st. 3 och § 5: 11:o medtagits, ehuru dessa lagrum ej afse någon åtgärd från departementschefens sida, det förbigångna § 1: 8:o desto hellre bort omnämnas.

Uppgiften under § 10 RF att, när föredraganden underskrifver remiss till ämbetsverk, »kontrasignation sker af chefen för vederbörande expedition» öfverensstämmer ej med praxis.

Vid § 17 mom. 2 RF förekommer en hänvisning till bihanget s. 137, hvilken hänvisning rätteligen skolat stå vid mom. 1 p. 3.

Före tillkomsten af 1894 års lag om förvärfvande och förlust af medborgarerätt rådde som bekant olika meningar angående frågan, huruvida 1858 års naturalisationsförordning vore tillämplig äfven med afseende å kvinna. Vi erinra exempelvis om Blombergs framställning i hans tidigare arbete rörande svenskt statsborgarskap och om Isbergs kritik därpå. Öfverraskande är där emot att utg. fortfarande tyckes anse sådan tillämpning utesluten. Han anmärker nämligen vid § 33 RF beträffande orden »utländsk man», att uttrycket »man» förklarats genom 1894 års lag därhän att naturalisation af utländsk man medför, om därvid ej annorlunda bestämts, svensk medborgarerätt äfven för hans hustru och omyndiga äkta barn. Då utg. tillika vid § 28 RF förklarar att i § 33 »afses manlig individ», synes annan tydning ej vara möjlig än att, enligt utg:s åsikt, själfständig naturalisation af utländsk kvinna antingen ej är tillåten eller dock ej bunden af reglerna i 1858 års förordning. Båda alternativen är ju uppenbart oriktiga.

Någon rimlig anledning, hvarför § 74 RO citerats under § 72 RF (val af fullmäktige i riksbanken) men ej under § 66 (val af riksgäldsfullmäktige), torde ej stå att finna.

Under § 86 RF anmärkes att §:n afser hvarje svensk statsborgare »med undantag af den, som är afvita, minderårig eller för brott häktad». Lyckligare hade varit om sista ledet utbytt mot »eller aftjänar frihetsstraff». En hänvisning borde här ej saknas till den s. k. »lex Hinke» och dess förarbeten (lagen den 2 juni 1908, innefattande ändring i 7 § af lagen angående straffarbêtes och fängelsestraffs verkställande i enrum den 22 juni 1906).

Angående lagar, som enligt grundlagsbestämmelser skola stiftas i den ordning § 87 RF stadgar, hänvisas under mom. 1 af sagda § till vissa lagrum. Då enumerationen af dessa uppenbarligen gör anspråk på fullständighet (man jämföre det omedelbart efterföljande angifvandet af fall, där lagrådet ej behöfver höras), är det icke riktigt att, såsom skett, utelämna §§ 21 och 30 RF. — Finge man taga utg. på orden, så skulle lagrådets granskningsplikt ställa sig olika allteftersom initiativet till ett lagförslag utgått från riksdagen eller från Konungen. Den skulle i förra fallet vara mindre vidtgående. Rörande detta fall yttras nämligen vid mom. 1 p. 4 att «lagrådets granskning behöfver ej inskränka sig endast till förslagens form», medan vid p. 7 säges i fråga om förslag, väckt af Konungen, att «lagrådet har att yttra sig öfver 'lagfrågan', således öfver förslagets både innehåll och form». Någon dylik skillnad existerar naturligtvis icke. — Vid nu förevarande § uppgifves vidare att pp. 5 och 6 i mom. 1 »tillämpas analogiskt i fråga om författningar, som fordra gemensamt beslut af Konung och riksdag men icke måste stiftas i den ordning § 87 mom. 1 stadgar». Huruvida sådan tillämpning är oeftergiflig, är ju dock ett omtvistadt spörsmål, på sin tid lifligt debatteradt beträffande de ändringar i kommunallagarna, som af 1907 års riksdag villkorligt antogs i samband med grundlagsändringarna i rösträttsfrågan. Se t. ex. en artikel af Kjellén i Stockholms Dagblad för den 6 februari 1909. Likaså är det en fråga för sig, huruvida ett af Konungen väckt och af riksdagen bifallet lagförslag (mom. 1 p. 7) ovillkorligen skall utfärdas före nästföljande riksdags öppnande. Lag i anledning af Sveriges anslutning till den internationella godstrafikkonventionen, hvilken lag tillhör det i § 87 mom. 1 angifna lagstiftningsområde, har utfärdats först den 22 november 1907, ehuru proposition i ämnet afläts till och antogs af 1906 års riksdag; men enligt förslagens lydelse förutsattes att för Sveriges del anslutning skett till konventionen, och sådan anslutning ägde rum först under år 1907. — I anmärkningen till mom. 1 p. 5 har vid trycket bortfallit numret på utskottsbetänkandet (= 31).

Hvad som åsyftas med den allmänt hållna anmärkningen vid § 88 RF att testamenten och gåfvobref förklaras af K. M:t i statsrådet är icke godt att säga. I hvilken ordning och med hvad verkan skulle sådan förklaring gifvas? Månne utg. afser ett

ärende sådant som den nyligen aktuella frågan rörande tillsättning af den bergianska professuren?

Det heter i § 107 RF att om konstitutionsutskottet skulle anmärka »att någon föredragande icke med oväld, nit, skicklighet och drift sitt förtroendeämbete utöfvat», så äger utskottet tillkännagifva det för riksdagen. De nyss citerade orden föranleda utg. till den reflexion att, därest «och» ej får läsas liktydigt med »eller», föredraganden måste hafva felat i alla fyra afseendena för att utskottet skall hafva skäl till anmärkning!

Vid § 6 mom. 1 RO påpekar utg. att val till FK för kortare tid än sex år kan äga rum jämlikt § 7 mom. 3—6. Mera värdt att nämnas synes det förhållande att, jämlikt § 7 mom. 3 och 6, val kan komma att gälla för *längre* tid än sex år.

§ 7 mom. 4 RO handlar om det fall att riksdagsman afgått före sexårsperiodens slut och platsen fortfarande skall tillhöra den valkrets, som utsett den afgångne. Vid sådan afgång skall ledigheten fyllas på sätt i vallagen sägs. Härtill knyter utg. den anmärkning att »afgången kan bl. a. bero på besvär öfver valet». Denna anmärkning är dock tydligen oriktig. Vallagen känner två sätt för ledighetens fyllande: fortsatt valförfarande — hvad utg. benämner ersättningsval, men vi hellre kalla fortsättningsval eller efterval (se denna tidskrift 1911 s. 62 f.) — och nytt val. Att besvär öfver valet aldrig kunna föranleda ett fortsättningsval är uppenbart. Kan regeringsrätten ej i besvärsmålet afgöra hvem som rätteligen är att anse såsom vald, måste nytt val ske; men detta nyval äger då rum på grund af regeringsrättens förordnande, ej med stöd af vallagens föreskrift i dess 16 §. — Beträffande afgång genom afsägelse vid valtillfälle hänvisar utg. till § 12 st. 3 RO. Denna hänvisning var god i föregående upplaga, men är det ej efter 1914 års grundlagsändring: det förutvarande tredje stycket är nu det fjärde. — Det vill synas som om, enligt utg:s förmenande, nytt val icke vore en utväg för ledighetens fyllande »på sätt i vallagen sägs». Ty vid de citerade orden ger utg. anvisning blott på 9 och 14 §§ vallagen, ej på 16 §.

En missvisande kvarlefva från föregående upplaga är hänvisningen under § 8 RO till anmärkning vid § 6 mom. 2. I föreliggande upplaga finnes ej någon dylik anmärkning. Hvarför åberopas blott landstingsförordningen till stöd för satsen att lika röst tillkommer hvarje röstande vid valen till FK? Valkorporationen är ju flerstädes stadsfullmäktige.

Beträffande FK-ledamots rätt till arfvode (§ 12 RO) framlägger utg. en åsikt, som, därest den i praktiken vunnit efterföljd, säkerligen skulle väcka häpnad. Utg. håller nämligen före att den särskilda arfvodesregeln för det fall att Konungen upplöser riksdag, innan den varit fyra månader tillsammans, gäller allenast så framt förordnande om nya val gifves med afseende å bägge kamrarna eller den första. När riksdagen upplöstes den 5 mars 1914, innan den ännu varit samlad sju veckor, borde således

FK-ledamöterna, hvilkas mandat ej rubbades, hafva fått lyfta 1,200 kr. hvar, medan en AK-ledamot hade att nöja sig med mindre än halfva summan! Ett dylikt gynnande af FK-ledamöterna ägde nu lyckligtvis ej rum, utan samtliga riksdagsmän vid 1914 års A-riksdag fingo åtnjuta dagtraktamente efter 10 kr. För visso i bästa öfverensstämmelse med RO:s både ord och mening, ly utg:s starka utgerande af uttrycket »eljest afgår» måste stämplas såsom helt förfeladt.

Vid sistnämnda § påpekar utg. att förbehållet om 1,200 kr. såsom maximum för dagtraktamentet har afseende på hvart och ett af de i §:n uppräknade fyra undantagsfallen. I de två först nämnda fallen skall ju dock riksdagen icke hafva varit samlad så lång tid som fyra månader, hvadan nämnda maximum där ej kan öfverskridas.

I fråga om fullgjord skatteplikt såsom villkor för valrätt till AK framhåller utg. (§ 16 c RO) att uppbördsstämmor torde i regel ej hållas senare än i september månad samt att följaktligen, och då röstlängden ej skall avslutas förrän efter den 10 juni på följande år, enhvar kommer att erhålla rundlig tid för utskyldernas erläggande. Detta är så godt som ordagrant hämtadt ur justitieministerns anförande till statsrådsprotokollet den 5 februari 1904 (se K. U. 1904 nr 5 s. 41) och ägde då sin riktighet. Men enligt nu gällande uppbördsreglemente förrättas kronouppbörden, där ej Konungen undantagsvis annat medgifvit, under tiden från och med den 1 november till och med den 15 december.

Vallagens 62 § läser böra utgå ur anmärkningen till § 17 mom. 3 RO. Sådant nytt val, som omtalas i förstnämnda lagrum, har ej att skaffa med riksdagsmans afgång under funktionstiden. — Samma fel i hänvisningen till § 12 RO, som ofvan påpekats beträffande § 7 mom. 4, återkommer under § 21. — Äfven 15 och 68 §§ i vallagen borde hafva citerats under § 32 mom. 1 RO. — Den gudstjänst, som föreskrifves i § 34 RO, hålles enligt utg. i Storkyrkan. Måhända har här föresväfvat honom något minne af § 26 i 1810 års RO med dess bud att »gudstjänsten, hvartill alla stånden böra enhälligt infinna sig, förrättas af en biskop i stadens storkyrka». Att gudstjänsten nu för tiden äger rum i slottskyrkan, vet hvarje stockholmspojke. — I första stycket af anmärkningen till § 71 RO står genom tryckfel § 72 i st. f. § 71. En viss brist på kongruens märkes mellan förklaringarna angående röstsedlarnas beskaffenhet vid §§ 60 och 75 RO. Anmärkningen under § 81 RO torde hafva tillkommit genom något förbiseende; antagligen har meningen varit att hänvisa till § 47 RF med anmärkningar. Under § 82 RO är årtalet 1909 att ändra till 1809.

Vidkommande TFO må till en början framhållas såsom önskligt att utg. mera uppmärksammat de nyare rättsfallen. Lämpligen hade vid § 1: o st. 1 bort citeras H. 1914 s. 381, vid st. 2 H. 1914 s. 452; och i st. f. det ofullständiga angifvandet

under § 2: 4:o st. 1 af det senaste prejudikatet rörande kommunala handlingars offentlighet hade kunnat sättas H. 1914 s. 506.

Nyckfullt och förvillande är att utg. allenast under vissa stycken i § 2: 4:o utsatt det belopp i kronor, som motsvarar grundlagstextens i riksdaler (banko) angifna bötessumma. Oförklarligare är emellertid, huru utg. kan påstå att skrifter, som innehålla smädelser mot främmande nationer och deras regering och institutioner, ej falla under föreskriften i § 4: 11:o. Sådana smädelser äro ju stridande mot § 3: 9:o, hvilket mom. uttryckligen nämnes i § 4: 11:o.

Vid § 4: 13:o gör utg. sig skyldig till en betänklig feltolkning. Uttrycket »avdelning av krigsmakten, som ställes eller är ställd på krigsfot» är enligt utg. liktydigt med afdelning, som för annat ändamål än öfning ställes eller är ställd på krigsfot. Bestämmelserna i lagrummet skulle följaktligen endast afse sådan afdelning, som jämlikt 4 § i 1914 års strafflag för krigsmakten är att anse såsom mobiliserad. Det är sant, att en tolkning sådan som utg.:ns legat till grund för Karl Staaffs m. fl:s reservation vid 1908 års K. U:s utlåtande öfver det kungliga förslaget om tillägg af ifrågasvarande nya mom. Reservanterna ansågo »ett förtydligande nödvändigt, så att tvifvel ej må uppstå därom att lagrummet allenast afser mobilisering vid krigsfara och icke öfningsmobilisering». De yrkade därför att orden »för annat ändamål än öfning» skulle inskjutas i texten. Under debatten i A. K. förklarade Staaff, att reservanterna trott att K. M:ts af K. U. tillstyrkta förslag afsåge blott krigsmobilisering, ej rent fredliga mobiliseringar, men att de sedermera erfarit hurusom detta deras antagande skulle utgöra ett misstag. Och justitieministern yttrade: »Reservanterna anmärka att detta stadgande, såsom det är affattadt, kan afse — och äfven afser — försöksmobilisering. I detta gifver jag reservanterna rätt. Som stadgandet är skrifvet kan det nog icke tolkas på annat sätt än att det gäller äfven försöksmobilisering» (A. K:s prot. 1908 IV 59 s. 5 o. 9).

En hänvisning till 72 § i 1914 års strafflag för krigsmakten borde finnas under § 4: 14:o TFO.

Det plär sägas att en lag, som våra domstolar hafva att tillämpa, i själfva verket ej träder i kraft med mindre den intages i den Westringska lagboken. Den motvilja att gå till det officiella författningstrycket, hvarom detta talesätt vittnar, har spelat äfven utg. ett förargligt spratt. Han har nämligen gifvit 7 § kyrkomötesförordningen en lydelse, som han uppger hafva tillkommit år 1909, men som författningssamlingen alls icke kännes vid. Förhållandet är att under de arbeten, hvilka sammanhängde med frågan om inrättande af en regeringsrätt, förslag uppgjordes till sådan ändring i kyrkomötesförordningen, som utg. trott vara genomförd. Förslaget, åsyftande att från H. D. till regeringsrätten öfverflytta pröfningen af besvär öfver val till ombud vid kyrkomöte, undergick granskning i H. D., men blef aldrig fram-

lagdt till antagande för vare sig kyrkomöte eller riksdag. I K. Prop. 1909 nr 11 s. 181 yttras härom att, enligt justitieministerns tanke, med den föreslagna ändringen, som vore af ytterst ringa praktisk betydelse, lämpligen kunde anstå till dess öfriga på pröfning beroende frågor om ändringar i kyrkomötesförordningen funnes böra upptagas till slutligt afgörande. Det är att hoppas att ej heller utg:s blunder må blifva af någon praktisk betydelse.

I sammanhang med hvad nu senast blifvit anmärkt må påpekas att omnämmandet af 7 § kyrkomötesförordningen i förklaringarna till § 11 RO hör slopas.

Beräffande den beviskyldighet, som jämlikt 26 § vallagen åligger nyinflyttad, yttrar utg. att skyldigheten existerar icke blott första året efter inflyttningen utan ock det därpå följande, således två år i följd. Detta är icke sant annat än för något enstaka undantagsfall; se Carl Bergs utredning Om valnämndens och magistratens befattning med riksdagsmannaval ss. 8—10.

Egendomligt är att § 17 mom. 2 RO, men ej mom. 1 åberopats under 44 § vallagen.

För anmälaren kan det ej vara annat än glädjande att utg., under 48 § vallagen, citerar hans uppsats om stämplingen af valkuvert i denna tidskrift för år 1912. Men — och härmed må denna granskning sluta — en smula vemodigt är likväl att uppsatsen ej kunnat öfvertyga utg. därom, att hvad han, nu liksom i tredje upplagan, efter proportionalvalkommittén anger vara motivet till föreskriften om kuvertens stämpling icke med valens nuvarande anordning kan äga sådan betydelse.

B. W.

ROBERT HERMANSON, *Svensk konungamakt, parlamentariskt styrelsesätt och folkviljan*. Helsingfors, 1915. Söderström & C:o, Förlagsaktiebolag. 79 + XXV s. Fmk. 4.

Professor emeritus vid Helsingfors universitet Robert Hermanson, som redan under årtionden varit och fortfarande är den främsta statsrättsliga auktoriteten i Finland och särskildt gjort sig känd genom sina grundläggande arbeten i finsk stats- och förvaltningsrätt, i hvilka han med sällsynt sakkunskap behandlat äfven den äldre svenska offentliga rätten, har i föreliggande arbete, »med anledning af några under 1914 års meningskonflikter i Sverige förfäktade läror», ur statsrättslig synpunkt uttalat sig om de kardinalfrågor i svenskt statslif, som då voro och säkerligen ännu kunna blifva aktuella. Han har härvid omsorgsfullt beaktat såväl den svenska och utländska litteratur af mera allmän beskaffenhet, som varit ägnad att belysa ämnet, som den mängd af skrifter och uttalanden af rättsutredande eller polemisk karaktär, hvilken sett

dagen i följd af den s. k. konstitutionella konflikten för två år sedan. Framställningen utmärker sig genom den största objektivitet och en uppriktig önskan att tillbörligen beakta skäl och motskäl, i den mån de kunna göra anspråk på statsrättslig relevans.

Såsom arbetets titel angifver, omfattar detsamma i sakligt afseende trenne hufvudspörsmål: frågorna om svensk konungamak, parlamentariskt styrelsesätt och folkviljan eller »folkviljans välde». Mest ingående och omfattande är gifvetvis behandlingen af den första af dessa frågor. Efter en kort framställning af *status causae et controversiae* behandlas frågan om grundlagsenligheten af konungens förfarande. Att detsamma icke står i strid med de stadganden i grundlag, som inverka på frågans bedömande (förf. åberopar §§ 1, 4, 7, 8, 9, 13, 15, 38, 63, 106 och 107 i 1809 års R. F. samt ansvarighetslagen af 1810), finner Hermanson gifvetvis vara uppenbart. »Inkonstitutionellt i den meningen, att det skulle varit stridande mot uttryckligt stadgande, har Konungens handlingssätt icke varit».

Till pröfning upptages därefter frågan, huruvida konungens förfarande möjligen, såsom å vissa håll gjorts gällande, står i strid med författningens »anda». »Härmed kan man», säger förf., »förstå antingen de *grundsatser*, på hvilka konstitutionen hvilar, eller *grunden* för vissa stadganden, i betydelsen af grunden, hvarför vissa stadganden i konstitutionen böra anses tillkomna, m. a. o. det *ändamål*, som hör anses vara af lagen med dessa stadganden åsyftadt». Den förstnämnda af dessa spörsmål ger förf. anledning att ganska utförligt behandla den inverkan och det inflytande den äldre rätten utöfvat på 1809 års R. F. Den belysande öfversikt han här meddelar af konungamakten enligt den äldre samhällsordningen, envåldstidens och frihetstidens statskick och 1772 års R. F. är af betydande intresse. Hermansons undersökning utmynnar däri, att de statsrättsliga förändringar, som 1809 års R. F. införde, hufvudsakligen inneburo inskränknings i konungens rätt att utöfva statsmakten efter egen pröfning, hvaremot de hvarken afsågo att upphäfva eller faktiskt upphäfde den gamla grundsatsen om svensk konungamakt och dess fulla själfständighet. Detta inneligger enligt hans åsikt i § 1 R. F.: konungamakten skall äfven framgent vara »den högsta i riket samt följaktligen en fullt själfständig makt», hvilken »icke får anses mera inskränkt än lag ger vid handen».

Förf. undersöker därefter, huruvida konungens handlingssätt möjligen varit stridande mot grunden för eller mot ändamålet med grundlagens stadganden om statsrådet. Han medgifver, att om konungen systematiskt drefve en politik, stridande mot den hans ansvarige rådgifvare tillstyrka, så vore detta stridande mot konstitutionens anda. Men icke heller den motsatta ytterligheten kan anses riktig. »Skall det verkligen» frågar förf., »så länge lagen uttryckligen gör konungen till den *i sista hand afgörande*, vara möjligt för en konung, som tar sitt kall på allvar, att i alla före-

kommande fall skjuta ifrån sig all egen pröfning, låtande allt gå så att säga på statsrådets ansvar? — Hermanson häfdar den uppfattningen, att »konstitutionens anda» icke hindrar konungen att bilda sig en egen öfvertygelse i en viss fråga, förrän ärendet förekommit till afgörande vid rådsbordet, samt att det vid sådant förhållande icke heller kan anses vara mot sagda »anda» stridande, om han »till sitt folk öppet uttalar hvad han anser nödvändigt samt i följd häraf till detsamma riktar en maning att verka för hvad han anser rikets bästa kräfva».

Det skulle föra alltför långt att här i detalj redogöra för Hermansons argumentering. Såväl i fråga om den svenska författningens härande grundsatser som i fråga om grundlagens ändamål, finner han, att »lagen vill hafva grundsatserna om konungamakten upprätthållna» samt att det enligt »konstitutionens anda» kan gifvas »förhållanden, under hvilka det är hans konungliga plikt att yttra sig oberoende af statsrådet».

Då författaren härefter kommer in på frågan om det parlamentariska styrelsesättet, så konstaterar han främst det välbekanta sakförhållandet, att en af doktrinär liberalism påverkad, men i statsrättsliga frågor föga inkommen uppfattning visar benägenhet att identifiera parlamentarism och konstitutionellt statsskick öfverhufvud, och vidare den vaga och tvetydiga form, i hvilken yrkandena på parlamentarisk regim enligt främmande förebilder ofta framträdt i Sverige, i det att ifrågavarande styrelsesätt än framställts såsom allaredan betingadt af det rådande statsskicket, än såsom ett mål, till hvilket utvecklingen borde leda. — I detta sammanhang underkastas K. Staaffs (Det konstitutionella styrelsesättet, 1914) argumentering till förmån för den satsen, att ministären »enligt ett fullt utbildadt konstitutionellt styrelsesätt» bör hafva det faktiska afgörandet, en ingående granskning och ett, såsom det förefaller, i hufvudsak väl motiveradt bemötande. Slutligen beröres frågan, huruvida senare-uppkommen häfd möjligen derogerat R. F:s, på grundsatsen om konungamaktens själfständighet baserade stadganden och skapat en rättslig grund för en typisk parlamentarism. Ett dylikt uppfattningssätt, som ju icke heller under polimiken i ämnet spelat någon egentlig roll, afvisas gifvetvis af Hermanson, som här ansluter sig till ett uttalande af justitierådet Trygger i första kammaren: »Det finnes ej någon sådan erkänd sedvanerätt, som inkräktar på grundlagens bestämmelser med afseende å konungamaktens befogenhet i förevarande afseende».

Ehuru Hermanson utgår ifrån och i sin undersökning tillämpar rent statsrättsliga och icke politiska synpunkter, har han likväl icke underlåtit att, visserligen *sine ira et studio*, framhålla det parlamentariska systemets skuggsidor. Faran af riksdagsenväldet för den medborgerliga friheten och rättssäkerheten, massväldets benägenhet att urarta till massförtryck samt den motvikt mot dylika tendenser, som en oberoende regeringsmakt kan erbjuda, framhållas med eftertryck.

I sista afdelningen af arbetet ger förf. en, på hans allmänna rättsvetenskapliga och rättsfilosofiska åskådning grundad utredning af hvad det rätta är och hvad det kräfvär. Hermanson afvisar den läran, enligt hvilken med det rätta finge förstås utslutande det, som genom lagstiftning eller häfd erkänts för rätt. Enligt hans definition är det rätta en med helgd beklädd ordning för mänskligt samlif, som utgör betingelse för att alla må kunna vara verksamma enligt sin bestämmelse. Rättvisa sker, då åt en-hvar tilldelas hvad honom tillhör. Det är det rätta som bör vara rådande i staten. — För lagstiftaren gäller det att söka och finna det rätta och att handla därefter, men icke att spana efter folkviljan. Yrkandet, att folkets vilja bör vara den rådande, något som faktiskt innebär, att majoriteten bör råda, är ingalunda liktydigt med yrkandet, att det rätta skall i staten förverkligas. — »Rättvisan fordrar, att en-hvar skall undfå hvad honom tillhör. Men att majoriteten skall få åtnjuta förmånen att bestämma hvad för nationen och kommande släktled skall gälla, det är icke något som rättvisan fordrar.»

Den mest beaktansvärda delen af Hermansons skrift utgöres otvifvelaktigt af hans uppfattning och tolkning af gällande författningsföreskrifter, författningens grundtankar och »anda». I fråga om slutsatserna och i väsentliga delar äfven i fråga om grunderna öfverensstämma hans åsikter med dem, som i Sverige uttals af de främste sakkunnige i fråga om detta lands författning och författningslif och hvilka säkerligen icke kunna med statsrättsligt hållbara argument gendrivas. Det värdefulla bidrag till utredandet och belysningen af viktiga konstitutionella principfrågor, som den fräjdade finske rättslärde (hvars sjuttioårsdag infaller den 2 februari d. å.) genom sin skrift lämnat, skall säkerligen äfven i Sverige kunna påräkna ett betydande och välförtjänt intresse, inom rättsvetenskapligt och politiskt intresserade kretsar, och det med så mycket större skäl, som ju dessa frågor, i händelse af viktiga politiska afgöranden, kunna tänkas åter erhålla aktuell betydelse.

R. Erich.

Till red. insända skrifter:

- Arbetsstatistisk Tidskrift*, utg. af Industristyrelsen i Finland. Årg. 9. N:r 6. Hfors 1915.
- Det nya Sverige*, utg. af ADRIAN MOLIN. Årg. 9. H. 12. Årg. 10. H. 1. Sthlm 1915 o. 1916.
- Ekonomiska Samfundets Tidskrift*. 1915. H. 4. Hfors 1915.
- Finsk Tidskrift*. T. LXXIX. H. IV—VI. T. LXXX. H. 1. Hfors 1915 o. 1916.
- Försäkringsföreningens Tidskrift*, 1915. H. 6—8. Sthlm 1915.
- Historisk Tidskrift*, utg. af Svenska Historiska Föreningen genom TORVALD HÖJER. Årg. 35. H. 3. Sthlm 1915.
- Industria*. Svenska arbetsgifvareföreningens tidning. Red. AXEL BRUNIUS. Årg. XI. N:o 24—26. Årg. XII. N:o 1. Sthlm 1915 o. 1916.
- Kommersiella Meddelanden*, utg. av Kungl Kommerskollegium. Årg. 2. N:o 23—24. Årg. 3. N:o 1. Sthlm 1915 o. 1916.
- Meddelanden från Handelskammaren i Gefle*. 1915. H. 3. Gefle 1916.
- Mercator*. Tidskrift för Finlands näringslif. Årg. X. N:o 48—52. Årg. XI. N:o 1—3. Hfors 1915 o. 1916.
- Nationaløkonomisk Tidsskrift*. Udg. af Nationaløkonomisk Forenings Bestyrelse. Red. EINAR COHN. 1915. H. 6. Kbhvn 1915.
- Nordisk Tidskrift för vetenskap, konst och industri*, utg. af Letterstedtska Föreningen. Red. OSCAR MONTELIUS. 1915. H. 8. Sthlm 1915.
- Samling av anmälningar till sjukkasteregistret*. 1914. N:o 5. 1915. N:o 1. Sthlm 1915.
- Samling av anmälningar till understödsföreningsregistret*. 1914. N:o 5. 1915. N:o 1. Sthlm 1915.
- Skogen*. Populär tidskrift, utg. av Svenska Skogsvårdsföreningen. Årg. 3. H. 1. Sthlm 1916.
- Skogsvårdsföreningens Tidskrift*. Årg. 13. H. 12. Sthlm 1915.
- Social Tidskrift*. Årg. XV. H: 10. Årg. XVI. H. 1. Sthlm 1915 o. 1916.
- Sociala meddelanden*, utg. av K. Socialstyrelsen. 1915. N:o 11—12. Sthlm 1915 o. 1916.
- Statistisk månadsskrift*, utg. av Stockholms stads Statistiska kontor. Årg. X. H. 11. Sthlm 1915.
- Statistisk Årsbok för Göteborg*. Årg. 15. 1914. Afd. I. Gbg 1915.
- Statistisk Årsbok för Helsingfors stad*. 1913. Utg. af Helsingfors stads statistiska kontor. Hfors 1915.
- Statsøkonomisk Tidsskrift*, utg. av Bestyrelsen for den Statsøkonomiske Forening. 1915. H. 3. Kria 1915.
- Svensk Tidskrift*, utg. af ELI F. HECKSCHER och GÖSTA BAGGE. Årg. V. H. 8. Årg. VI. H. 1. Sthlm 1915 o. 1916.
- Sveriges officiella statistik*. 1912—1913 års allmänna hotsadsräkning. X. Eskilstuna. Av K. Socialstyrelsen. — Riksförsäkringsanstalten år 1914. Sthlm 1915.
- Tidskrift för den svenska Pensionsförsäkringen*. Organ för Föreningen för främjande av den svenska pensionsförsäkringen. 1915. N:r 5. Sthlm 1915.
- Tidsskrift for Retsvidenskab*, udg. af Bestyrelsen for den Stang'ske Stiftelse i Christiania. Årg. 28. H. 3—4. Kria 1915.
- ANDERSSON, THOR, Andra våningen i Socialförsäkringsbyggnaden. Sthlm 1915.
- HECKSCHER, ELI F., Världskrigets ekonomi. En studie af nutidens näringslif under krigets inverkan. (Skrifter utgifna af Handelshögskolan.) P. A. Norstedt & Söners Förlag. Sthlm 1915.

Brand- och Lif- försäkringsaktiebolaget

SKÅNE

☛ **Malmö** ☛

≡ Samtliga fonder ¹/₁ 1916 ≡
öfver 37,000,000 kr.,

däraf garantifondsförbindelser 10,800,000 kr.

■ ■ ■

Meddelar **brand- och lifförsäkringar.**

■ ■ ■

För bolagets lifförsäkringsrörelse gälla nya, af Kungl. Maj:t i Nov. 1910 fastställda grunder, innebärande ytterst tidsenliga och liberala försäkringsvillkor. Bolagets nya prospekt af 1911 innehåller en rikedom på försäkringskombinationer, delvis för vårt land nya, och tillhandahålles på begäran hos bolagets agenter.

■ ■ ■

≡ **Lifräntor** ≡ **Pensioner** ≡

Brand- och Lif-
försäkringsaktiebolaget

SKÅNE

Malmö

Samtliga fonder || 1916 ||
öfver 37,000,000 kr.,

däraf garantifondsförbindelser 10,800,000 kr.

Meddelar **brand- och lifförsäkringar.**

För bolagets lifförsäkringsrörelse gälla nya, af Kungl. Maj:t i Nov. 1910 fastställda grunder, innebärande ytterst tidsenliga och liberala försäkringsvillkor. Bolagets nya prospekt af 1911 innehåller en rikedom på försäkringskombinationer, delvis för vårt land nya, och tillhandahålles på begäran hos bolagets agenter.

|| Lifräntor || Pensioner ||

Till red. insända skrifter:

- Arbetsstatistisk Tidskrift*, utg. af Industristyrelsen i Finland. Årg. 9. N:r 6. Hfors 1915.
- Det nya Sverige*, utg. af ADRIAN MOLIN. Årg. 9. H. 12. Årg. 10. H. 1. Sthlm 1915 o. 1916.
- Ekonomiska Samsfundets Tidskrift*. 1915. H. 4. Hfors 1915.
- Finsk Tidskrift*. T. LXXIX. H. IV—VI. T. LXXX. H. I. Hfors 1915 o. 1916.
- Försäkringsföreningens Tidskrift*, 1915. H. 6—8. Sthlm 1915.
- Historisk Tidskrift*, utg. af Svenska Historiska Föreningen genom TORVALD HÖJER. Arg. 35. H. 3. Sthlm 1915.
- Industria*. Svenska arbetsgifvareföreningens tidning. Red. AXEL BRUNIUS. Årg. XI. N:o 24—26. Årg. XII. N:o 1. Sthlm 1915 o. 1916.
- Kommersiella Meddelanden*, utg. av Kungl Kommerskollegium. Årg. 2. N:o 23—24. Årg. 3. N:o 1. Sthlm 1915 o. 1916.
- Meddelanden från Handelskammaren i Gefle*. 1915. H. 3. Gefle 1916.
- Mercator*. Tidskrift för Finlands näringslif. Årg. X. N:o 48—52. Årg. XI. N:o 1—3. Hfors 1915 o. 1916.
- Nationaløkonomisk Tidskrift*. Udg. af Nationaløkonomisk Forenings Bestyrelse. Red. EINAR COHN. 1915. H. 6. Kbhvn 1915.
- Nordisk Tidskrift för vetenskap, konst och industri*, utg. af Letterstedtska Föreningen. Red. OSCAR MONTELIUS. 1915. H. 8. Sthlm 1915.
- Samling av anmälningar till sjukkasseregistret*. 1914. N:o 5. 1915. N:o 1. Sthlm 1915.
- Samling av anmälningar till understödsföreningsregistret*. 1914. N:o 5. 1915. N:o 1. Sthlm 1915.
- Skogen*. Populär tidskrift, utg. av Svenska Skogsvårdsföreningen. Årg. 3. H. 1. Sthlm 1916.
- Skogsvårdsföreningens Tidskrift*. Årg. 13. H. 12. Sthlm 1915.
- Social Tidskrift*. Årg. XV. H. 10. Årg. XVI. H. 1. Sthlm 1915 o. 1916.
- Sociala meddelanden*, utg. av K. Socialstyrelsen. 1915. N:o 11—12. Sthlm 1915 o. 1916.
- Statistisk månadsskrift*, utg. av Stockholms stads Statistiska kontor. Årg. X. H. 11. Sthlm 1915.
- Statistisk Årsbok för Göteborg*. Årg. 15. 1914. Afd. I. Gbg 1915.
- Statistisk Årsbok för Helsingfors stad*. 1913. Utg. af Helsingfors stads statistiska kontor. Hfors 1915.
- Statsøkonomisk Tidskrift*, utg. av Bestyrelsen for den Statsøkonomiske Forening. 1915. H. 3. Kria 1915.
- Svensk Tidskrift*, utg. af ELI F. HECKSCHER och GÖSTA BAGGE. Årg. V. H. 8. Årg. VI. H. 1. Sthlm 1915 o. 1916.
- Sveriges officiella statistik*. 1912—1913 års allmänna bostadsräkning. X. Eskilstuna. Av K. Socialstyrelsen. — Riksförsäkringsanstalten år 1914. Sthlm 1915.
- Tidskrift för den svenska Pensionsförsäkringen*. Organ för Föreningen för främjande av den svenska pensionsförsäkringen. 1915. N:r 5. Sthlm 1915.
- Tidsskrift for Retsvidenskab*, udg. af Bestyrelsen for den Stang'ske Stiftelse i Christiania. Årg. 28. H. 3—4. Kria 1915.
- ANDERSSON, THOR, Andra våningen i Socialförsäkringsbyggnaden. Sthlm 1915.
- HECKSCHER, ELI F., Världskrigets ekonomi. En studie af nutidens näringslif under krigets inverkan. (Skrifter utgifna af Handelshögskolan.) P. A. Norstedt & Söners Förlag. Sthlm 1915.

I sista afdelningen af arbetet ger förf. en, på hans allmänna rättsvetenskapliga och rättsfilosofiska åskådning grundad utredning af hvad det rätta är och hvad det kräver. Hermanson afvisar den läran, enligt hvilken med det rätta finge förstås utslutande det, som genom lagstiftning eller häfd erkänts för rätt. Enligt hans definition är det rätta en med helgd beklädd ordning för mänskligt samlif, som utgör betingelse för att alla må kunna vara verksamma enligt sin bestämmelse. Rättvisa sker, då åt envar tilldelas hvad honom tillhör. Det är det rätta som bör vara rådande i staten. — För lagstiftaren gäller det att söka och finna det rätta och att handla därefter, men icke att spana efter folkviljan. Yrkandet, att folkets vilja bör vara den rådande, något som faktiskt innebär, att majoriteten bör råda, är ingalunda liktydigt med yrkandet, att det rätta skall i staten förverkligas. — »Rättvisan fordrar, att envar skall undfå hvad honom tillhör. Men att majoriteten skall få åtnjuta förmånen att bestämma hvad för nationen och kommande släktled skall gälla, det är icke något som rättvisan fordrar.»

Den mest beaktansvärda delen af Hermansons skrift utgöres otvifvelaktigt af hans uppfattning och tolkning af gällande författningsföreskrifter, författningens grundtankar och »anda». I fråga om slutsatserna och i väsentliga delar äfven i fråga om grunderna öfverensstämma hans åsikter med dem, som i Sverige uttalats af de främste sakkunnige i fråga om detta lands författning och författningslif och hvilka säkerligen icke kunna med statsrättsligt hållbara argument gendriivas. Det värdefulla bidrag till utredandet och belysningen af viktiga konstitutionella principfrågor, som den fräjdade finske rättslärde (hvars sjuttiårsdag infaller den 2 februari d. å.) genom sin skrift lämnat, skall säkerligen äfven i Sverige kunna påräkna ett betydande och välförtjänt intresse, inom rättsvetenskapligt och politiskt intresserade kretsar, och det med så mycket större skäl, som ju dessa frågor, i händelse af viktiga politiska afgöranden, kunna tänkas åter erhålla aktuell betydelse.

R. Erich.

kommande fall skjuta ifrån sig all egen pröfning, låtande allt gå så att säga på statsrådets ansvar? — Hermanson häfdar den uppfattningen, att »konstitutionens anda» icke hindrar konungen att bilda sig en egen öfvertygelse i en viss fråga, förrän ärendet förekommit till afgörande vid rådsbordet, samt att det vid sådant förhållande icke heller kan anses vara mot sagda »anda» stridande, om han »till sitt folk öppet uttalar hvad han anser nödvändigt samt i följd häraf till detsamma riktar en maning att verka för hvad han anser rikets bästa kräfva».

Det skulle föra alltför långt att här i detalj redogöra för Hermansons argumentering. Såväl i fråga om den svenska författningens bärande grundsatser som i fråga om grundlagens ändamål, finner han, att »lagen vill hafva grundsatserna om konungamakten upprätthållna» samt att det enligt »konstitutionens anda» kan gifvas »förhållanden, under hvilka det är hans konungsliga plikt att yttra sig oberoende af statsrådet».

Då författaren härefter kommer in på frågan om det parlamentariska styrelsesättet, så konstaterar han främst det välbekanta sakförhållandet, att en af doktrinär liberalism påverkad, men i statsrättsliga frågor föga inkommen uppfattning visar benägenhet att identifiera parlamentarism och konstitutionellt statsskick öfverhufvud, och vidare den vaga och tvetydiga form, i hvilken yrkandena på parlamentarisk regim enligt främmande förebilder ofta framträdt i Sverige, i det att ifrågavarande styrelsesätt än framställt såsom allaredan betingadt af det rådande statsskicket, än såsom ett mål, till hvilket utvecklingen borde leda. — I detta sammanhang underkastas K. Staaffs (Det konstitutionella styrelsesättet, 1914) argumentering till förmån för den satsen, att ministären »enligt ett fullt utbildadt konstitutionellt styrelsesätt» bör hafva det faktiska afgörandet, en ingående granskning och ett, såsom det förefaller, i hufvudsak väl motiveradt bemötande. Slutligen beröres frågan, huruvida senare uppkommen häfd möjligen derogerat R. F:s, på grundsatsen om konungamaktens själfständighet baserade stadganden och skapat en rättslig grund för en typisk parlamentarism. Ett dylikt uppfattningssätt, som ju icke heller under polimiken i ämnet spelat någon egentlig roll, afvisas gifvetvis af Hermanson, som här ansluter sig till ett uttalande af justitierådet Trygger i första kammaren: »Det finnes ej någon sådan erkänd sedvanerätt, som inkräktar på grundlagens bestämmelser med afseende å konungamaktens befogenhet i förevarande afseende».

Ehuru Hermanson utgår ifrån och i sin undersökning tillämpar rent statsrättsliga och icke politiska synpunkter, har han likväl icke underlåtit att, visserligen *sine ira et studio*, framhålla det parlamentariska systemets skuggsidor. Faran af riksdagensväldet för den medborgerliga friheten och rättssäkerheten, massväldets benägenhet att urarta till massförtryck samt den motvikt mot dylika tendenser, som en oberoende regeringsmakt kan erbjuda, framhållas med eftertryck.

dagen i följd af den s. k. konstitutionella konflikten för två år sedan. Framställningen utmärker sig genom den största objektivitet och en uppriktig önskan att tillbörligen beakta skäl och motskäl, i den mån de kunna göra anspråk på statsrättslig relevans.

Såsom arbetets titel angifver, omfattar detsamma i sakligt afseende trenne hufvudspörsmål: frågorna om svensk konungamakt, parlamentariskt styrelsesätt och folkviljan eller »folkviljans välde». Mest ingående och omfattande är gifvetvis behandlingen af den första af dessa frågor. Efter en kort framställning af *status causae et controversiae* behandlas frågan om grundlagsenligbeten af konungens förfarande. Att detsamma icke står i strid med de stadganden i grundlag, som inverka på frågans bedömande (förf. åberopar §§ 1, 4, 7, 8, 9, 13, 15, 38, 63, 106 och 107 i 1809 års R. F. samt ansvarighetslagen af 1810), finner Hermanson gifvetvis vara uppenbart. »Inkonstitutionellt i den meningen, att det skulle varit stridande mot uttryckligt stadgande, har Konungens handlingsätt icke varit».

Till pröfning upptages därefter frågan, huruvida konungens förfarande möjligen, såsom å vissa håll gjorts gällande, står i strid med författningens »anda». »Härmed kan man», säger förf., »förstå antingen de *grundsatser*, på hvilka konstitutionen hvilat, eller *grunden* för vissa stadganden, i betydelsen af grunden, hvarför vissa stadganden i konstitutionen böra anses tillkomna, m. a. o. det *ändamål*, som bör anses vara af lagen med dessa stadganden åsyftadt». Den förstnämnda af dessa spörsmål ger förf. anledning att ganska utförligt behandla den inverkan och det inflytande den äldre rätten utöfvat på 1809 års R. F. Den belysande öfversikt han här meddelat af konungamakten enligt den äldre samhällsordningen, envåldstidens och frihetstidens statskick och 1772 års R. F. är af betydande intresse. Hermansons undersökning utmynnar däri, att de statsrättsliga förändringar, som 1809 års R. F. införde, hufvudsakligen inneburo inskränkuingar i konungens rätt att utöfva statsmakten efter egen pröfning, hvaremot de hvarken afsågo att upphäfva eller faktiskt upphäfde den gamla grundsatsen om svensk konungamakt och dess fulla själfständighet. Detta inneligger enligt hans åsikt i § 1 R. F.: konungamakten skall äfven framgent vara »den högsta i riket samt följaktligen en fullt själfständig makt», hvilken »icke får anses mera inskränkt än lag ger vid handen».

Förf. undersöker därefter, huruvida konungens handlingssätt möjligen varit stridande mot grunden för eller mot ändamålet med grundlagens stadganden om statsrådet. Han medgifver, att om konungen systematiskt drefve en politik, stridande mot den hans ansvarige rådgifvare tillstyrka, så vore detta stridande mot konstitutionens anda. Men icke heller den motsatta ytterligheten kan anses riktig. »Skall det verkligen» frågar förf., »så länge lagen uttryckligen gör konungen till den *i sista hand afgörande*, vara möjligt för en konung, som tar sitt kall 'på allvar, att i alla före-

lagdt till antagande för vare sig kyrkomöte eller riksdag. I K. Prop. 1909 n:r 11 s. 181 yttras härom att, enligt justitieministerns tanke, med den föreslagna ändringen, som vore af ytterst ringa praktisk betydelse, lämpligen kunde anstå till dess öfriga på pröfning beroende frågor om ändringar i kyrkomötesförordningen funnes böra upptagas till slutligt afgörande. Det är att hoppas att ej heller utg:s blunder må blifva af någon praktisk betydelse.

I sammanhang med hvad nu senast blifvit anmärkt må påpekas att omnämmandet af 7 § kyrkomötesförordningen i förklaringarna till § 11 RO bör slopas.

Beträffande den bevisskyldighet, som jämlikt 26 § vallagen åligger nyinflyttad, yttrar utg. att skyldigheten existerar icke blott första året efter inflyttningen utan ock det därpå följande, således två år i följd. Detta är icke sant annat än för något enstaka undantagsfall; se Carl Bergs utredning Om valnämndens och magistratens befattning med riksdagsmannaval ss. 8—10.

Egendomligt är att § 17 mom. 2 RO, men ej mom. 1 åberopats under 44 § vallagen.

För anmälaren kan det ej vara annat än glädjande att utg., under 48 § vallagen, citerar hans uppsats om stämplingen af valkuvert i denna tidskrift för år 1912. Men — och härmed må denna granskning sluta — en smula vemodigt är likväl att uppsatsen ej kunnat öfvertyga utg. därom, att hvad han, nu liksom i tredje upplagan, efter proportionalvalkommittén anger vara motivet till föreskriften om kuvertens stämpling icke med valens nuvarande anordning kan äga sådan betydelse.

B. W.

ROBERT HERMANSON, *Svensk konungamakt, parlamentariskt styrelsesätt och folkviljan*. Helsingfors, 1915. Söderström & C:o, Förlagsaktiebolag. 79 + XXV s. Fmk. 4.

Professor emeritus vid Helsingfors universitet Robert Hermanson, som redan under årtionden varit och fortfarande är den främsta statsrättsliga auktoriteten i Finland och särskildt gjort sig känd genom sina grundläggande arbeten i finsk stats- och förvaltningsrätt, i hvilka han med sällsynt sakkunskap behandlat äfven den äldre svenska offentliga rätten, har i föreliggande arbete, »med anledning af några under 1914 års meningskonflikter i Sverige förfäktade läror», ur statsrättslig synpunkt uttalat sig om de kardinalfrågor i svenskt statslif, som då voro och säkerligen ännu kunna blifva aktuella. Han har härvid omsorgsfullt beaktat såväl den svenska och utländska litteratur af mera allmän beskaffenhet, som varit ägnad att belysa ämnet, som den mängd af skrifter och uttalanden af rättsutredande eller polemisk karaktär, hvilken sett

under § 2: 4:o st. 1 af det senaste prejudikatet rörande kommunala handlingars offentlighet hade kunnat sättas H. 1914 s. 506.

Nyckfullt och förvillande är att utg. allenast under vissa stycken i § 2: 4:o utsatt det belopp i kronor, som motsvarar grundlagstextens i riksdaler (banko) angifna bötessumma. Oförklarligare är emellertid, huru utg. kan påstå att skrifter, som innehålla smädelser mot främmande nationer och deras regering och institutioner, ej falla under föreskriften i § 4: 11:o. Sådana smädelser äro ju stridande mot § 3: 9:o, hvilket mom. uttryckligen nämnes i § 4: 11:o.

Vid § 4: 13:o gör utg. sig skyldig till en betänklig feltolkning. Uttrycket »avdelning av krigsmakten, som ställes eller är ställd på krigsfot» är enligt utg. liktydigt med avdelning, som *för annat ändamål än öfning* ställes eller är ställd på krigsfot. Bestämmelserna i lagrummet skulle följaktligen endast afse sådan avdelning, som jämlikt 4 § i 1914 års strafflag för krigsmakten är att anse såsom mobiliserad. Det är sant, att en tolkning sådan som utg:ns legat till grund för Karl Staaffs m. fl:s reservation vid 1908 års K. U:s utlåtande öfver det kungliga förslaget om tillägg af ifrågasvarande nya mom. Reservanterna ansågo »ett förtydligande nödvändigt, så att tvifvel ej må uppstå därom att lagrummet allenast afser mobilisering vid krigsfara och icke öfningsmobilisering». De yrkade därför att orden »för annat ändamål än öfning» skulle inskjutas i texten. Under debatten i A. K. förklarade Staaff, att reservanterna trott att K. M:ts af K. U. tillstyrkta förslag afsåge blott krigsmobilisering, ej rent fredliga mobiliseringar, men att de sedermera erfarit hurusom detta deras antagande skulle utgöra ett misstag. Och justitieministern yttrade: »Reservanterna anmärka att detta stadgande, såsom det är affattadt, kan afse — och äfven afser — försöksmobilisering. I detta gifver jag reservanterna rätt. Som stadgandet är skrifvet kan det nog icke tolkas på annat sätt än att det gäller äfven försöksmobilisering» (A. K:s prof. 1908 IV 59 s. 5 o. 9).

En hänvisning till 72 § i 1914 års strafflag för krigsmakten borde finnas under § 4: 14:o TFO.

Det plär sägas att en lag, som våra domstolar hafva att tillämpa, i själfva verket ej träder i kraft med mindre den intages i den Westringska lagboken. Den motvilja att gå till det officiella författningstrycket, hvarom detta talesätt vittnar, har spelat äfven utg. ett förargligt spratt. Han har nämligen gifvit 7 § kyrkomötesförfordningen en lydelse, som han uppger hafva tillkommit år 1909, men som författningssamlingen alls icke kännes vid. Förhållandet är att under de arbeten, hvilka sammanhängde med frågan om inrättande af en regeringsrätt, förslag uppgjordes till sådan ändring i kyrkomötesförfordningen, som utg. trott vara genomförd. Förslaget, åsyftande att från H. D. till regeringsrätten öfverflytta pröfningen af besvär öfver val till ombud vid kyrkomöte, undergick granskning i H. D., men blef aldrig fram-

FK-ledamöterna, hvilkas mandat ej rubbades, hafva fått lyfta 1,200 kr. hvar, medan en AK-ledamot hade att nöja sig med mindre än halfva summan! Ett dylikt gynnande af FK-ledamöterna ägde nu lyckligtvis ej rum, utan samtliga riksdagsmän vid 1914 års A-riksdag fingo åtnjuta dagtraktamente efter 10 kr. För visso i bästa öfverensstämmelse med RO:s både ord och mening, ty utg:s starka urgerande af uttrycket »eljest afgår» måste stämpas såsom helt förfeladt.

Vid sistnämnda § påpekar utg. att förbehållet om 1,200 kr. såsom maximum för dagtraktamentet har afseende på hvar och ett af de i §:n uppräknade fyra undantagsfallen. I de två först nämnda fallen skall ju dock riksdagen icke hafva varit samlad så lång tid som fyra månader, hvadan nämnda maximum där ej kan öfverskridas.

I fråga om fullgjord skatteplikt såsom villkor för valrätt till AK framhåller utg. (§ 16 c RO) att uppbořdsstämgor torde i regel ej hållas senare än i september månad samt att följaktligen, och då röstlängden ej skall avslutas förrän efter den 10 juni påföljande år, enhvar kommer att erhålla rundlig tid för utskyldernas erläggande. Detta är så godt som ordagrant hämtadt ur justitieministerns anförande till statsrådsprotokollet den 5 februari 1904 (se K. U. 1904 n:r 5 s. 41) och ägde då sin riktighet. Men enligt nu gällande uppbořdsreglemente förrättas kronoppbořden, där ej Konungen undantagsvis annat medgifvit, under tiden från och med den 1 november till och med den 15 december.

Vallagens 62 § läser böra utgå ur anmärkningen till § 17 mom. 3 RO. Sådant nyt val, som omtalas i förstnämnda lagrum, har ej att skaffa med riksdagsmans afgång under funktionstiden. — Samma fel i hänvisningen till § 12 RO, som ofvan påpekats beträffande § 7 mom. 4, återkommer under § 21. — Äfven 15 och 68 §§ i vallagen borde hafva citerats under § 32 mom. 1 RO. — Den gudstjänst, som föreskrifves i § 34 RO, hålles enligt utg. i Storkyrkan. Måhända har här föresväfvat honom något minne af § 26 i 1810 års RO med dess bud att »gudstjänsten, hvartill alla ständen böra enhälligt infinna sig, förrättas af en biskop i stadens storkyrka». Att gudstjänsten nu för tiden äger rum i slotts kyrkan, vet hvarje stockholmspojke. — I första stycket af anmärkningen till § 71 RO står genom tryckfel § 72 i st. f. § 71. En viss brist på kongruens märkes mellan förklaringarna angående röstsedlarnas beskaffenhet vid §§ 60 och 75 RO. Anmärkningen under § 81 RO torde hafva tillkommit genom något förbiseende; antagligen har meningen varit att hänvisa till § 47 RF med anmärkningar. Under § 82 RO är årtalet 1909 att ändra till 1809.

Vidkommande TFO må till en början framhållas såsom önskligt att utg. mera uppmärksammat de nyare rättsfallen. Lämpligen hade vid § 1: 1:o st. 1 bort citeras H. 1914 s. 381, vid st. 2 H. 1914 s. 432; och i st. f. det ofullständiga angifvandet

ärendet sådant som den nyligen aktuella frågan rörande tillsättning af den bergianska professuren?

Det heter i § 107 RF att om konstitutionsutskottet skulle anmärka »att någon föredragande icke med oväld, nit, skicklighet och drift sitt lörtroendeämbete utöfvat», så äger utskottet tillkännagifva det för riksdagen. De nyss citerade orden föranleda utg. till den reflexion att, därest «och» ej får läsas liktydigt med »eller», föredraganden måste hafva felat i alla fyra afseendena för att utskottet skall hafva skäl till anmärkning!

Vid § 6 mom. 1 RO påpekar utg. att val till FK för kortare tid än sex år kan äga rum jämlikt § 7 mom. 3—6. Mera värdt att nämnas synes det förhållande att, jämlikt § 7 mom. 3 och 6, val kan komma att gälla för *längre* tid än sex år.

§ 7 mom. 4 RO handlar om det fall att riksdagsman afgått före sexårsperiodens slut och platsen fortfarande skall tillhöra den valkrets, som utsett den afgångne. Vid sådan afgång skall ledigheten fyllas på sätt i vallagen sägs. Härtill knyter utg. den anmärkning att »afgången kan bl. a. bero på besvär öfver valet». Denna anmärkning är dock tydligen oriktig. Vallagen känner två sätt för ledighetens fyllande: fortsatt valförfarande — hvad utg. benämner ersättningsval, men vi hellre kalla fortsättningsval eller esterval (se denna tidskrift 1911 s. 62 f.) — och nytt val. Att besvär öfver valet aldrig kunna föranleda ett fortsättningsval är uppenbart. Kan regeringsrätten ej i besvärsmålet afgöra hvem som rätteligen är att anse såsom vald, måste nytt val ske; men detta nyval äger då rum på grund af regeringsrättens förordnande, ej med stöd af vallagens föreskrift i dess 16 §. — Beträffande afgång genom afsägelse vid valtillfälle hänvisar utg. till § 12 st. 3 RO. Denna hänvisning var god i föregående upplaga, men är det ej efter 1914 års grundlagsändring: det förutvarande tredje stycket är nu det fjärde. — Det vill synas som om, enligt utg:s förmenande, nytt val icke vore en utväg för ledighetens fyllande »på sålt i vallagen sägs». Ty vid de citerade orden ger utg. anvisning blott på 9 och 14 §§ vallagen; ej på 16 §.

En missvisande kvarlefva från föregående upplaga är hänvisningen under § 8 RO till anmärkning vid § 6 mom. 2. I föreliggande upplaga finnes ej någon dylik anmärkning. Hvarför åberopas blott landstingsförordningen till stöd för satsen att lika röst tillkommer hvarje röstande vid valen till FK? Valkorporationen är ju flerstädes stadsfullmäktige.

Beträffande FK-ledamots rätt till arfvode (§ 12 RO) framlägger utg. en åsikt, som, därest den i praktiken vunnit efterföljd, säkerligen skulle väcka häpnad. Utg. håller nämligen före att den särskilda arfvodesregeln för det fall att Konungen upplöser riksdag, innan den varit fyra månader tillsammans, gäller allenast så framt förordnande om nya val gifves med afseende å bägge kamrarna eller den första. När riksdagen upplöstes den 5 mars 1914, innan den ännu varit samlad sju veckor, borde således

Någon rimlig anledning, hvarför § 74 RO citerats under § 72 RF (val af fullmäktige i riksbanken) men ej under § 66 (val af riksgäldsfullmäktige), torde ej stå att finna.

Under § 86 RF anmärkes att §:n afser hvarje svensk statsborgare »med undantag af den, som är afvita, minderårig eller för brott häktad». Lyckligare hade varit om sista ledet utbyttis mot »eller aftjänar frihetsstraff». En hänvisning borde här ej saknas till den s. k. »lex Hinke» och dess förarbeten (lagen den 2 juni 1908, innefattande ändring i 7 § af lagen angående straffarbetes och fängelsestraffs verkställande i enrum den 22 juni 1906).

Angående lagar, som enligt grundlagsbestämmelser skola stiftas i den ordning § 87 RF stadgar, hänvisas under mom. 1 af sagda § till vissa lagrum. Då enumerationen af dessa uppenbarligen gör anspråk på fullständighet (man jämföre det omedelbart efterföljande angifvandet af fall, där lagrådet ej behöfver höras), är det icke riktigt att, såsom skett, utelämnas §§ 21 och 30 RF. — Finge man taga utg. på orden, så skulle lagrådets granskningsplikt ställa sig olika allteftersom initiativet till ett lagförslag utgått från riksdagen eller från Konungen. Den skulle i förra fallet vara mindre vidtgående. Rörande detta fall yttras nämligen vid mom. 1 p. 4 att »lagrådets granskning behöfver ej inskränka sig endast till förslagets form», medan vid p. 7 säges i fråga om förslag, väckt af Konungen, att »lagrådet har att yttra sig öfver lagfrågan», således öfver förslagets både innehåll och form». Någon dylik skillnad existerar naturligtvis icke. — Vid nu förevarande § uppgifves vidare att pp. 5 och 6 i mom. 1 »tillämpas analogiskt i fråga om författningar, som fordra gemensamt beslut af Konung och riksdag men icke måste stiftas i den ordning § 87 mom. 1 stadgar». Huruvida sådan tillämpning är oeftergiflig, är ju dock ett omtvistadt spörsmål, på sin tid lifligt debatteradt beträffande de ändringar i kommunallagarna, som af 1907 års riksdag villkorligt antogs i samband med grundlagsändringarna i rösträttsfrågan. Se t. ex. en artikel af Kjellén i Stockholms Dagblad för den 6 februari 1909. Likaså är det en fråga för sig, huruvida ett af Konungen väckt och af riksdagen bifallet lagförslag (mom. 1 p. 7) ovillkorligen skall utfärdas före nästföljande riksdags öppnande. Lag i anledning af Sveriges anslutning till den internationella godstrafikkonventionen, hvilken lag tillhör det i § 87 mom. 1 angifna lagstiftningsområde, har utfärdats först den 22 november 1907, ehuru proposition i ämnet afläts till och antogs af 1906 års riksdag; men enligt förslagets lydelse förutsattes att för Sveriges del anslutning skett till konventionen, och sådan anslutning ägde rum först under år 1907. — I anmärkningen till mom. 1 p. 5 har vid trycket bortfallit numret på utskottsbetänkandet (= 31).

Hvad som åsyftas med den allmänt hållna anmärkningen vid § 88 RF att testamenten och gåfvobref förklaras af K. M:t i statsrådet är icke godt att säga. I hvilken ordning och med hvad verkan skulle sådan förklaring gifvas? Männe utg. afser ett

att anmärkningarna delvis äro af mindre betydelse och att de påpekade bristerna ju väga föga emot arbetets stora och obestridliga förtjänster. Anmärkningarna tagas i den ordningsföljd, hvori de framställa sig vid bokens genomläsning, oafsedt alltså huruvida de ifrågasätta riktigheten af förklaringarna till lagtexten eller blott vittna om att utg. ej alltid haft uppmärksamheten tillräckligt spänd vid det rent redaktionella bestyret. De äro ej att anse såsom uttömmande.

Vid § 5 RF säges att förbudet i sista punkten ej afser halfbröder. I »Stora Hagman» åberopas till stöd för detta påstående en not hos Naumann, del II s. 71, hvarjämte ock hänvisas till 1 kap. 6 § rättegångsbalken. Naumann uttalar sig emellertid ej angående tolkningen af ordet »bröder», och om rätta förståndet af det citerade lagrummet i rättegångsbalken har H. D. nyligen i ett lagförklaringsärende yttrat att dess bestämmelser tydligen afsåge ej mindre halfbröder än helbröder (H. 1914 s. 193). Erinras må ock att i det förslag till lag om äktenskaps ingående och upplösning, som af innevarande års riksdag antagits, det i giftermålsbalken nu förefintliga stadgandet att i fråga om äktenskapshinder skillnad ej är att göra mellan hel- och halfskylda blifvit såsom öfverflödigt utelämnadt.

Under § 6 RF uppräknas bl. a. vissa lagrum, tydligen ämnade att angifva de fall, då enligt TFO en viss själfständig funktion tillkommer chefen för justitiedepartementet. Härvid kan anmärkas att då äfven § 1: 5:o st. 3 och § 5: 11:o medtagits, ehuru dessa lagrum ej afse någon åtgärd från departementschefens sida, det förbigångna § 1: 8:o desto hellre bort omnämnas.

Uppgiften under § 10 RF att, när föredraganden underskrifver remiss till ämbetsverk, »kontrasignation sker af chefen för vederbörande expedition» öfverensstämmer ej med praxis.

Vid § 17 mom. 2 RF förekommer en hänvisning till bihanget s. 137, hvilken hänvisning rätteligen skolat stå vid mom. 1 p. 3.

Före tillkomsten af 1894 års lag om förvärfvande och förlust af medborgarerätt rådde som bekant olika meningar angående frågan, huruvida 1858 års naturalisationsförordning vore tillämplig äfven med afseende å kvinna. Vi erinra exempelvis om Blombergs framställning i hans tidigare arbete rörande svenskt statsborgarskap och om Isbergs kritik däraf. Öfverraskande är där emot att utg. fortfarande tyckes anse sådan tillämpning utesluten. Han anmärker nämligen vid § 33 RF beträffande orden »utländsk man», att uttrycket »man» förklarats genom 1894 års lag därhän att naturalisation af utländsk man medför, om därvid ej annorlunda bestämts, svensk medborgarerätt äfven för hans hustru och omyndiga äkta barn. Då utg. tillika vid § 28 RF förklarar att i § 33 »afses manlig individ», synes annan tydning ej vara möjlig än att, enligt utg:s åsikt, själfständig naturalisation af utländsk kvinna antingen ej är tillåten eller dock ej bunden af reglerna i 1858 års förordning. Båda alternativen är ju uppenbart oriktliga.

Litteratur.

Sveriges grundlagar och konstitutionella stadgar m. m. Med kortfattade förklaringar utgifna af KONRAD HAGMAN. 4:e uppl. Sthm (P. A. Norstedt & Söner) 1915.

Genom sina tre tidigare upplagor har förevarande grundlags-edition visat sig väl fylla en plats i vår juridiska litteratur. »Lilla Hagman», såsom arbetet gemenligen benämnes till skillnad från utgifvarens år 1902 publicerade vidlyftigare grundlagskommentar, har blifvit så godt som outhärlig för alla dem, hvilka i ett eller annat afseende hafva att skaffa med vår konstitutionella rätt. Då under de sex år, som förflutit sedan den tredje upplagan utkom, icke oväsentliga ändringar i nämnda rätt vidtagits, lärer sålunda den nya upplagan hafva varit ganska efterlängtd och torde kunna vara viss om ett gynnsamt mottagande.

Utän tvifvel är ock arbetet i stort sedt värdt det förtroende, det tillvunnit sig. Det anseende för förtjänstfull utgifvareverksamhet, som D:r Hagman förvärfvat genom sin större grundlagskommentar och kanske än mer genom sin upplaga af Sveriges kommunallagar, häfdar han äfven i det mindre omfattande verk, som utgör föremålet för denna anmälan. På ett arbete af ifrågasvarande art, afsedt att på en gång tjäna det praktiska rättslivets behof och vara till hjälp vid det statsrättsliga studiet (jfr förordet till andra upplagan), är man emellertid berättigad att ställa synnerligen höga anspråk. Endast det bästa är godt nog. I förordet till den nya upplagan yttrar D:r H., att boken utgör ett statsrättsligt komplement till Sveriges rikets lag, utgifven af Hjalmar Westring. Den jämförelse, hvartill D:r H. sålunda själf ger anledning, kan ej utfalla till hans förmån. I säker pålitlighet, i samvetsgrant tillgodogörande af äfven den nyaste praxis står den Westringska lagboken såsom ett ouppnådt mönster.

Här skall nu göras vissa erinringar mot det sätt, hvarpå D:r H. fullgjort sin uppgift i föreliggande arbete — erinringar, hvilka torde kunna vara till gagn för en kommande upplaga. Listan blir tämligen lång; men redan från början må uttryckligen betonas

Deras verkliga ideal och förhoppningar torde pekat åt annat håll — fastän man 1772 icke vågade till fullo visa hvad man bar i skölden (se härom följ. uppsats). 1772 års R. F. var emellertid faktiskt en statsmaktens utformning af konstitutionell typ — må den sedan hafva framsprungit ur åskådningar om maktfördelning eller icke. Frihetstidens »maktfördelare» hyllade konstitutionella principer utan att vilja konsekvent omsätta dem i verkligheten. Gustaf III skapade vår första konstitutionella författning utan att väl i grunden vara teoretiskt öfvertygad om eller anhängare af maktfördelningens idé. Först 1809 års statsskick gaf häråt ett starkt, mera fulländadt uttryck. Dess stiftare voro ock bevisligen genomträngda af Montesquieu's och hans skolas läror. Hos riksfäderna af 1809 lefde en klar insikt om nödvändigheten af verklig »balance» inom statslifvet och de förstodo att gifva den djupt kända tanken om »Constitutionella Magters sorgfälligt wägda förhållanden» en bestående gestalt inom statslifvet.

äfvén om de icke sträfvade utöfver frihetstidens författning. Riksfädernas verk var nämligen för dem lika heligt och inspireradt som för ständerenvåldsmännen. Denna deras osjälftändiga ståndpunkt hindrade dem också från att draga konsekvenserna af sina läror. Ty hvad var det i grund och botten för en maktfördelning, där en erkänt högsta makt utom sina egna, vidstäckta prerogativer äfvén hade att fordra räkenskap och — om så behöfdes — utkräfva ansvar af den andra makten.¹ Man förkastade öppet Englands statsskick med dess »trenne lika magtägande ständer», enligt dåtidens uppfattning. »Magna Charta, et document, hwilket tildelar alla innevånare i Engeland den största säkerhet för deras Egendom och Personer wördas i detta Rike så högt, at alla, ifrån Lorden til Dagakarlen, äga den största förnöjelse uti Landets Constitution», yttrade en af maktfördelarne, prosten Aurelius i de fören. utsk. ¹⁷/₁₀ 1769. »Denne är likwäl icke utan sina fel, hwari-bland det tyckes wara ganska hufwudsakeligt, at konungen äger magt til at förklara krig, Nationen oåspordt.» — Det är tydligt att maktfördelarne icke kunde med dylika åsikter blifva vapen-dragare för någon konungamaktens renässans.

Det har sagts, att 1772 års R. F. utgör det första officiella uttrycket af »den konstitutionella princip som växte upp ur hofpartiets politiska tankearbete», (L. Stavenow: De politiska doktrinernas uppkomst s. 49). Att den eller de, som utarbetade R. F. af den 21 augusti 1772, varit påverkade af maktfördelningsprinciper är möjligt. Att de erkänt dem som principiellt riktiga eller än mer oundgängliga för hvarje sundt statslif är tvisvelaktigt.

Pechlin och hans meningsfränder uttala »betänkligheter», som »delas till fullo af nutida lysande rättslärdé», Frihetstidens förf., s. 628 o. 632.

Hur fullständigt förfäktarne af ständerenvåldsläran stå på frihetstidens allmänna naturrättsliga grundval, hvilken de själfva befast med flera af de mest pregnanta uttrycken, torde hafva framgått af föregående uppsats. Ständerenvåldsläran och dess motsats maktfördelnings-teorierna svara inom kontinentens stora naturrättsliga tänkande, den ena mot den strömning, hvars ryktbaraste målsmän äro Hobbes och Rousseau — hur olika deras systemer än i öfrigt voro — den andra mot den, som, gående öfver Locke och Montesquieu, fick en bestående utformning i Förenta Staternas författning af år 1789. Att ständerenvåldsläran, vår svenska gengångare af den först nämnda strömningen, som ute i Europa fränsedt franska revolutionen vann föga genklang, hos oss fick ett ojämförligt öfvertag, berodde på inverkan från författningen, händelsernas faktiska förlopp samt den riktning, det politiska lifvet tog. Men för att en lära är suveränt härskande blir den dock inte i och för sig riktigt eller än mindre — modern!

¹ Maktfördelarnes betonande af de två makterna inom staten har nog fått teoretiskt stöd bl. a. hos Locke, hvilken i sin »Two Treatises» ju låter the Executif och the Federativ Power gå upp i en och samma gentemot the Legislative Power. Denna första makt kallas också i den 1726 i svensk öfersättning utgifna upplagan af verket för »Lagskipande Makten», i hvilken inbegripes den »Förbundgiörande». Äfvén Montesquieu säger som bekant (De Péspirit des lois, L. XI, Ch. VI) om »les trois sortes des pouvoirs», att af dessa trenne den »ena, »la puissance de juger — devient, pour ainsi dire, invisible et nulle». »Il n'en reste que deux».

syn öfver alla Lagskipande.» Ty »sådant strider mot den säkerhet Lagsökande böra äga att intet ha öfver sig en Domare, som ej är något Jordiskt ansvar underkastad (s. 9).» Ständerne böra dock utöfva direkt domsrätt vid ett tillfälle. En af punkterna i säkerhetsakten föreslår nämligen (s. 6) att »Nu på en gång och för ewiga tider» böra »wara afskaffade alla extra Domstolar, extra Hof-Rätter, Commissioner och Deputationer med Doms-Rätt, under hwad namn de wara måge, eller under hwad titel de framställas kunna. Och bör detta förstås och gälla, så wäl under som emellan Riksdagarne; Härifrån likwäl undantagit, hwad Riksdags-Ordningen stadgar, om Rådets ansvar för sine brott i Embetet, så wida ingen annan Domstol gjes, som slika brottmål pröfwa kan, än den som af Ständerne sjellwa förordnas.»¹

Det redan anförda kan gifwa en föreställning om de tankar, som påträffas i en mängd memorialer och broschyrer samt kanske främst i debatterna i de förenade utskotten vid riksdagen 1769 (de senare tryckta 1769 under titeln »Handlingar rörande Wära Lagars Wärkställighet.») Denna lära om balansen mellan »Lagskiparen» och »Lagstiftaren» är det främsta utslaget under frihetstiden af maktfördelningsteorin. De två andra balanslärorna, som man kan spåra, förlora alldeles i betydelse jämfördt med denna. Först och främst nådde de aldrig någon större själfständig utgestaltning.

Den klassiska »tremaktsteorien» och dess inre svaghet ligger för öppen dager. Hwad den andra balanstypen, jämvikten mellan konung och ständer (råd) beträffar, kan den ju mycket väl gå upp i den tredje, jämvikten mellan lagskipande och lagstiftande makterna. Det är i dylikt fall endast konungen som får byta plats med den mera omfångsrike »Lagskiparen». Syftet med dessa två balanstyper blir därmed äfven olika. Hofpartiets balanslära, konung—ständer och råd, gick främst ut på att tillförsäkra konungen större makt. Försäkringarna om maktfördelningens nödvändighet för allt sundt statsväsen torde från det hållet närmast tjänat som en — mer eller mindre allvarligt menad — allmän förnuftsats mot frihetsmännens ensidiga ständerkult. Maktfördelarne mot slutet af 1760-talet åter med sina ofta skarpt utformade uttalanden om nödvändigheten af de två makternas — lagskipningens och lagstiftningens — åtskiljande torde varit betydligt mera teoretiskt öfvertygade om sina principers ovillekorliga giltighet²,

¹ Konsekventare än hwad härvidlag skett förfor en af maktfördelarne från 1766, hofrättsrådet Adlermarck, som i syfte att afklippa ständernas inblandning i rättskipningen, framkom med ett originellt förslag till en Högsta domstol (Votum d. 20/2 1766, tr. i Handlingar som visa, huru ledamöter af riksens höglöfl. ständer tillförne tänkt, etc. 1769).

² Lagerroth söker med all makt framställa Pechlin et consortes som glänsande förkunnare af läror, »som till fullo öfverensstämma med den moderna statsrättens» (Statsv. Tidskr. 1909, s. 199) gentemot maktfördelarne med deras »privaträttsliga uppfattning af statsmaktens natur». De förenade hof- och hattpartierna 1769 hylla den statsupplösande kontrakts-teorien med deras »Montesquieuiska maktfördelningslära», mot hvilken

»Denna blandning är just det, som utgör Despotisme och Souverainitet. Ty eho som kan stifta och skipa Lag tillika, den är i o. m. det samma öfver Lag, och genom ingen slags Lag bunden och inskränkt. — Då en sådan lagstiftare skipar Lag, så öfvar han begge dessa Embeten på en gång. Sjelfwa Lagskipningen blir Lagstiftning, och de kunna ej kiännas åtskilde. Utaf denna blandning af Lagstiftnings s. o. Lagskipnings Magterna härrörer alla de oredor, som Swea Rikets Inwånare skäligen kunna klaga öfwer. Des Regerings-Form skiljer dem ganska tydeligen åt; men utöfning af denna Lagen har åter blandat dem tilsammans.» (s. 6).

Säkerheten är basen för all frihet; utan en förnuftig delning af makterna i samhället, går så wäl den ena som den andra af dessa två »yppersta förmoner» förlorade. Hvem som därvid samlar hela makten i en hand betyder mindre. Dock missbrukas denna lättare, resonerar man helt hädiskt, af ständerna än af en enväldig monark.

»Hvad angår — den wederbörliga skilnad imellan den Lagstiftande och den Lagskipande Magten, så är denna skillnad icke något nytt, utan den är grundad i alla Fria Samhällens Natur och i våra Regerings-Lagar», säger Mannerhjerta, ö. mem. R. o. A. 10/11 1769. Tanken på maktdelning kan aldrig utplånas hos oss. Ty hvad är det wäl man skulle utplåna? »Är det de Grund-Sanningar om Säkerhetens nödwändighet för Friheten, om de swåra fölgder, som upkomma kunna af Lagskipning hos Högsta Magten, om faran at lemna Lagskipning i Menniskors hand utan ansvar, Sanningar på hwilka Borgerliga Samhällens inrättning och bestånd beror, så låta de aldrig utplåna sig ur förnuftiga människors sinnen och öfwertygelse.»¹

Det var den lagstiftande maktens inkräktningar på den lagskipandes område, man ville förhindra, lika såwäl som lagskiparens intrång hos lagstiftaren. Men mest dock det förra. Det låg ju i sakens natur. Särskildt lagstiftande maktens direkta befattning med dömandet blef föremål för maktfördelarnes kritik.

I Act om personlig säkerhet samt säkerhet om äganderätten, det förnämsta resultatet af maktfördelningssträfvandena vid 1769—70 års riksdag, fastslås först en del allmänna rättsprinciper, en slags liten »Habeas Corpus», hvarefter begränsningen af ständernas allmakt uppdrages. Ständerna skulle bl. a. ej få befatta sig med »wärkställigheten» af hvad de beslutat angående »Rikets Hushållning» o. d., med tjänstetillsättningar, utdelande af belöningar, slutande af kontrakter med »Private Personer» eller upptagande af »enskilta Personers besvär.» Hvad särskilt rättskipningen angår, borde ständerna i allmänhet ej själfva få döma men wäl öfva »til-

¹ Och i samma anda gå en mängd uttalanden vid riksdagen 1769—70. Särskildt märkas Ehrenswärds, Rappes och Stierngranats till de förenade utskotten inlämnade memorialer, hvori faran af lagstiftarens envælde och nödwändigheten af de bägge makternas särskiljande framhålls i wältaliga ordalag.

i senare tider derom nämna», anföres »den bekante Montesquieu uti flere des arbeten, och Herr Commerce-Rådet Nordencrantz».

»Balancen är intet den samma wid alla Regeringssätt, utan olika, men icke des mindre lika nödwändig, emedan annars Tyrannier af alla Reg.-sätt skulle upkomma. — Utan Balance skulle ingen magt i et samhälle wara Lagbunden — och det wore en förskräckelig magt, om jag såsom Riksdagsman skulle wara så myndig, at, då jag är utan answer, jag skulle få göra alt hwad jag behagar. Min magt wore då farligare än en Enwäldskonung, ty jag kunde göra det samma som Han, och kunde tillika hafwa många frestelser samt äga begär, dem en Enwäldskonung, altför högt upsatt öfwer sine Undersåtare, icke kjände. Alt detta förekommes i ett fritt Samhälle genom delning af Magt eller genom den Balance, som hindrar at ej Lagstiftaren må draga til sig hela Rikets magt och gjöromål, och således ej kan blifwa enwäldig.»

Nu var samhällets ändamål att säkra och trygga för människorna sällheten under en skälig frihets¹ åtnjutande. Men ingen säkerhet och frihet utan maktfördelning. »En onkelig Sanning» är det, säger Act om Personlig Säkerhet etc. 1769, att all säkerhet inom staten beror på »at Lagstiftning och Lagskipning ej blandas».

¹ *Friheten* definieras visst inte alltid under frihetstiden. Tvärtom är det ganska sällsynt, att någon närmare förklaring bjudes på hwad den trollformel innebär, man ständigt bär på läpparna. De definitioner-på-friheten, som gifvas, hafva ofta en stor likhet med Montesquieu's bekanta: »La liberté est le droit de faire tout ce que les lois permettent» (De l'esprit des Lois L. XI, CH. III).

Så »maktfördelarnes» frihetsbegrepp. »En sociable frihet känns igen därpå», säger Rappe (Mem. ^{10/10} 1769), »at hwar och en är bunden til at göra alt hwad Lagen befäller, och får fritt göra alt hwad den intet förbjuder». Äfven motsidan tycks hysa samma åsikt. Den svenska friheten anser Ärlig Svensk bestå i att undersåtarna äro befriade ifrån enväldet och få lefwa under lagar, som de själlwa stifta (s. 14). Lagen är bommen för all själfsväldig frihet. En undersåte är »fri från alt twång undantagandes hwad dessa nämnda Lagar honom pålägger; ty Friheten består icke uti at göra emot dem, eller at handla emot ed och samvete, lefwa tygellöst, förakta alla goda seder, all ordning och all subordination» (s. 455). S. 626 heter det, att »Undersåtarena kunna med skäl fåna sig af Rikets Frihet, som i synnerhet består uti Lagarnes trogna wård». Friheten är lagbunden, och dess rätta utöfning består just i att inte »styras» af någon annan än lagen, lyder det från flera håll. — »Altså böra gränser sättas för oss, friheten bör mista sin skadeliga del, och det allenast blifwa öfrigt, at mån efter yttersta wilja bör göra det rätt är, gagna andra och sig sjelf, men ingen skada» heter det i Tankar om Borgerliga Friheten, Forskål 1759.

»Den Naturliga Friheten» säger Helsingius i En Chinesisk Philosophs Tankar etc. 1771, »består ej så egenteligen deruti, at följa sin egen wilja, som icke mer, at ej wara underkastad en annans. Följakteligen består Borgerliga Friheten i en rättighet at göra alt hwad den allmänna wiljan (Lagen) tillåter utan at wara någons enskilda wilja undergifwen.»

Om definitionen på frihet här senast påminner om Montesquieu, erinrar däremot lagen = »allmänna wiljan» om Rousseaus volonté générale. En för den härskande ständerenväldsdoktrinen mera afpassad formulering på friheten gifwes onekligen i Browallii ryktbara betänkande 1752, där det lakoniskt heter: » — en Nations frihet består deruti att ständerna äga och öfwa den Lagstiftande magten».

någonsin bli berättigad de Jure, at göra alt hwad någonsin det wara må, utan afseende på Lag och den där utstakade oryggelige Ordning; således då däremot handlas, blifwer det aldrig rätt och nyttigt, Lag och dess grunder blifwa ändock de samma», endast jämvikten i samhället förryckes, (sid. 127). R. F. var för dessa maktfördelare — i motsats till exempelvis Grönhagen 1755 o. de ofvan s. 45 citerade, men i likhet med ständerenvåldsdoktrinen — ett verk af ständerna, folket, allena, på hvars bas fördraget med fursten ingicks. Man lade emellertid in i kontraktet en reciprocitet i fråga om förbindelser, som borde gifva konungen större rättigheter, än de, frihetsiffrarne läto kontraktet bringa honom.

Icke dess mindre bekymrade man sig sedermera föga om konungen. Ja, man kunde tro, att maktfördelarne af denna tredje typ negligera konungen mera än t. o. m. någon annan riktning. Betonandet af jämvikten mellan lagskipande och lagstiftande makterna måste nämligen föra till att konungen i sin tur försvann. Lagskipande makten eller regeringen säger man ofta helt enkelt. Men regeringen enligt frihetstidens författning var ju dock eller rättare kunde vara, i hvarje viktigare mål, rådet. Det man ville ernå med denna sista balanst teori var inte heller så mycket något ändradt maktförhållande mellan konung och råd som fastmer ett »renare», »enklare», mera själfständigt förhållande mellan lagskipande och lagstiftande makterna. Tillbaka till R. F. i dess simplicitet, ty där får ej lagstiftaren blanda sig i alla lagskiparens göromål var lösen. Det är detta, som gifver stråfvandena vid 1769 års riksdag dess särprägel. Att det egentliga hofpartiet ej kunde väntas vara nöjdt med en dylik maktfördelning är tydligt.

Vördnaden för ständerna finnes som nämnts hos maktfördelarne af alla riktningar. Den har dock betydligt reducerats särskildt af den tredje gruppens anhängare. De uttryck, som här fällas om ständerna såsom ensamt utöfvande makten inom staten, måste komma alla rättrogna ständerenvåldsmän att »rysa», och skulle af resp. maktfördelare själfva under deras partis glanstid stämplas som högförräderi. Sålunda framhåller Schönberg (fören. utsk. ¹⁷/₁₀ 1769) att i det afseendet kan väl lagstiftaren ej *fela*, att dess beslut fordra ovillkorlig lydnad. »Men det wore endast at säga en för allas ögon tydelig orimlighet, om man i et annat afseende wille påstå, at Menniskjor, åt hwilka Lagstiftnings Magt är anförtrodd, icke skulle kunna som Menniskjor förfalla til alla de fel, hwartil Menniskjoförståndets och hjertats brister kunna leda Menniskjor; Och följakteligen är all Makt öfwer Menniskjors lif, ära och egendom farlig och wädelig för Medborgares frihet och säkerhet, då den är utan ansvar; Och således kan den icke af Lagstiftaren utöfwas. Huru ofta hafwa icke Riksens Ständer äfwen hos oss erkänt sig hafwa warit förledder per mala narrata». — — »Alla de lärde män», säger densamme i de fören. utsk. ¹⁰/₁₀ 1769, »hwilka handlat om Jure Publico, hafwa nogsamnt beskrifwit nödwändigheten af — Balancer uti Stater»; »ibland de, hwilka

är at desse tre blifwa blandade tilhopa, så måste ju en oreda upkomma. Tog Kongl. Maj:t så mycken Magt för sig at Rådets Myndighet försvann och twertom, eller Riksens Ständer wille flytta wäsentelige delar af de förre inom sine Fri- och Rättigheter, så skulle ju en oreda uti Riks-Uhrwärcket förspörjas; Dess Wigter och Lod skulle icke emot hwarandra göra sin wärkan, och Uhrwärket skulle förloras och på lika sätt Reg.-sättet med Folket luta til undergång. — Det kan så mycket mindre wara ogrundat at påyrka en skillnad emellan Lagstiftande och Lagskipande Makterna, som, ehuru man med prejugeer må läsa R. F., lærer man dock icke kunna undgå at finna skillnaden derstädes tydeligen göras. Jämvikten mellan lagskipande och lagstiftande makterna blandas här med den traditionella mellan konung, råd och ständer.¹

Den tredje riktningen af jämviktsläran i sin renhet skiljer emellertid blott mellan lagstiftande och lagskipande makterna. Maktfördelarne af denna tredje typ omfattade naturligtvis samma naturrättsliga grundåskådning som frihetstiden i öfrigt. Äfven för dem hade ständerna ensamma stiftat R. F., och sedan träffat öfverenskommelse med någon »hög herre» att åtaga sig konunga-ämbetet. Härvidlag tilldelade de emellertid konungen större rättigheter och ständerna större förpliktelser, än exempelvis ständerenvåldslärens förfäktare. Den åsikt de framställa om kontraktet mellan konung och folk (= ständer) kan gälla som typisk för alla dem, som inte wille gå med på ständerenvåldsmännens tolkning af detta såsom blott ett löfte från monarkens sida att »regera», hwarvid de befogenheter, som lågo i regerandet aldeles ignorerades.

Schönberg säger i förenade utsk. bl. a. (¹⁰/₁₀ 1769): »At et Contract skulle wara uprättat emellan Konung och Folk kan wäl intet uti dess stränga bemärkelse sägas; dock tyckes det lätteligen förstås inunder, i anseende til magtens fördelning emellan dem, hwilken blifwit aktad nödig til jemnwigstens bibehållande på alla sidor.» Ständerna, »Folket», sluter ett kontrakt med »en Regerande Herre», som »ju förut är i Statu Naturali i anseende» till folket, säger Den Politiske Aristarchus (s. 123). Detta kontrakt bör tolkas sålunda, att fursten tar emot regeringen på villkor att just regera så, som de grundlagar, han lofvar följa, utstaka. Någon ensidig, af ständerna företagen inskränkning af dessa rättigheter är icke tillåten. Det är icke blott fråga om att regera utan regera efter de grunder, de vid kontraktets ingående förefintliga reg.-lagarna föreskrifva.

Vill nu »Högsta Makten, som har myndigheten därtill i handom» bryta R. F. och inskränka contrapartens rättigheter, »så blifwer det wäl derwid, emedan ingen ting kan det hindra, fastän det ock skulle röra sådana delar, som ostridigt äro owilkorliga och oombytliga. Men däraf följer icke — at en Lagstiftare kan

¹ Jmfr. äfven Secr. Utsk., Just. och Secr. Dep. Bet. ang. J. C. 1769 samt Politiske Aristarchus 1769.

dige gränssor emellan Lagstiftning och lagskipning», ty »det minsta inbrott antingen af Konungen och Regeringen in på Ständernas gjöromål, eller Ständernas inbrott på Konungens och Regeringens lopp och styrsel, wänder alt i oreda, obestånd, wanmakt och undergång.» Man borde hålla »all noga skilnad emellan Lagstiftningen och Regerings-Styrelsens öfwerseende å ena sidan; samt Lagskipningens och Konunga-Magtens befredande å andra sidan.»¹ I de fören. utsk. 1769 ansåg prof. Celsius (¹⁷/₁₀ 1769) de i Rappes, Ehrenswärds och Stierngranats mem. framställda tankarna om maktfördelning kunna sammanfattas i 3 punkter: »1) At en skillnad måste uprättas emellan Lagstiftning och Lagskipning i Riket; 2) At Reg.-wärket måtte återföras til dess primitiva inrättning; och 3) At en Säkerhets-Act måtte författas til vinnande för framtiden. Uti det första tyckes grunden ligga til alt det öfriga. Är det wist at Lagstiftande och Lagskipande Magterne böra skiljas åt, så måste de 2:ne sednare omständigheter blifwa nödiga. Uti Lagstiftningen och Lagskipningen tilhopa finnes de 3:ne Grundpelare, hwaruppå Reg.-wärket hwilar; nemligen Konungens Höghet, Rådets Myndighet, Ständers Fri- och Rättigheter. Desse grundpelare äro för Reg.-wärket essentiele, och der igenfinnes den så nödige balancen, hwilken sål. icke är et blott ord och död bokstaf. — Om nu så

¹ Hos några af dessa maktfördelare från 1766 utbildas dock jämvikten mellan lagskipande och lagstiftande makterna t. o. m. skarpare än hvad fallet blef vid 1769 års riksdag.

I ett yttrande, troligen härrörande från Hermelin, heter det som bot mot lagarnas ständiga ombyte bl. a.: »Den utwäg synes kunna för framtiden widtagas, at Rikens Ständer förklarade wäl förbehålla sig nu som förr, därest framledes någon uttydning och förbättring wid R. F. behöfdes, sådant på en Allmän Riksdag at giöra; dock at nu såsom en oryggelig Lag derjemte antaga, det ej någon uttydning eller förbättring skal för god ärkännas och efterlewas, innan Konungen dertil samtyckt och Rådet den tilstyrkt». Hofrättsrådet Adlermarck framhöll i ett Votum af d. ²⁰/₂ 1766, hur ständerna hade öfverträdt både ed och instruktioner. Bot häremot kan endast sökas »uti Konunga-Magten, som wårt Hufwud och Försvar.» »När Ständerna i underdånighet få ärhindra sin Konung, om Han skulle wilja wika ifrån Rikets Lagar, wore ju fullkomlig reciprocité deremot, at Konungen äfwen å sin sida förehölle Ständerna deras skyldighet, då de uppenbarligen weko ifrån deras Riksdagsgjöromål.» — »Hans Kongl. Maj:t bör »med Råds Råde» äga fullt magt at wid hwad tillfälle det wore göra Rikens Ständer ärandringar om R. F:s noga följande.» För att undwika, att ständerna befatta sig med alla möjliga mål bör regeringen få en afskrift af sekr. utsk:s instruktion och »Kongl. Maj:t, efter öfwerläggning och beslut med Råds Råde», hos Sekr. Utsk. anmärka, om någon emot instruktionen stridande expedition skulle förekomma. Finner sig ej Sekr. Utsk. i konungens och rådets anmärkningar, går saken til ständerna, hvilkas beslut, om de fyra ständer äro ense, blir bestämmande. I motsatt fall »ägede Hans Maj:t magt at förneka expeditionen» af Sekreta Utskottets beslut. Här tillägges sålunda regeringen en öfver gällande grundlagar gående myndighet — *regeringen*, ty det är *konungen i rådet* och beroende af dess pluralitet, som det talas om. Af intresse kan ju vara att märka, att det af alla maktfördelare var mössor, som sålunda wille verkligen utwidga konunga- eller rättare regeringsmakten — i full konsekvens med lärorna om faran af makternas blandning.

anser jämvikten ligga i ett rätt särskiljande och vårdande af »Konungens Höghet, Rådets Myndighet samt Ständernas Rätt och Frihet». Denna senare åskådning kunde kallas frihetstidens klassiska balanslära. Den var uttryckt — om också icke på så sätt uppfattad — i Regeringsformens ständigt och till leda citerade ord, det ändamålet med densamma upprättande vore, att »Kongl. Maj:t vid dess höghet måtte blifva oförkränkt, riksens råd uti tilbörlig myndighet understödde och ständerne vid deras rätt och frihet bibehållne.» (R. F. 1720 ingressen). Detta är »Hufwud-ändamålet med Regements-författningen», säges i R. Ständers Stora Dep. Betänkande 1766 § 10, detta utgör »Et tredubbelt stöd för det Lagbundna Svenska Folkets välfärd, och de gyllende 3 Kronor i des uråldriga sköldemärke.» Adlermarck utvecklade i samma anda uti ständernas stora Dep:s större Utsk. 1766, »huru vårt lyckliga Regeringssätt ej hade uti sitt rätta begrep, hwarken Despotisk, Aristokratisk eller Demokratisk egenskap. Utan hade denne, vid determinerande af Konungens, Rådets och Folkets rättigheter, sin egen princip, uti en wäl afmått jämwigt af alla desse tre Magter.» Hvad som genom senare förklaringar o. a. d. förvanskat »Reg.-Lagens enfaldiga och rena hufwudgrund» borde bortskaffas. Ty, säger Ridderstolpe, (Stora Dep. större Utsk. ^{2/3} 1766) om någon af de tre »grundstenarne» »förswagades eller rycktes, blefwe en äfwentylig öfwerwigt, som sluteligen kunde föra hela Regements-Kroppen uppå obestånd och oersättelig förderf.»

Frihetstidens klassiska jämviktslära formulerades ganska tidigt och blef till en omtyckt fras, ett allmänt talesätt. Den häfdades för öfrigt af de mot rådet opinerande ämbetsverken 1768¹ och dyker upp äfven 1769. Jämvikten härvidlag var emellertid skäligen obestämd. Hvarje djupare eftertanke måste föra till andra lösningar. En verklig balans i regeringsskicket måste uppfattas antingen som en balans mellan konungen — ständer och råd, hvarvid rådet naturligtvis gick upp och försvann i sina principaler eller också — hvilket blir den *tredje och sista varianten af jämviktsläran* — som en balans mellan å ena sidan konung och råd såsom »Lagskiparen», å den andra ständerna såsom »Lagstiftaren». Det är denna sista typ, som är den förhärskande hos 1769 års maktfördelare. Enär denna sista balanslära är den, som nådde den ojämsförligt största utarbetningen, kommer den att behandlas något mera ingående än de tvänne förut skildrade. Flera af denna teoris förfäktare höllo emellertid samtidigt på den äldre föreställningen om »treenigheten» i det svenska statsskicket, som man sökte förbinda med jämvikten mellan lagskipande och lagstiftande makterna.

Redan 1766 framhöll sålunda Adlermarck (jmf. ofvan) i ett Votum (i lag-utsk. ^{20/2} 1766), att det nu gäller att utstaka »de högst nö-

¹ Se t. ex: Protocoller hållne i Kongl. Krigs-, Kammar- och Bergs-Collegierna Dec. 1768.

ohyggeliga Enväldet, både hos Regenter och Medborgare» säger B., »och begge desse slags envälden, som i sig sjelfwa äro lika skadelige, äro med den Högstes bistånd en gång för alla afböjde i Swea Rike, genom den afhandling, som Ständer och Folk med deras Hulda och Nådiga Konung, och Han emot dem, på god tro, ära och redelighet ingått: — men medelst inbrott uti rättigheterna blifwer Konungen lidande, och skyldigheterna hos honom kunna ej igenfinnas, när Folket ej känner sin förbindelse, utan uphörer at gifwa Lagen sin tilbörliga acktning». Hvaraf slutligen följer »Statens totala undergång»¹.

Med Bergenstråle instämde äfven Fr. Horn, som »trodde bäst wara at lemna Konungen det honom tillhörer och oss det oss tillhörer, då alt kunde gå wäl och wi wara säkre om wälsignelse».

Balansen mellan konung och ständer (folk) framgår enligt Bergenstråle och Sparre bl. a. däraf att »Ständerna äga utnämna och Kongl. Maj:t til wäljande, antagande och befullmäktigande i underdånighet till riksråd föreslå trenne af infödde Swenske män och undersåtare», (Bergenstråle i de fören. utskotten ^{10/10} 1769). »Förslagets uprättande af Rikens Ständer.» tyckte Herr General Majoren (Sparre ^{10/10} 1769) »utmärka folkets rätt och innebära en motwigt emot Enväldet; Konungens walrättighet af trenne föreslagne, synes wisa en jemwigt emot Democratien, icke endast för Konungens Höghet och Dess Person, utan för Folket samt dess nytta och wälfärd»². Rådet försvinner här — om det ock flyktigt omnämnes — till ett i sin lilla mån konungen balanserande utskott af ständerna. Rådet som en kår af ämbetsmän allenast betonas äfven starkt af t. ex. Bergenstråle.

Detta placerande af konungen—ständerna, eller konung—råd och ständer som de två vikterna i riksvågskålen samt betonandet af R. F. som ett kontrakt mellan konung och folk skedde naturligtvis i syfte att höja konungens personliga makt och anseende. Man höll sig visserligen inom författningens ram, men hofpartiets sträfvanden syftade ju dock utanför denna. Att en — om ock motvilligt — sig inom författningen rörande balanslära ej kunde vara hofvet alldeles till behag är därför tydligt. Att en dylik lära icke heller hade djupare rot och utbredning bland konungamaktens speciella anhängare skall i en följande uppsats visas. Det är denna ofvan skildrade, visserligen till tiden men näppeligen till betydelsen första, gren af maktfördelningsläran, som af forskare gjorts till representant för balansläran hos oss *in toto*.

En åtminstone formell skillnad ligger mellan den nyss skildrade uppfattningen af balansen i regeringsskicket och den, som

¹ Om denna kontraktteoris gamla anor i svensk statsrättslig spekulation se föregående uppsats s. 343, noten.

² På samma sätt anser borgmästar Körning (de fören. utsk. ^{10/10} 1769) att genom riksrådswalen »Konungens wälbehag Contrabalancerar Ständernas förtroende, lika som Ständernas förtroende contrabalancerar Konungens wälbehag».

hülle emillan». Hur skulle det hafva inträffat, att lagar och regeringssätt så ofta ombytt, att man gått »från Frihet till Träldom, från Träldom till Frihet igen och så immerfort, om icke derföre, at än har den eller de styrande fått förmyleket och de styrde förlitet och vice versa, hvarigenom *Jämnwigten* blifvit rubbad och hela Samhället omsider förgånget, samt delt emillan andre Samhällen, som åtminstone mera bibehållit *Jämnwig*t och *Måtta*, följacketligen mera *Säkerhet*?» *Jämnvikt*, balans inom statsmekanismen är sålunda lika nödvändig som ute i naturen och i världarnas system. Hvari skall då denna jämnvikt bestå? Mellan vad och hvilka?

När balansläran först förfäktades — på 1750-talet — var det i hofvets och konungamaktens intresse. Modifierad frambars den som sagdt af mössorna ännu vid 1766 års riksdag för att i ändrad form och fylligare utbildas af hatt- och hofparti i förening vid 1769 års riksdag. Man kan därvid urskilja tre olika utformningar af denna åskådning. Hofpartiets balanslära under 1750-talet fick sitt uttryck bl. a. i ett memorial af C. W. Grönhagen uppläst 4 nov. 1755 å Ridarhuset¹. Här heter det: »Friheten hade ej en, utan tvänne fiender att befara, nämligen Envalde och Sjelfsväld; Rådets myndighet och Ständernas Rätt borde afhålla det förra, och emot Sjelfsväldet borde Konungens Höghet blifva en fast och säker förmur. — Rikens Ständer hafva — jämte hela Majestäten, det är: Hela Rikets anseende och värdighet tillagt Svea Konung, Konung efter Konung, den verkliga magt och myndighet, som vår edsvurne Regeringsform innehåller: — Kort sagdt: Riksfäderna hafva afstått till Svea Konung så stor magt och myndighet, som de funnit honom behöfva till att hägna och försvara friheten och att kufva sjelfsväldet. — Den vid Regeringssättets första inrättning af Riksfäderna utsökta balance är själen i vår Regering och fordrar Rikens Högl. Ständers ömmaste vård och varsamhet, att den aldrig lutar hvarken åt ena eller andra sidan». Balansen i riksstyrelsen består tydligen enligt denna åskådning af jämnvikten mellan konungen å ena sidan — råd och sländer å den andra. — Konungen har ingått kontraktet — R. F. — med ständerna, konungen blir äfven därefter den ständerna uppvägende motvikten.

Dylika tankar påträffar man äfven senare. De framställdes — om ock uppblandade — vid 1766 års riksdag af Ridderstolpe och Hermelin och framlysa vid flera tillfällen 1769. Så framhåller Stierngranat i mem. ¹⁰/₁₀ 1769 starkt konungens makt, och de åtgärder ständerna vidtagit att balansera denna: Så som Grönhagen ansett R. F. utgöra ett kontrakt mellan ständerna och konungen, så förfäktas detsamma af kammarherre Bergenstråle i de förenade utskotten 1769 (Prot. ⁵/₁₀). Genom grundlagar förekommes »det

¹ Efter Stavenow: De politiska doktrinernas uppkomst i Hist. Studier tillägnade C. G. Malmström, 1897.

perande från någondera sidan af den andras rättigheter, som ägt rum. Statsmakten själf åter, tagen i högre bemärkelse, anser man, i enlighet med frihetstidens allmänt naturrättsliga uppfattning, hvilas hos ständerna. De äga därmed en slags *pouvoir constituant* — den enda frihetstiden erkände. Mot ständerna må ingen våga att förgripa sig. »Regeringen och andra Collegier äga wäl en rättighet at göra föreställningar» till ständerna, säger Schönberg, en af de främste kämparne för maktfördelningsläran vid 1769 års riksdag, men »Längre kan Regeringen och andra lydande icke gå»¹.

I denna del stämma maktfördelarna öfverens med de af »frihetsmännen», som häfdade ständernas underordnande och beroende af åtminstone lagen. Maktfördelarna skilde sig emellertid skarpt äfven från dessa senare genom att framhålla vikten af ständernas ovillkorliga balanserande af de öfriga i författningen beskrifna makterna. Att statsviljans utöfning ej får eller utan våda kan ske på annat sätt än genom olika »magter» är vad denna åskådnings förfäktare vilja visa. Dessa makter blifva sålunda organ för den odelbara yttersta statsmakten, Högsta makten, ständerna. Ständernas dubbelställning äfven inom maktfördelningsteorien af Högsta makt och af organ åstadkommer på sina håll motsägelser.

»En särdeles ny lära i statskonsten, den han hwarken hört omtalas eller i någon Bok läst» ansåg Rappe² det vara att »ingen balance gafs uti Staten, at den wore onödig, farlig och icke at tala om», hvilket Pechlin ansett. »Twertom hade Herr Lands-Höfdingen utaf flere staters Historier och öden lärt at alla de hwilka stiftat Regeringar, warit i synnerhet angelägne at upfinna goda balancer; och ju bättre de träffat at dem inrätta efter Folkets lynne, ju större Mästare hafwa de räknats wara. I denna principer hafwer Solon, Lycorgus, Plato m. fl. namnkunnige Män, wid Lagars inrättande tillskapat sine planer». »Det ser man på all ting i hela Naturen, at *Mätta* och *Jämnwigt* bibehålla och stadga,» heter det i Den rätta och sanna Åhran (Odel: 1767, s. 89), »och det minsta som desse störas och rubbas, så stupar och faller det, hvilket i så måtto röres och vidkommes. Hela världsbyggnaden med alle otalige större och mindre solar, jordar och klot, dels stå, dels röra sig uti en så förunderlig ordning, endast genom en på nogaste sätt afmäten *Jämnwigt* och *Mätta*. Den minsta rubbning i detta ofanteliga Systeme, skulle kunna draga hela dess undergång med sig». »Som det förhåller sig i Physiske, så gör det ook i Moraliske ting. Hvarföre hafva Samhällen, Lagar, Regeringar och Konunga-Välden uppkommit, om icke för *Jämnwigtens* och den där af flytande *Säkerhetens* skull, först människa och människa, sedan hushåll och hushåll, sist Samhälle och Sam-

¹ Förenade sekreta utskottet, justitie och sekreta deputationerna (17/10 1769).

² Fören. utsk:s prot. d. 10/10 1769.

Läran om »makternas» delning torde rönt ganska stort inflytande utifrån, betydligt större än t. ex. doktrinen om ständernas allmakt, hvilken ju gaf sig mera direkt ur författningen och praxis. Locke och Montesquieu citeras ofta. »Maktfördelarne» — för att begagna detta uttryck — stå dock i allt på författningens grund, författningen af 1720 nämligen. Deras syfte är just att uppvisa de spår, R. F. bär af rätt maktfördelning samt att undanrödja alla de tendenser i motsatt riktning, som under tidens lopp motarbetat den anda, som antages genomgå R. F. i dess »simplicitet». Maktfördelningsläran var och förblef en oppositionsteori trots de korta glansdagarna 1766 och 1769. Dess bärare hyste dock i flera väsentliga punkter samma åsikter som ständerenvåldsläran förkunna. Så var hela den naturrättsliga grundåskådningen densamma. En och annan omfattade väl en afvikande mening t. ex. i fråga om kontraktet mellan konung och folk. De flesta stodo emellertid på samma ståndpunkt som frihetstidens öfriga teoretici i dessa frågor.

Det är hufvudsakligen i fråga om »makternas» förhållande till hvarandra inom statslivet, som »balanceläran» sätter in med sin från den första hufvudåskådningen afvikande åsikt. Icke så som skulle den aldeles bryta med ständerenvåldsläran; maktfördelarne stå ju helt på författningens grund. Men nya synpunkter och tankar visa sig dock. För den ensidigt parlamentariska doktrinen utgjorde ju ständerna den allt dominerande faktorn inom staten. Att detta var enligt med naturliga lagen, ja i grunden det enda verkligen förnuftiga styrelsesättet, var man på den sidan öfvertygad om. Att tala om jämvikt och »ballance» mellan statsmakterna i dylikt fall kunde endast tjäna som en roande bild, en för den mekaniska statsåskådningen naturlig tankelek¹. Helt annan betydelse får jämviktsläran hos den åskådning, som här behandlas. Innan det redogöres för denna, torde det vara på sin plats att med några ord belysa de »magter», mellan hvilka jämvikten bör etableras.

Dessa utgöras af de i grundlagen utstakade organen för satsviljan. Ordet »magt» användes i allmänhet blott i uttrycken lagskipande och lagstiftande makterna. Emellertid förekommer äfven benämningen makt på de tre »vikter», konung, råd och ständer man på sina håll antog balansera riksvågskålen. Den ena och andra maktens rättigheter finnas — anser man — beskrifna i grundlagarna. Det gäller blott att bortrensa den blandning af dessa eller det usur-

¹ Så bör man närmast uppfatta de antydningar om »ballance» inom statslivet som påträffas hos somliga ständerenvåldsföräktare. Inflytande från maktfördelningsteorierna här hemma samt från främmande moderiktningar torde nog också gjort sig gällande. För ständerenvåldsläran fanns i alla fall ingen »fullkomligare, eller med Fri- och Säkerheten, — enligare Ballance», än den, då »Lagstiftaren alltid befället, Lagskiparen alltid wärkstället, och Undersåten alltid lyder» (Helsingius i Matematiskt Försök).

som organ eller under lagen skjutas härvidlag undan. När det gällde att mot någon sida freda Högsta makten för angrepp, glömmes man de lagbundna ständerna och dyrkar uteslutande de maktägande. Om »Konungens Höghet, Rådets myndighet, Ständernas Rätt och Frihet» kunde man med skäl säga, att de två första voro »casuelle,» den senare åter »originair och perpetuell».

Den republikanskt parlamentariska doktrinen betraktas i allmänhet och med rätta som den för frihetstiden typiska. Utgående från författningen tolkade och ombildade man denna i enlighet med den konsekventa folksuveränitetens krav. I sin mest tillspetsade form omfattades emellertid denna doktrin inte ens af alla dess officiella anhängare. Att största delen af Sveriges folk icke torde känt sig dragen till eller ens förstått denna det herrskande partiets statsdogmatik, skall längre fram visas.

* * *

I opposition mot doktrinen om ständernas obegränsade allmakt inom staten uppkom en lära, som särskilt vid 1769 års riksdag skulle spela en rätt betydande roll. Det var *läran om maktens delning i staten*. Den utgör den andra hufvudriktningen bland frihetstidens politiska doktriner. Framställd mera obestämt redan vid 1755 års riksdag, fick denna lära under 1760-talet allt flera anhängare. Mössorna häfdade den vid 1765—66 års riksdag, men sina skarpaste, mest typiska uttryck erhöi den af män från de förenade hatt- och hofpartierna vid riksdagen 1769. Ingen gång fick denna teori större praktiska följder. Hvad hofpartiet hoppats af densamma gaf den aldrig. Största resultatet af denna teori är utan tvifvel det »Betänkande om orsakerna till våra gode lagars elaka verkställighet» etc., som år 1766 af ständerna blef antaget. Längre var emellertid det härskande mösspartiet ej hågadt att gå; det satt redan fast vid makten, och maktfördelningsteorien passade det ej längre.

Hattarna och hofvet sökte 1769 omsätta maktfördelningstanken till verklighet genom den s. k. »Säkerhets-acten»; när denna föll, uppgåfvos alla vidare försök i den vägen. Hattarna sutto nu i sin tur vid makten, och deras gamla ständerenvårdslära passade dem återigen bättre. Hofvet fick på så sätt aldrig hvad det hoppats af koalitioner med det ena eller andra partiet. Maktfördelningstanken var för det också blott ett medel, hvarigenom det trodde sig kunna vinna sitt innersta mål: ökad makt åt konungen. Bärarna af läran om »makternas» delning utgjordes sålunda, oafsedt hofpartiet, successivt af de två stora parlamentariska partierna hattar och mössor — nämligen när de voro i minoritet. Detta hindrade icke, att inom hvartera partiet funnos flere män, som voro fullt öfvertygade om nödvändigheten enligt »Naturliga lagen» af maktfördelning inom staten.

inskränkta Magt och Wälde; ty då ägde Despoter företråde framför alla Regenter. En Konungs Höghet består deri, at han föreställer et sjelfständigt, mäktigt och wälmående Folk»¹. Abbé Mably säger träffande i sin *De l'etude de l'histoire*, s. 249, om Sveriges konung: »En dernière analyse, le nom du roi fait tout; la personne du Roi ou sa volonté particulière ne fait rien. Il n'est rien qu'un homme privé quand d'il n'est pas *l'organe du sénat* dont la conduite est soumise à l'examen et au jugement de la diète».

En »konungslig höghet» finns och bör finnas men förlagd till rådet — det är doktrinen kärna². »Konungens Rättighet är at til wärkställighet befordre Rådets Beslut»³. »Konunger med Riks Råde» hade kommit att betyda »Rådet i Konungens namn»⁴. Så blef då konungahögheten blott ett namn för de af en viss kår, rådet, rättsligt fattade besluten, hvilka på intet sätt fordrade sanktion af en personlig monark. Rådet står i sin tur helt under ständerna. Ständerna blefvo knutpunkten och axeln i hela statsmaskineriet; någon motvikt mot dem var otänkbar. Som de skötte hela lagstiftningen, så borde de äfven i yttersta hand vårda lagskipningen, hvarmed tiden menade både den förvaltande och den dömande myndigheten⁵.

Man hade förut häfdat ständernas rätt att ordna om riket efter bästa behag utan inblandning af menigheten. Ständerna gjordes härmed ofelbara och ensamt maktägande *nedåt*. Så mycket mera måste de stå fullt sjelfständiga *uppåt*, mot konung och råd. Så framträdde äfven här läran om ständernas allmakt. Ständerna

förbinder sig at styra Riket på sätt, som Lagstiftande Magten föreskrifwer, utan att twista om wilkoren, eller tillåta, at dess särskilta wilja (volonté du Corps, l'Esprit du Corps), då den stöter tillsammans med Lagstiftarens eller den allmänna wiljan, blir härskande: Men på Lagstiftarens sida, et af honom betingat ombudsskap och i Lagskiparens vård nedlagd Förvaltning» . . . s. 19.

Här kan man inte undgå att finna den slående likheten med Rousseau's uppfattning af regeringen som en »Corps intermédiaire établi entre les sujets et le souverain», hvilken corps »n'est absolument qu'une commission» beroende av suverainens, folkets »*decret*» (Contrat social, Livre III, Ch. I & Livre II Ch. VI).

¹ Pechlin, ö. Mem. ¹⁰/₁₀ 1769.

² Beskyllningen mot ständerenväldsmännen för »aristokratiska» tendenser var som synes icke alldeles obefogad. Öppet vidgås dylika också af t. ex. Helsingius, hvilken i Matematiskt Försök anser, att den som »lastar Aristokratisk Regering i sin sanskyldiga bemärkelse, lastar i o. m. det samma *den* Regering som wår Form utstakat, och som, då den lagligen utöfwad, lärer af alla bli den bästa».

³ Tankar öfwer et Högmål, 1769, s. 33.

⁴ Partiers Ursprung och Wårkan i Sverige 1769, s. 19.

⁵ Denna frihetstidens »monistiska» uppfattning påpekar Lagerroth i sin förut cit. afh. s. 436 och sammanställer den med Rousseau's och antikens uppfattning af staten som inbegreppet och utövaren af den högsta både politiska och andliga makten. Är detta samfundstillstånd då den sanna frihetens borg och värn? Och öfverensstämmer det med urgermanska och gamla svenska rättstankar? Eller med — modern statslära?

nelse» till samtliga kollegier: »Sedan Kongl. Maj:t uti Dess Råd-Kammare gjordt sig underrättad» om kronprinsens tillkännagifvande till kollegierna af tronafsägelsen, heter det här, så »fordras» på grund af den allvarliga belägenhet, hvari riket råkat genom Hans Kongl. Maj:ts beslut att «Sig med Regerings-ärenden ej — befatta» — »nödvändigt, at icke några andra befallningar än de, som uti Kongl. Maj:ts Höga Namn ifrån Råd-Kammaren med Wederbörandes contrasignation emanera, böra lydast och wärkställas. Draggandes Kongl. Maj:t til Samtelige Rikets Ämbets-Män det förtroende, at de uti desse de brydsammaste och farligaste omständigheter för Frihet och Folk, sig således upföra, som de, enligt Regerings-Formen, inför Gud, Kongl. Maj:t och Riksens Ständer förswara kunna»¹. Här försvinner sålunda konungens person helt och hållet². De facto är han en öfverflödig lem i det hela. I Instruktion för Gouverneuren hos Svea Rikes Kron-Prints 1756 säges det, att den unge kronprinsen bör lära »at Konungen har all Magt och Myndighet at göra godt, och allena deraf hedern samt Inbyggarens ärkänsla»³. The King can do no wrong — men för att handla väl och rätt, bör han i allt följa sitt trogna råd. — När nu konungapersonen visar sig behöflig för »folket», hade man nog helst önskat se den representeras af någon simpel »rättsint medborgare», fullt medveten om, att »ingen är född Träl efter Guds och Naturens Lag, och at Konungar födas menniskor, men icke Konungar»⁴. Arfkonungadömet gaf dock alltid en viss mystisk, för den upplyste »oförnuftig», glans åt monarken.

Den »förbindelse», ständerna med konungen ingått, tolkades som en öfverenskommelse från konungens sida blott att regera. Häri bestod hans »höghet», som sålunda alls ej sammanfaller med »Konungens Höghet». Somliga nämnde denna förbindelse kontrakt, andra — så Pechlin en gång åtminstone i de fören. utsk. 10/10 1769, — vidkändes ej ett dylikt. Detta är tydligen endast en strid om ord. Hufvudsaken blir, hvad man lägger in i öfverenskommelsen. Ett fördrag blir ju detta i hvarje fall, fastän härvidlag med minimalt materiellt innehåll för den kungliga partens räkning⁵. »En konungs Höghet består ju icke i dess mer eller mindre

¹ Prot. i rådet d. 17/12 1768.

² När konungen nedlagt regeringen, ansåg Ribbing rådet hava rätt, att utöfva alla konungens »rättigheter», ty det »blifwer Lagen och ej Herrar Riksens Råd», som då utöfva dessa (Rådsprot. 15/12 1768). Samma fras använder bl. a. Frietzky och Kurck till försvar för rådet (ö. Mem. 28/5 1769). Ihåligheten af detta talesätt inses, när man betänker, att just den »lag», det är fråga om, själf sätter konungen som organ för vissa där afhandlade rättigheter.

³ Tr. hos Modée, Publique Handlingar 1761.

⁴ Instruktion för Gouverneuren etc. »Uti fria Regeringar behöfves mindre en Konung än en Menniska på Thronen» heter det i samma aktstycke.

⁵ I Matematiskt Försök til För svar för Svea Rikes Regeringsform, 1769, förkastas dock allt tal om kontrakt mellan ständer och regering. Regeringens verksamhetsfält är en »Lag, hwarigenom den — Regeringen —

Namnet för Folket ej måtte saknas». För folket — ty annars funnos nog de, som mycket väl kunde undvara äfven konungatiteln. Den medförde en viss nytta i hvarje fall och därför fick den äfven plats i teorien.

Ja, konunga-ämbetet förklarades här oföränderligt och evigt.

»Konungen kan icke nedlägga mer än sina Personliga Rättigheter; men det urgamla Swea- och Götha-Konungadöme, kan Konungen icke lägga neder, ej heller dess rättighet och anseende, ty det är Rikets och icke Konungens Personliga tillhörighet. Rikens Ständer, som äro Högste magtägande kunna icke nedlägga, förändra eller borttaga det urgamla Konunga-dömet, som ifrån hedenhös til varit, emedan det strider emot en beswuren oryggelig Grundlag. Wäl representerar Konungen detta Konunga-döme och bär derföre namn af Konung; han kan och nedlägga det representativa eller det Personliga Konunga-namnet, men icke sjelfva Konunga-dömet, hwilket han allenast representerar»¹.

Med argument, lånade från på kontinenten gängse doktriner, ytterst stammande från Althusius², fortsätter så bevisföringen. »Majestas est vel realis, vel personalis. Den förra kallas eljest Majestas Regni eller Rikets Maj:t, hwilket tilhör Rikens Ständer och med det äga de alla Jura Majestatica realia. Och som Rikens Råd äro Ständernas Fullmäktige, så representera de i Rådet detta Majestet, eller Rikets Höghet, med alla de Jura Majestatica, som till Riksstyrelsens fullkomliga utöfwande för dem nödwändigt behöfwes. Majestas Personalis, som annars kallas Representativ, hörer Konungen till, hwilket Maj:t äfven alltid är närwarande uti Rådkammaren, med alt hwad der til reélement hörer och Riksstyrelsen oundvikligen fordrar, enär Konungen är frånvarande; men i synnerhet, när Konungen til en wiss tid afsagt sig Regeringen. Icke kan det såkallade Representativa Maj:t derigenom förswinna, at Konungen afsäger Sig Riksstyrelsen, det måste emellertid någonstädes existera, jo der residerar det, hvarest *Regeringen* uti dylikt fall, i stöd af Lagen, helt och hållet wårdas och skötes, det är uti Kongl.-Rådkammaren och således förenas med den förut i Riket existerande och äfwan före beskrefwne Majestas Realis»³.

»En Konung kan dö, En Konung kan wara frånvarande; Men Konunga Makten är alltid närwarande i Råd-Kammaren», yttrade Kalling under den kritiska situationen i rådkammaren den 15 dec. 1768, och två dagar senare utsände rådet sin »påmin-

¹ Tankar öfwer et Högmål uti Swenska Jure-Publico av v. Oelreich, 1769 s. 28.

² Se Gierke: Johannes Althusius. 1880 s. 164 o. f.

³ Tankar öfwer et Högmål, s. 40. Orimligheten i Lagerroths redan 1909 i Statsv. Tidskrift s. 196 o. f., framställda åsikt, att äfven konungaämbetet af frihetstiden betraktades som ett statsorgan i modern mening, torde ramgå af denna framställning, hvarförutom det klart uppvisats af prof. Boëthius i Statsv. Tidskrift 1911 s. 90, not.

och befallningars efterkommande». — När i sekr. utskottet 1769 riksråden förebråddes för »en servil lydnad» mot t. o. m. ständernas projekt (Prot. ^{6/5}), hoppades Friezsky (ö. Mem. ^{23/5} 1769), att en dylik »Servile lydnad — alltid måtte hos Rikens Råd igenfinnas, och at de alltid måtte anse Ständernas upplysning som synonymt med Lag». Så äfven Kurck (ö. Mem. ^{23/5} 1769). Ständernas blinde tjänare vill man hafva rådet till — och rådet själf var den förste, att ständigt framställa sin obrottsliga lydnad mot allt, hvad deras principaler förordnat ¹.

Nu hade man allsmåktiga ständer och ett af dem valt exekutivutskott — vad fordrades mer? Egentligen intet. Men i verkligheten förhöll det sig dock så, att Sverige var ett land med urgamla monarkiska anor. Inte ens frihetstidens sälla regerings-skick hade kunnat utstryka konungen — han fanns där, som en sorts prydnad åtminstone. Enligt grundlagarna 1719 och 1720 var han till och med utrustad med vissa, af honom ensam utöfvade rättigheter. Dessa voro emellertid faktiskt försvunna i rök genom 1755 års förordningar. Icke så, att de direkt voro upphäfdade. Men man hade kringgått dem och bragt författningen ett godt steg närmare idealet och teorien. *Namnstämpeln* borde brukas, när konungens »Egenhändiga underskrift uppå Rådets en eller tvenne gånger förut gjorde underdåniga föreställningar icke följer; Therigenom winnes en likhet med expeditionerne i thet stämpeln är lämpelig til alla så Fullmachten som andra, tå theremot Rådets underskrift tilförene allenast kunnat brukas wid vissa tillfällen, och andra åter måst lemnas oexpedierade». Rikens ständer hava haft »theruppå et ömt afseende, at Konungens Höga Namn gifwer befallningar och Expeditioner mera eftertryck, samt undersåtare then påminnelse, at the med sin Laglydnad wisa Konungen then rätta och uppriktigaste trohet» ². Under 1769 års riksdag yttrades härom bl. a. följande: ³ »På det Regeringsärendena måtte gå i sitt oavbrutna lopp; hafwa Rikens Ständer förordnat Stämpel med Konungens Höga namn. Aldrig at lägga Hans Maj:t något hinder i Sin Höga Rätt, at Sjelf få underteckna Besluten, utan i den händelsen Hans Maj:t intet Sjelf behagade i Rådslagen taga del, Dess Höghet för Nationen, likwäl måtte förwaras, Besluten winna desto fullkomligare myndighet, och det wördade Konunga-

¹ På många håll fasthållles ännu föreställningen om rådet som ämbetsmän, hvilken emellertid här icke kommer att närmare behandlas. Ett godt uttryck härför gifver v. Oelreich i sitt Ö. Mem. ^{23/5} 1769, hvari han söker skydda möss-rådet för den hotande licentieringen: »den rättigheten, Fund. L. uti § 10 Swea Kon-Försäkran lämnat den minsta Ämbetsman i Riket, kan så mycket mindre nekas Rikets Högsta Ämbetsmän. Denna Lag stadgar at ingen utan föregången och vid laga Domstol anställd ranssaking, eller deras bepröfwande, som dertill etter Förordningarne rättighet äga, på någon tid afhålles från dess Ämbetes werkelige förrättande, ej heller utan laga dom afsättes». — Jmfr. för öfrigt Ärlig Swensk, passim.

² Förordningen om Namnstämpeln, Riksdagstidningen ^{17/6} 1756.

³ L. C. Kröyer, Ö. Mem. ^{2/11} 1769.

wertygelse, om den skada och förderf, som Högsta Magtens missbruk åtföljer, för närvarande och tillkommande tider», säger Pechlin, Ö. Mem. ¹⁵/₈. 1769. Ständerna kunna då trots allt tänkas göra orätt — ty orätt är det ju att violera R. F. enligt den gängse, äfven af Pechlin uttalade åsikten. Skulle nu ständerna begå den olagligheten, att kränka grundlagarna, så äger dock menigheten ingalunda rätt att göra något häremot. Ty af ständerna, Högsta makten, kan «ansvar och redogörande» blott utkrävas af «den Allrådandes Högsta rättvisa». Öfverträder Högsta makten sina gränser «så blifver hon in för all verldenes domare, hwilken hon för sina gerningar allena är ansvarig, så mycket swårare ansedd, och har af honom, at befrukta så mycket strängare straff, som dess brott föda flera oskyldigas olycka, och som hon icke kan undergå någon människas ransakning, dom eller straff»¹. Hafva emellertid ständerna en gång kränkt grundlagen, så må nästa ständer godigöra det. Ty »det, som ifrån början varit olagligt, kan aldrig genom en långvarig besittning blifwa lagligt», och »det, som är olagligen förwärfwatt, det kan i alla tider och vid alle tillfällen lagligen återtagas».

Någon slutgiltig lösning af ständerproblemet lyckades frihettens statsrättsliga tänkande aldrig åvägabringa. Högsta makts majestät förlikte sig föga med en organställning till vare sig »folket» eller »lagen». Ständernas subordinerade under »lagen» pekar emellertid hän mot en klarare uppfattning af högst desammas plats inom statslifvet, om också halten af deras lagbundenhet blef af tämligen twifvelaktig natur under en tid, då partiernas förbittrade kamp sköt hänsynen till stat och rätt åt sidan.

Det är allas plikt att i allt lyda Högsta makts bud och befallningar. Ständerna kunna emellertid icke ständigt vara tillsammans. Detta vore visserligen det ideala, men stöter på alltför stora svårigheter. De hafva därför sina fullmäktige, riksens råd, som skola se till, att deras beslut vederbörligen sättas i verket. Äro undersåtarna pliktiga att rätta sig efter ständernas beslut, så gäller detta i ännu högre grad om riksens råd. »Uti mål hwaröfwer riksens ständer deras tankar tydeligen yttrat, tror jag mig icke äga frihet åt arbitrera», bekände Horn i rådet (Prot. ¹⁷/₁ 1769). Riksrådet baron Ribbing uttalade sig i samma ämne sålunda (Prot. i rådet ²⁸/₂ 1769): »jag — aktar alltid min förnämsta skyldighet likmätigt, oryggeligen följa ej allenast en utstakad grundlag, hvarvid fullkomligaste åttlydnad aldrig hos någon rättsint undersåte kan blifwa twifvelaktig, utan och minsta anledning, Riksens Ständer gifwit, som bidragande till deras Bud

¹ Riksdagsmänna-Rätt, 1747, s. 66 och 11. Detta arbete är skrivet med direkt syftning mot principalatsläran, och dess ypperliga kritik af dogmen om en «menigheten» tillkommande pouvoir constituant, hvarigenom Högsta makten vore undergifven en ännu högre jordisk makt, har i föregående uppsats återgifvits.

obetänksam uttydning uppå Rikets grundlagar» samt allvarligt varnat för¹. Ett utslag — trots försäkringar om motsatsen — af «principalets-questionen» var ju äfven Årlig Swensks utläggningar om de «väljande» eller «hemmawarande» och de skiftande «walde Ständerna», samt betonandet af den de förre tillkommande «Sweamanna-Rätten»².

Ett appellerande till folket från ständerna gick emellertid alldeles emot den härskande åsikten. När man dock inte ville tillerkänna ständerna full frihet, tillgrep man utvägen att förklara dem bundna av grundlagarna. Pechlin förklarar samtidigt som han förfäktar den afvikande meningen (se ofvan): «Annat är Fundamental-Lagen, hwilken ingen äger rättighet at ändra. Annat är Lagens utöfning, om hwilken Magt-ägande Ständer olika kan förordna»³. Här blir fundamentallagen ensam orubblig, helig. «Lagens utöfning» kommer på ett lägre plan. Så blifva då ständerna bundna af lagen. «Magtägande men lagbundne Ständer» är formeln. Sedan kommer det endast an på, hur man tolkar «lagbundna». Ty tolkandet af grundlagarna blef ju hela konsten och hufvuduppgiften för de stridande parterna.

Hvarför äro nu ständerna bundna just af grundlagarna, kunde man fråga.

Grundlagarna äro heliga, ty de äro öfverensstämmande med Naturliga lagen. Detta är den allmänt gängse åsikten. Naturliga lagen åter står naturligtvis öfver människors göranden och låtanden, vore det så också en Högsta makts eller ständers vilja. Ty naturliga lagen är ett utflöde af Guds egen vilja. I sin egenskap af uttryck för eviga, vördnadsvärda, oföränderliga förnuftsprinciper blifva alltså fundamentallagarna oföränderliga samt bjudande äfven för ständerna. Så kunde Sundblad⁴ jämställa R. F. med »Fader Wår»: De eviga sanningar, som funnos uttryckte i R. F., äro inviolabla, de äro så heliga, »at derom icke en gång bör ventileras och än mindre under votering sättas»⁵. Ständerna kunna alls ej röra vid dessa höga saker. «Det är en hufvudprincip i Swenska Jure Publico; det är en pelare, hwarpå hela Regerings-sättet hwilar, nämligen att ingen Pluralitet, ehuru stor och talrik den wara må, gäller, eller äger någon kraft och wärkan, enär den är ståndande emot Rikets oryggeliga Grund-Lagar. I Widrigt fall skulle en olaglig Pluralitet kunna upphäfwä hela wårt Regerings-sätt. Saken är så klar, at den icke tål eller kan wara underkastad någon motsägelse»⁶. Grundlagarna få sålunda aldrig ändras. Men om så skulle ske? «Möjligheten at handla emot rätt och skäl, finner ej hos Högsta magten annan motwigt, än i Dess egen öf-

¹ Riksdags-Beslutet 1747 punkt 16.

² Årl. Sw. s. 53 o. f.

³ Fören. Utsk:s Prot. ⁵/₁₀ 1769.

⁴ Fören. Utsk. Prot. ¹⁷/₁₀ 1769.

⁵ Sundblad, Prot. i Borgarståndet ²/₁₁ 1769.

⁶ v. Oelreich i Kommerskoll. Prot. ²⁰/₁₂ 1768.

sig med. För en hel del framstodo ständerna, alla teorier och logiken med till trots, som underordnade åtminstone «lagen»¹. För många voro de emellertid äfven i yttersta hand beroende af «folket». Här framträder en — om ock svag och ingenstädes fullt klart utarbetad — föreställning om ständerna som *organ* för en högremakt. Denna sammanblandning af ständerna som Högsta makten = det lefvande folket samt ständerna som organ, är ofta fullständig, och alltid svår att riktigt klarlägga.

«Swea Fria Folk», ytrade Schauw i borgareståndet², «som för ewärdeliga tider och senaste efterkommande wille hafwa sin rätt och frihet förwarad, har öfwerlåtut sina Riksdagsmän, at den — Fundamental-lagen — wårda, bewara och omgårdas; men icke at äfwentyras». «Hela Swenska Folket, Rikets Fyra Stånd, Adel, Presterskap, Borgare och Allmoge» kom vid Karl XII:s död åter i besittning af «den Magt och Rätt, som et Fribores och sielfständigt Folk tilhörer», heter det i Schauws den 22/11 1769 i borgarståndet inlämnade Mem. Svenska folket insåg emellertid «den obehwämlighet, oreda och wåda, som ätfölja Democratie, eller en allmän Folk-Regering» samt uppdrog därför åt «befullmäktigade Medbröder» den «tilständiga rätt och magt», det ifrån början själf ägde. Af denna folkets ursprungliga rätt allena hafwa nu rikens ständers beslut sin lagliga kraft. «Denna sats fordrar icke widlyftigt bewis», fortsätter S., «ty af sig sjelfwe ägde icke de sammankomne Riksdagsmän någon rätt, at föreställa hela Rikets Inbyggare eller om dem förordna, och at förordna annorlunda, än enligt de hemmawarandes i Fullmagten förklarade wilja, hade uppenbaradt stridt emot den förbindelse, som förtroende och åtagande dem ålagt».

Här iefver tydiligen den tjugo år tidigare utdömda «principallars»-läran upp, om ock i modifierad gestalt. Det från så många håll vid riksdagen 1769 framdragna skälet mot «Säkerhets-Actens» antagande, att den strede mot de fullmakter, man hade med sig hemifrån, eller att man icke enligt fullmakterna var berättigad att fatta beslut eller ens deliberera om en dylik säkerhetsakt, pekar ju också på en uppfattning af riksdagsmannaskapet, befryndad med «de sällsamma försök — til förringande af den oklanderade rättighet, at förordna om Riket, Rikens Ständer uti de påföljandes omdöme äga höra, och sjelfwa förnuftet samt R. F., nu och i forna tider, uttryckeligen medgifwa, stadga och befästa», hvilka försök 1747 års ständer hade betecknat som «en förwänd och

¹ Redan det i Riksdagsordningen 1723 uppsatta Fullmäktigeformuläret fastslår ju, att den walde riksdagsmannen ej må inlåta sig uti något hemligt eller uppenbart rådslag til ändring uti det faststälte Regerings-sättet, emot Kongl. försäkringen och Regeringsformen, mindre sig til något emot samma Regerings-sätt stridande slut begifwa efter som alt sådant ändå ogilt och kraftlöst nu och i framtiden wara skal». Riksdagsordningen 1723, tr. hos Modée, Publique Handl. 1742.

² Prot. 2/11 1769.

Förordningar om Sig och Riket, som de pröfwa tjenlige til det Allmänna bästa, samt deras Frihet, Säll- och Trygghet, så oförnekligt är ock lika uttryckeligen stadgat, at Riksens Ständer äro ej allenast *Nu* utan ock *N. B.* framdeles Maktägande at göra dylike Författningar» — — och det står icke »i den Högsta Magtägandes wäld, at — hindra, hwad Högsta Magtägande i en eftertid beslutar och gör». I E. Lindstedts Mem. af 15 nov. 1769 heter det: »Hwad Ständerna uti Constitutionella ärender besluta, är lika heligt, antingen man kallar det underdånig *Skrifwelse, Förening, Stadga, Ordning, Riksdags-Beslut* eller *Act*, ty namnet imponerar ingen, aldraminst tillkommande Ständer, som icke lära anse sig mera bundne vid de Lagar nu göras, än dessa Ständer wid dem, som sidsta Riksdag emånerade». Och på samma sätt förklarar Frietzcky att riksens ständer äro» icke bundne wid existerande Lagar och Författningar, utan *N. B.* Maktägande at stadga om sig och Riket efter dess nödtorft»¹. Grundlagarne från 1719 och 20 kunna ej heller anses för fullkomliga, »ty wid et hastigt och oförmodat ombyte ifrån et oinskränkt Enwäld till en Lagbunden Frihet, war det ej möjlig at straxt stadga så oryggeliga Lagar, som för ewärdeliga tider kunde bewara den samma emot Monarchiske och Aristocratiske försök». Heldenhjelm yttrar i ett Ö. Mem. ^{15/11} 1769 bl. a.: »Den Magt frie Ständer hade wid detta wälsignade Regerings-sättets början, hafwa de icke kunnat för sig ensamt behålla, eller i Grafwen medtaga; Den är i Regerings-sättets Natur förwarad för hemmarande, då warande och efterkommande intil de sidsta tider». Allt vad ständerna besluta i frågor om regerings-sättet blir »altid en Grundlag, — och med sjelfwa Regerings Formen lika gällande och kraftigt». »Således tyckes för hwar owäldug mans ögon lysa, den lika gällande kraft och bestånd, som Riksens Ständers wid 1756 och 1766 års Riksdag i Grundlagen gjorde förbättring äga bör, och den alltid så jämkas, at ingen Ständers Magt den ena Riksdagen kan öfwerwäga den andra».

Enligt dessa citat af framstående tolkar för den rättrogna åsikten skulle ständerna vara helt enkelt allsmäktiga. Alla ständernas beslut äro lika heliga. Ständerna kunna ej fela. Alltså kunna de göra, hwad hälst de vilja, måste man sluta. Förlånade med Högsta maktens imponerande attribut blefwo riksens ständer en inkarnation af riket själf, en vördnadsbjudande och allt dominerande uppenbarelse af statens hela rika lif. De naturrättsliga konstruktionerna om ständerna som det lefvande folkets rättsliga enhet omhuldades och kanoniserades af det wid makten sittande partiet, som dymedelst sökte legalisera sitt enväldsregemente.

Mot detta proklamerande af ständernas omnipotens reser sig emellertid den sunda eftertanken hos flera. Det lefvande folkets rätt att efter behag styra om sitt, satte väl ingen i fråga. Att ständerna fritt skulle få göra detta, kunde alla dock icke förlika

¹ Ö. Mem. ^{2/11} 1769.

1752 (tr. hos Malmström, Sveriges pol. historia 1899), «om någon wille säga, det Ständerna icke äga någon uppenbarelse, och altså icke kunna tilmäta sig någon ofelbarhet, samt att deras pluralitet kunde på ett eller annat sätt forméras, emedan sådant alt är lika förgripeligt emot Lagsticketandé Magten, den hwar Ledamot af Samhället är pliktig, att hålla för ofelbar». »Lagstiftande mackten är uti hwart och ett samhälle den största och wigtigaste, samt måste vara erkiänd för infaillibel, eller den som ej kan fela och fara wilse». Här proklameras sålunda den lära om det lefvande folkets = ständernas ofelbarhet, hvilken tio år senare i Contrat Social skulle tjusa eller förfära världen¹. «Den Högsta Magtens beslut är alltid för mig den lag, hwarifrån jag aldrig i minsta måtto afwiker», yttrade Ribbing i rådet². M. Reuterholm anförde under samma sammanträde: «Warandes jag äfwen af den oförgripliga mening, om samtelige Rikseus Ständers eller hwars Riks Stånds göromål för sig, när hela Landets wälfärd skall befordras, Rikets stadgade Lagar styrkas och rättwisa jämt delas emellan höga och låga, fattige och rike, de trycktes klagan åhöras och hjälpas, samt de wrängsinte och Laglöse ställas till behörigt answer, at då utöfwas i sjelfwa wärket den renaste och essentielaste Gudstjänst, hwilken uti sig sjelf helgar stället, der det sker, och dess höga ändamål meddelar tillräckelig glants af sit ädla wärde åt sjelfwa rummet, ehwar det ock vara må».

Ständerna äro sakrosankta, ehvad de än besluta och göra — det är dogmen. Riksens råd göra sig det underdån. hopp i sitt underdån. yttrande till Hans Kongl. Maj:t^{28/3} 1769 «at Eder Kongl. Maj:t wid närmare nådigt eftersinnande icke lærer föreställa Sig att Rikseus Ständer, såsom frie och magtägande, kunnat — sådane betänkanden till Kongl. Maj:ts uplysning i något förekommande mål insända, som innefatta brott i Regerings-Lagarne». Ständerna äro ofelbara.

De äro också högsta magtägande. Hur långt sträcker sig då deras makt? «Så ostridigt det är», säger Pechlin³, «at Rikseus Ständer äro äfwen Maktägande, at göra sådane Beslut, Stadgar och

¹ Lagerroth kallar i Frihetstidens författning s. 400 Browallius' ord «den ideén att ständer kunna fela, är emot rikets fundamentallag» för en «bekant paradox». Ja, paradoxalt blir ett dylikt uttalande, om man utgår ifrån att frihetstiden uppfattade ständerna som statsorgan i modern mening. Men nu utgöra Browallius' och andra frihetstidspoliticis här nedan citerade yttranden en konsekvent och för tiden typisk utformning af läran om ständernas = det lefvande folkets rätt att suveränt förfoga öfver statens öden. Paradoxen ligger härvidlag inte i slutledningen, som i detta fall är fullt riktig, utan i de naturrättsliga premisserna. Dessas förefintlighet förnekas emellertid af L. Icke i dylika »allmänneuropeiska modedoktriner» utan i «nationella förutsättningar», s. 405, har, enl. L., Browallius' memorial och med det frihetstidens hela politiska tänkande, sin rot. Inför en sådan väl kraftigt tendentiös «Umwertung aller Werte» ligger epitetet paradoxal mera nära till hands.

² Prot. 17/1 1769.

³ Mem. R. & A. 15/3 1769.

Studier öfver frihetstidens politiska idéer.

Af

Fil. lic. Erik Fahlbek.

II.

Ständerenvåldsläran. — Maktfördelningsteorierna.

I senaste häfte af denna tidskrift (dec. 1915) har redogjorts för de under frihetstiden allmänt rådande föreställningarna om samhällets och statens uppkomst, natur och ändamål. Här komma de olika åskådningarna om författningen och de konkreta maktförhållandena inom staten att framställas. Det är äfven härom, som frihetstidens politiska strider främst röra sig, och det är hufvudsakligen med dessa samhällslifvets realiteter, som de tre statsdoktrinära hufvudriktningarna, hvarom i föregående uppsats talats, syssla.

Först till tiden och ojämförligt mest dominerande är *ständerenvåldsläran*, *frihetstidens republikanskt parlamentariska doktrin*. Skarpt markerad och lätt igenkännlig som den är, har denna doktrin blifvit mest uppmärksammas och behandlad, hvarför den här, utom å en punkt, blott i korthet beröres. Den republikanskt parlamentariska doktrinen blef frihetstidens officiella statsdogmatik och var en för det vid makten sittande partiet utbildad och synnerligen väl afpassad lära. Ständerenvåldsläran bottnar helt och hållet i frihetstidens allmänt naturrättsliga grunduppfattning af statslifvet. Men den praktiska tillämpningen däraf gäller för denna riktning likaväl som för frihetstidens två andra de gamla svenska maktfaktorerna: konung, råd och ständer. Härvid framträder på ett typiskt sätt den i föregående uppsats påpekade egendomligheten hos frihetstidens politiska tänkande i gemen att betrakta ständerna dubbelt — som *Högsta makt* och som *organ*.

Som detta rör en kardinalpunkt i tidens statsrättsliga spekulation, har det synts lämpligt att vid behandlingen af denna del af ständerenvåldsläran låta framställningen svälla ut något mera.

«Skadeliga och Riksförderfweliga willfarelser» hyser man, heter det i Mindre Secreta Deputationens Bet. om irriga begrepp,

o. m. år 1870 började man göra reda för de dödas civilståndsfördelning i hvarje särskild åldersgrupp.

1900-talets svenska befolkningsstatistik börjar åter ägna ett ingående intresse åt befolkningens yrkesfördelning. Särskildt vid 1910 års folkräkning har stor möda blifvit nedlagd på förbättrandet af vår yrkesstatistik. Som en stor vinst för befolkningsstatistiken må slutligen återinförandet år 1911 af en hela riket omfattande fullständig dödsorsaksstatistik kunna räknas.

folkmängdstabellen som tabellen öfver de döda fördelade man befolkningen i ett 20-tal olika åldersgrupper, men underlät att införskaffa en fullständig civilståndsstatisik öfver de döda. Som ännu ett exempel på att man saknade blick för civilståndets betydelse, kan anföras, att man år 1774, då uppgift började inhämtas om barnaföderskornas ålder, underlät att efterfråga, huruvida de voro gifta eller ogifta, d. v. s. huruvida de nedkommit med äkta eller med oäkta barn. Vid sidan om åldersstatistiken var under 1700-talet dödsorsaksstatistiken bäst tillgodosedd. Det försök, som i folkmängdstabellen gjordes, att inhämta kännedom om yrkes- och ståndsfördelningen i riket, måste äfven väcka eftervärldens beundran.

Vid 1800-talets början är det främst detta senare slag af statistik, som tyckes hafva fångat lejonparten af vederhörandes intresse. Den länge försummade giftermålsstatistiken börjar ändtligen blifva något mera beaktad, civilståndsstatisiken är dock alltjämt föga tillgodosedd. Att fördela de vigda efter ålder började man dock först med år 1821, och då gick man ändock icke ned till 5-årsklasser, utan nöjde sig med fem större grupper. Ett annat för denna tid karaktäristiskt drag är ett ytterligare hänsynstagande till de olika årstidernas inverkan på de demografiska faktorerna. De 21 åldersgrupperna i dödsorsakstabellen måste nu reduceras till 7 för att bereda plats för en tabell, som angifver antalet i respektive sjukdomar aflidna under årets olika månader. Vid 1800-talets början når slutligen ståndsstatisiken sin fulländning. Ej blott hela den stående befolkningen utan äfven födelser, vigslar och dödsfall, ja, t. o. m. de upplösta äktenskapen, redovisas med hänsyn till de olika stånden. — 1831 års tabellrevision medför, som ofvan framhållits, ett svårt afbräck i vår mortalitetsstatistik, i det att dödsorsaksuppgifterna praktiskt taget afskaffades. Tyngdpunkten är nu flyttad från mortalitetstabellen till ståndstabellen. Det största utrymmet reserverades härefter för inhämtande af uppgifter rörande befolkningens yrkesförhållanden. Ansatser till en kombinerad befolknings- och ekonomisk statistik göra sig äfven märkbara. Medan på 1700-talet folkökningsspörsmålet och försöken att nedbringa dödstalet voro skjutna i förgrunden, tyckas nu frågorna om befolkningens näringsförhållanden och om de olika ståndens storlek hafva utgjort hufvudföremålet för tabellkommissionens verksamhet.

Efter år 1860 börjar statistiken åter begränsa sig till de rent demografiska förhållandena. Uppgifterna om hushållens ekonomiska karaktär borttagas och yrkesstatistiken börjar försummas. De nominativa kyrkoboksutdragens införande möjliggjorde däremot ett bättre tillgodoseande af såväl ålders- som civilståndsstatisiken. År 1861 började man sålunda kombinera de vigdas ålder med deras förutvarande civilstånd, år 1868 började man göra sig underrättad om, huru många kvinnor i resp. åldersklasser, som nedkommit med äkta och huru många som födt oäkta barn och fr.

intill år 1860 åtminstone förelegat i tabellform, underlät man efter nämnda år att revidera och tabellera en hel del af uppgifterna i det material, som från denna tid hopats i centralbyråns arkiv. Genom tillkomsten af dessa utdrag har man dock alltid den möjligheten, att efteråt kunna godtgöra, hvad en gången tid försummat.

Vid 1860 års folkräkning skulle genom utdrag ur husförhörs-längderna uppgift lämnas å den stående befolkningen i hvarje församling i riket. Af samtliga kyrkoherdar och församlingsföreståndare skulle sålunda å särskilda formulärblanketter antecknas antalet hushåll eller matlag, samtliga i församlingen kyrkoskrifna personers kön och namn, stånd, ämbete och yrke samt nationalitet. Formuläret upptog vidare särskilda kolumner för personernas födelseår och födelseort, för civilstånd (ogift, gift, änking, änka, frånskild), för vissa lyten (svagsinta, blinda, döfstumma) samt för anteckning om personen haft naturliga eller skyddskoppor. — Den hvar tionde år återkommande folkräkningens uppgift å befolkningens antal kompletterades genom den årligen af prästerskapet uppgjorda s. k. summariska folkmängdsredogörelsen.

I stort sedt har folkräkningsformuläret föga ändrats under de fem decennier, som förflutit sedan år 1860. Det är hufvudsakligen endast beträffande omfattningen af den statistiska bearbetningen samt beträffande noggrannheten utaf de vid olika tidpunkt lämnade instruktionerna för formulärens ifyllande, som de olika folkräkningarna skilja sig ifrån hvarandra. År 1870 tillkom dock i utdraget en uppgift angående frånvaro från kyrkoskrifningsorten och år 1880 föreskrefs, att i utdragen skulle antecknas byars och lägenheters namn (kvarter eller rote i stad). Af mera anmärkningsvärda föreskrifter vid de tre senaste folkräkningarna må anföras, att år 1890 beträffande de sinnessjuka den distinktionen infördes, att de personer, hvilka förut ägt sitt förstånds fulla bruk, skulle betecknas såsom »sinnessjuka», medan åter sådana, som från barndomen varit mindre vetande och aldrig ägt fullt förstånd, skulle betecknas såsom »idioter». Vid 1900 års folkräkning förtydligades uppgifterna om dop och i 1910 års folkräkning slutligen tillades en uppgift om konfirmation och nattvardsgång.

I 1700-talets tabellverk var det, som i det föregående är påvisadt, födelse- och mortalitetsstatistiken, som utgjorde hufvudföremålet för tabellkommissionens intresse. Med stor omsorg sökte man sålunda införskaffa uppgifter ej blott om antalet födda och döda af hvardera könet, utan äfven om de förras äkta eller oäkta börd och om de senares ålder. Man gick till och med så långt, att man inhämtade uppgift om månadsfördelningen af såväl födelser som dödsfall. Vida sämre ställdt var det med giftermålsstatistiken. Här gjorde man sig visserligen underrättad om såväl de ingångna som upplösta äktenskapens fördelning på årets olika månader, men frågade hvarken efter kontrahenternas ålder eller civilstånd. Civilståndsstatistiken öfver hufvud var förbisedd. I såväl

Först år 1825 vidtogs härefter någon förändring beträffande folkmängdstabellen. Nämda år intogos sålunda i densamma äfven uppgifter rörande antalet utländska undersåtar. Den år 1805 införda hushållstabellen erhöll samtidigt en något förändrad uppställning, i det grupperingen skedde allteftersom hushållen »1) af egna tillgångar äga mer än hvad till deras försörjande erfordras, 2) som kunna af egna tillgångar sig försörja, 3) som icke kunna försörja sig utan andras gåfvor och understöd», samt efter ett hushållstal af 2 personer, 3/5, 6/10, 11/15 samt öfver 15 personer. I 15 års tid eller till år 1840 bibehölls härefter tabellen i oförändradt skick. Sistnämnda år infördes den förbättringen, att äfven i tabellen rörande ställningen i yrket hänsyn skulle tagas till om personerna voro gifta eller ogifta, änklingar och änkor. Af ett visst intresse är vidare att annotera, att samtidigt äfven för ogifta kvinnor uppgift skulle lämnas angående oäkta barn, som vistades hos sina mödrar. Tabellen öfver hushållens ekonomiska karaktär, hvilken sammanställning dåtida statistici tyckas ha ägnat mycken omsorg, undergick äfven denna gång en omredigering, i det åtskillnad hädanefter skulle göras allteftersom personerna »1) af egna tillgångar äga mer, än hvad till deras uppehälle erfordras, 2) af egna medel eller arbete kunna äga sitt uppehälle, 3) af egna medel eller arbete äga en del af sitt uppehälle, 4) för bristande arbetsförmåga, och i saknad af egna tillgångar, helt och hållet försörjas genom allmänna eller enskilda gåfvor och understöd».

Med förändringarna i 1840 års formulär är gränsen nådd för befolkningstabellernas utvidgning. Allfintill år 1860 bibehölls nämligen formulären i oförändradt skick.

Vår statistik öfver befolkningstillståndet stod vid 1800-talets midt, såväl om hänsyn toges till själfva formulärens uppställning som till omfattningen af de infordrade uppgifterna, på höjdpunkten ej blott af sin tids statistiska vetande utan skulle äfven mycket väl ännu i denna dag kunna tjäna som mönster på högt utbildad statistisk konst. I detta sammanhang må dock, ehuru saken faller utom ramen för denna uppsats, uttryckligen betonas, att såväl noggrannheten vid formulärets ifyllande som själfva det statistiska utnyttjandet af dessa primäruppgifter lämnade mycket öfrigt att önska.

Ur teknisk synpunkt kan i följd häraf omläggningen år 1860 af vår befolkningsstatistik, i och med de prästerliga tabelluppgifternas ersättande med nominativa utdrag ur husförhörlängderna, enbart hälsas med tillfredsställelse. Om man sålunda å ena sidan kan fastslå, att vår statistik kvalitativt vunnit på 1860 års reform, reducerades å andra sidan uppgifterna i kvantitativt hänseende högst väsentligt genom densamma. Eller rättare, genom den ofullständiga bearbetning, det statistiska primärmaterialet i ämbetsverket fick undergå, blir vår kännedom om den stående befolkningens förhållanden mycket bristfällig. Detta gäller åtminstone för de första tre decennierna af centralbyråns tillvaro. Medan uppgifterna

fattige och eländige, 6) Gästgifverier på Landet samt 7) Krogar på Landet. — Ehuru prästerskapets klagomål, som ofvan framhållits, hufvudsakligen riktats mot ståndstabellen, företogs vid omredigeringen år 1774 inga som helst inskränkningar uti formuläret. Tvärtom ökades uppgifterna i denna del, i det för hvarje grupp i ståndstabellen infördes specificering på ogifta under och öfver 15 år, gifta samt änklingar och änkor.

Genom 1802 års reformering af vår befolkningsstatistik, i samband med införandet af särskilda sammandrag för rikets städer, genomgick äfven folkmängdsformuläret, hvilket första gången användes år 1805, en genomgripande omarbetning. Af de gamla tabellerna bibehölls endast den öfver civilstånd i fullt oförändradt skick. Äfven ålderstabellen förblef orörd med det enda undantaget, att folkmängden öfver 90 år skulle närmare specificeras. Uppställningen af ståndstabellen blef däremot afsevärdt förändrad. Åtskillnad gjordes nu för samtliga yrkeskategorier mellan *yrkesutöfvare* (inberäknadt f. d. yrkesutöfvare) och *familjemedlemmar*, bland hvilka senare dock medräknades hustrur och änkor, som sköta egen näring. I jämförelse med 1749 års ståndstabell upptager 1805 års formulär, hvilket var olika för landsbygd och städer, ett betydligt större antal yrkesrubriker. I flera fall (å landsbygdsformuläret beträffande personalen vid bruk, fabriker, giuterier, grufvor, sliperier, sågverk, tjärbrännerier, kalkbruk, garfverier, kvarnar m. m. samt å stadsformuläret vid bruk, fabriker, kvarnar, sågverk, tryckerier m. m.) togs äfven hänsyn till ställningen inom yrket. Man skilde sålunda mellan patroner och ägare, kontorister, mästare, gesäller, gossar samt arbetare af båda könen. Äfven af familjemedlemmarne gjordes en uppdelning, i det man skilde mellan hustrur och änkor å den ena sidan samt omyndiga barn, boende i föräldrars hus, å den andra. Ståndstabellen upptog dessutom en förteckning öfver »Konstnärer och handtvärkare» med ett 115-tal olika rubriker. I denna sammanställning var åtskillnad gjord mellan mästare, gesäller, gossar, »värkdrängar» och bodbetjänter. Jämte yrkesuppgifterna upptogo formulären äfven en kombinerad stånds- och civilståndstabell. För de sex kategorierna Ridderskap och Adel, Läroståndet, Borgare (på Landet och i Städerna), Ståndspersoner, Bondeståndet och Alle andre meddelades sålunda summan för hvardera könet af ogifta under och öfver 15 år, gifta samt änklingar och änkor. Bland nya uppgifter i 1805 års folkmängdstabell må vidare anföras en sammanställning rörande hushållens antal och »sociala» karaktär. För »Förmögne, Behållne, Fattige och Utfattige» meddelades sålunda hushållstalet (2 personer, 2/5, 5/10, 10/15 samt öfver 15 personer). Bland nyheter i 1805 års folkmängdstabell må slutligen nämnas en uppgift rörande antalet sedan sista kvinkvennum in- och utflyttade samt en »specifikation» å antalet män och kvinnor under 15 år, mellan 15 och 60 år samt öfver 60 år.

ålder. Samma princip vid gruppindelningen är sålunda här tillämpad som uti den kombinerade ålders- och dödsorsakstabellen. I civilståndstabellen öfver den stående befolkningen togs däremot föga hänsyn till åldern. Endast för den ogifta befolkningen skedde sålunda en uppdelning (under och öfver 15 år). Såväl gifta som änkringar och änkor redovisades däremot utan något som helst hänsynstagande till åldern. I likhet med hvad fallet var beträffande statistiken öfver folkmängdens förändringar, se vi sålunda, att äfven här civilståndsstatistiken var föga tillgodosedd.

Större omsorg nedlades däremot vid uppgörandet af tabellen öfver folkmängdens fördelning på stånd. Yrkesstatistiken, eller rättare ståndsstatistiken, tyckes nämligen i hög grad hafva intresserat äldre tiders statistici. Befolkningen skulle sålunda efter stånd fördelas på icke mindre än 32 olika hufvudgrupper. Åtskilliga af dessa voro sedermera i sin tur uppdelade i två eller flera underafdelningar, vid hvilken senare indelning hänsyn vanligen togs till personernas ålder (yngre eller äldre än 15 år, ungdom öfver 15 år etc.). Den första gruppen omfattade det främsta ståndet, ridderskapet och adeln. Så följde »Prästerskap, Academiæ- och Scholæ-Stater, Stånds-Personer och theras vederlikar» och »Kronobetjänter, Fogdar, Länsmän etc.» samt »Ståndens hederligare Betjänter» jämte »Laquajer och tjänstefolk». Här efter kommo »Magistrat i Städerna, Grosseurer, Krämare, Hökare och Småkrämare» samt »Bodsvenner» i en och samma hufvudgrupp samt »Fabriquerer» och »Ämbets- och Handtvärks-folk» med gesäller och lär-gossar i de närmast följande. Sedan upptogos »Ringare Borger-skap, Försvars- och Fördels-Karlar» samt »Rätters, Staters, Kyrko- och Stads-Betjänter». Dessa grupper, med tillägg af några här på följande, som redovisade »Friskt inhyses folk i Städerna» och »Dito Bråkligt, dock ej Hospitals-Hjon», samt borgerskapets och handtvverkarnas barn och tjänstefolk, representerade hufvudsakligen stadsbefolkningen (med undantag dock af en del af de högre ståndens folkmängd). Efter kategorierna »Resande och Främlingar» samt »Skeppare och sjöfarit folk» möta vi nio grupper med så godt som uteslutande landsbygdsbefolkning. Bland härtill hörande påträffa vi sålunda exempelvis »större och mindre Seminanter på Landet», torpare med och utan utsäde, sockenhandtvverkare, indelt manskap, handtvverkare vid bergverken, bruksfolk och mjölnare. De sista nio grupperna utgjordes af f. d. yrkesutöfvare, sjuka och fattiga samt lifstidsfångar, »Lägrade Qvinfolk», »Rasp- och Spinhus-Folk» m. fl. samt, sist af alla, »Främmande Religions-Förvanter».

Utom de nu nämnda sammanställningarna öfver ålder, civilstånd och stånd upptog formuläret äfven en tabell, som bar öfverskriften »Omständigheter». Här lämnas uppgift å antalet: 1) Hushåll eller Matlag i Städerna, dock undantagne the Gemene af Krigsfolk, alla utfattige och eländige, 2) Caffehus i Städerna, 3) Källare i Städerna, 4) Krogar i Städerna, 5) Hushåll, Matlag eller Röktal på Landet, undantagne the Gemene af Krigsfolk, alla ut-

års formulär finna vi i tabellerna öfver folkmängdens förändringar en uppgift rörande antalet under året in- och utflyttade. I denna tabell, där hänsyn togs till de flyttandes kön, gjordes dock hvarken någon ålders- eller civilståndsuppdelning eller någon åtskillnad mellan den inrikes och den utrikes omflyttningen. I 1831 års formulär, som äfvenledes redovisade de in- och utflyttade, finna vi för första gången anteckning rörande befolkningsrörelsens resultat. I en sammanställning (»calcul) öfver Folkmängden vid årets Slut», meddelades nämligen, utom folkmängden af hvardera könet vid föregående års slut och antalet under året födde, inflyttade, döde och utflyttade, äfven en uppgift å »Återstod till nästa tabell». — Vid 1860 års stora omläggning af sättet för de statistiska primäruppgifternas införskaffande, ersattes nämnda tabell med en summarisk redogörelse för folkmängden, hvilken det ålåg kyrkoherdarna att för hvarje församling i riket årligen insända till centralbyrån. Fr. o. m. år 1870 skulle å nämnda redogörelse äfven åtskillnad göras mellan den inrikes och utrikes omflyttningen. Uppgift skulle lämnas om emigranternas och immigranternas namn, civilstånd, yrke och födelseår samt det land, till (resp. från) hvilket flyttningen skett.

Enligt den år 1748 fastställda planen för tabellverket skulle uppgift rörande såväl folkmängdens antal som förändringar årligen utarbetas. Prästerskapets ovana vid tabellarbetets utförande och särskildt de svårigheter, som uppstodo vid utarbetandet af folkmängdstabellen — husförhörlängderna, som lågo till grund för denna statistik, äro af betydligt yngre datum i vår kyrkobokförings historia än längderna öfver folkmängdens förändringar — föranledde så godt som från allra första stund starka klagomål från uppgiftslämnarnas sida. Redan år 1752 resulterade dessa klagomål uti den bestämmelsen, att folkmängdstabellen hädanefter endast skulle insändas hvar tredje år. Denna princip följdes intill år 1775, då man beslöt inhämta uppgifter rörande befolkningstillståndet endast hvar femte år. Denna senare bestämmelse gällde sedermera under hela tabellkommissionens tillvaro. Enligt kungörelsen af den 5 november 1859, som alltjämt gäller, skall folkräkning anordnas hvar femte år. I kraft häraf insändes år 1860 nominativa utdrag ur husförhörlängderna till centralbyrån. År 1865 anhöll däremot ämbetsverket om räkningens inställande och därefter har för hvarje år, som slutar på 5, en liknande hemställan från centralbyrån blifvit af Kungl. Maj:t bifallen. Efter 1860 hafva vi sålunda realiter haft folkräkning endast hvar tionde år.

Vi skola nu öfvergå till en granskning af 1749 års *folkmängdstabell*. Liksom å mortalitetstabellen visar sig åldersstatistiken här vara väl tillgodosedd. Hela folkmängden redovisades sålunda efter kön i 21 åldersgrupper. Den lägsta upptog dem, som voro yngre än 1 år, nästa grupp omfattade åldern $\frac{1}{3}$ år, den därpå följande $\frac{3}{5}$ år och vidare i 5-årsgrupper upp till 90 år. En sista grupp upptog dem, som öfverskridit sistnämnda

de döda inom de sedvanliga ståndsgrupperna skulle antecknas. I denna sammanställning togs t. o. m. hänsyn till månadsfördelningen af de döda! I en nyinförd tabell skulle vidare de dödas antal å Barnhus, Fattighus, Hospitaler, Lasarettet, Correktionshus samt å Fängelser och arrester inom 6 olika åldersgrupper (0/1 år — äkta och oäkta —, 1/3 — äkta och oäkta —, 3/10, 10/25, 25/50 samt öfver 50 år) införas. Äfven i denna tabell redovisades de döda månadsvis. — Dessa mortalitetstabeller voro sedan i oförändradt skick i bruk ända till år 1860.

Med tabellsammandragens ersättande af nominativa utdrag ur dödböckerna erhålla vi åter en mera tillfredsställande mortalitetsstatistik. Till centralbyrån lämnades nu uppgift å dödsdatum samt å de aflidnes släkt- och förnamn, yrke och stånd, hemvist, nationalitet och religionsbekännelse samt, för minderåriga, å föräldrarnas namn, yrke och hemvist. Vidare skulle uppgift lämnas å ålder (antal år, månader och dagar) vid döden, civilstånd och dödsort samt huruvida den döde vårdats af läkare (eller barnmorska). I en särskild kolumn skulle för dem, som aflidit i städerna, fullständig anteckning rörande dödsorsaken göras, medan man för landsbygdens vidkommande alltjämt nöjde sig med att inhämta uppgift rörande dem, som aflidit af epidemisk sjukdom eller af våda. År 1895 ersattes uppgiften å ålder med uppgift å födelseår, månad och dag. Härefter vidtogs ingen förändring beträffande dödboksutdragen förrän fr. o. m. år 1911, då, efter ett uppehåll på jämnt 80 år, ånyo fullständig dödsorsaksstatistik började införskaffas. Numera skall nämligen i utdraget af pastor anteckning göras rörande dödsorsaken för samtliga döda. Dessa uppgifter underställas sedermera vederbörande tjänsteläkares granskning.

Uti 1749 års tabellformulär förekom, med undantag af de nu behandlade uppgifterna, som direkt kunna sägas falla inom nativitets-, vigsel- och mortalitetsstatistikens område, inga andra data öfver folkmängdens förändringar. Hela *omflyttningsstatistiken* var sålunda totalt förbisedd. Som förklaring härtill kan anföras, att bestämmelsen i 1686 års kyrkolag angående omflyttningslängds förande (uti kyrkoböckerna skall införas: Theras namn, som tid efter annan flytta in uti eller utur Församlingen, med efterrättelse, hvadan the komme äro, huru the sig förhållit, och hvart the fara)¹ långt in på 1700-talet i flertalet församlingar förblef en död bokstaf. — Fr. o. m. år 1775 äga vi dock en uppgift å antalet »På de fem sista åren til och från Stiften, Städerna, Socknarne och Prosterierne Inflyttade» (resp. »Utflyttade) Främlingar». Denna sammanställning, i hvilken de in- resp. utfl. redovisades efter kön i följande grupper: ogifta under och öfver 15 år, gifta samt änklingar och änkor, återfinnes dock icke bland tabellerna öfver befolkningsrörelsen utan är inryckt i ståndstabellen. — Först i 1821

¹ Cap. 24 § 8 mom. 12.

kan äfven anföras, att en af dessa rubriker upptog »Oangifven sjuka». Utom i den kombinerade ålders- och civilståndstabellen, där samtliga våldsamma dödsätt sammanfördes under den något oegentliga rubriken »Olyckshändelser», skulle nu »vådeligheterna» efter kön specificeras i icke mindre än 16 olika dödsätt.

Först år 1802 skedde den härpå följande omarbetningen af dödlighetstabellerna. De döda skulle hädanefter enligt kön och dödsmanad uppdelas i de fyra grupperna: 0/10 år, 10/25, 25/50 samt öfver 50 år. Då vidare den samtidigt införda civilståndstabellen för hvarterdera könet upptog grupperna Ogifta öfver 15 år, änklingar och änkor samt Oäkta barn födda inom året samt antalet döda i åldern 1/15 år kan hämtas ur tabellen öfver de dödas antal efter åldern och uppgift å antalet gifta finnes i tabellen rörande de äktenskap, som upplösts genom mannens, kvinnans eller bägges död, äga vi från och med nämnda tidpunkt en fullständig civilståndsstatistik öfver de döda. Samtidigt skedde en omarbetning af dödsorsaksformuläret, hvilken bestod uti, att dels en del rubriker affördes och en del nya dödsorsaker inrycktes — inalles upptog nu formuläret 35 rubriker —, dels åldersgruppernas antal inskränktes till 7 (0/1 år, 1/3, 3/5, 5/10, 10/25, 25/50 och öfver 50 år). Den senare reduceringen torde hafva förorsakats utaf, att man i formuläret äfven ville intaga en specificering af de i olika sjukdomar aflidne efter dödsmanaden. År 1802 infördes äfven en uppgift angående antalet »Döde fattige». Enligt anvisningarna för tabellens uppgörande menas med fattige »sådana, som i lifstiden haft knapp bärning, vare sig af hvad Stånd och Titel som helst». Såväl vid 1811 som 1821 års tryckning af ny tabellupplaga undergingo rubrikerna i dödsorsakstabellen en hel del förändringar. Antalet sjukdomar utgjorde i den förra upplagan 33, i den senare 34. 1821 infördes därjämte i formuläret ett »Alphabetiskt Register, Som visar under hvilken nummer nedannämnde mäst allmänna Döds-orsaker uti denne Tabell böra upptagas». Nomenklaturen upptog icke mindre än 57 sjukdomar. År 1821 började äfven uppgift å »Äkta barn födda inom året» samt »Ungdom mellan 1 och 15 år» att införas. — 1831 års formulär medförde en afgjord försämring af dödlighetsstatistiken. Då afskaffades nämligen så godt som hela vår dödsorsaksstatistik. Endast för dem, som omkommit på våldsamt sätt eller aflidit i barnsbörd eller smittosam sjukdom skulle hädanefter dödsorsaken, samt åldern (0/1 år, 1/3, 3/5, 5/10, 10/25, 25/50 samt öfver 50 år) angifvas. De personer, som aflidit i barnsbörd eller farsoter, redovisades äfven månadsvis. Uppgifterna rörande flertalet af dem, som lidit en naturlig död, afskaffades sålunda fullständigt. Civilståndstabellen omändrades samtidigt till att för hvarterdera könet omfatta grupperna 0/1 år (äkta och oäkta), 1/3 år (äkta och oäkta), Ungdom mellan 3/15 år, Ogifta öfver 15 år, Gifva samt Enklingar och Enkor. Som en ringa ersättning för all den reducering, som mortalitetsstatistiken undergick infördes en tabell, där

nades däråt. De begrafne upptogos sålunda månadsvis efter kön i de tre kombinerade ålders- och civilståndsgруппerna 1) Barn under 10 år, 2) Ungdom och Ogift Folk samt 3) Gift Folk. Mot denna indelning kan naturligen med fog den anmärkningen göras, att tvekan måste uppstå, till hvilken grupp de f. d. gifta skulle hänföras. Mindre svåra invändningar kunna däremot riktas mot tab. II, som upptog »Döde Personer — — efter visse Classer af Åldren, jämte the Sjukdomar och Tilfälligheter, hvarigenom the aflidit». Här redovisades de aflidne med angifvande af icke mindre än 33 »Sjukdomar och Tilfälligheter» som dödsorsaker efter kön och ålder, hvarvid åldersklasserna, 21 till antalet, voro valda efter statistiskt fullt tillfredsställande grund (0/1 år, 1/3, 3/5 och vidare i 5-årsgrupper upp till åldern 85/90 år; en sista grupp upptog de döda öfver 90 år). Som ett komplement till den sista gruppen tjänade en rubrik i tab. I, under hvilken »Åldren och Könet af the Döde öfver 90 år» skulle angifvas.

Bland dödsorsakerna påträffa vi de epidemiska sjukdomarna: Kåppor och Mässling, Kikhosta, Fläckfeber och Smittosam sjuka samt Pästen, vidare Rödsot, Gulsot, Tvinsot och Mjält-sjuka, Mage- och Buk-ref, Sten- och Njurpassion, Blodstörtning, Fråssa, Vattensot, Rosen, Podager och Skörbjugg, Kallbrand och Kräfvetan, Ledvärk och Torrvärk, Slag, Stickfluss och Brådöd, Bröstsjuka och Lungdot, Håll och Styng samt Hetsig sjuka och Brännsjuka. Bland rubrikerna finna vi vidare Barnsbörd samt de mindre bestämda dödsorsakerna Ålderdom och Bräcklighet samt Okänd Barnsjuka. Äfven åt specificeringen af de våldsamma dödsorsakerna var särskild omsorg nedlagd vid schemats uppgörande. Vi möta här rubrikerna: Qvafde af Ammor eller Mödrar, Barnemord, Mördade, (döde) Af hunger och otjenlig Spis, Drunknade, Omkomne under Isen, Frusne til Döds, Omkomne af Oos, Själf-mördare, (de) Som lidit Dödsstraff samt Döde af vådelige tilfällen. För sin tid kan rubriceringen sägas hafva varit fullt nöjaktig; endast i undantagsfall möter man sålunda i 1700-talets dödböcker andra dödsorsaker än de i tabellen medtagna. Ur statistisk synpunkt må endast den anmärkningen göras, att ingen särskild rubrik fanns medtagen för alla dem, som vid mera framskriden ålder aflidit i okänd sjukdom. Till fullständigande af uppgifterna i tab. II tjänade några punkter bland anmärkningarna i tab. I. Där skulle sålunda anteckning göras om »Besynnerliga händelsen af någons Vådeliga Död» samt om »Hvilka Sjukdomar och hvilka Årsens Tider, the mäst grasserat». — Genom 1774 års omredigering af tabellformuläret blef mortalitetsstatistiken ytterligare förbättrad. I kolumnhufvudet å tab. I utbyttes nu, som redan i det föregående är anfördt, ordet »Begrafne» mot »Döde» och i tab. II ökades ytterligare dödsorsakernas antal, hvilket nu uppgick till icke mindre än 41. Bland nyinförda rubriker må särskildt antecknas: Hals Fluss, Dragsjuka, Fallande sot, Fulsår samt Fistlar och Benröts-skador, Spetälska, Venerisk sjukdom, Strypsjuka, Scharlakans- och Nässel-feber. Som en afgjord förbättring

antalet upplösta och nytillkomna äktenskap under de olika månaderna. Först år 1802 vidtogs en reformering af den dittills försummade giftermålsstatistiken. Då infördes nämligen dels en tabell, angifvande genom hvilckendera makens frånfälle, äktenskapet upplösts, dels en tabell, hvori hvarje kontrahents civilstånd skulle angifvas. Man frågade sålunda i förra fallet efter huruvida äktenskapet upplösts genom mannens, kvinnans eller bägges död samt i senare i huru många fall tvänne ogifta, en ogift och en änka, en änklings och en ogift samt en änklings och en änka ingått äktenskap. I en anmärkning fanns anteckadt, att »Skillde personer genom Lagen anses här som enklingar och enkor». — Först år 1821 erhåller man kunskap om de vigdes ålder. Med specifikation å åldersgrupperna under 20 år, 20/30, 30/40, 40/50 samt öfver 50 år skulle sålunda antecknas antalet ingångna äktenskap, där man och hustru voro vid lika ålder eller ålderskillnaden understeg 10 år. En annan sammanställning gjordes öfver de äktenskap, där mannen var öfver 10, öfver 20, öfver 30 eller öfver 40 år äldre eller yngre än hustrun. I båda fallen skulle hänsyn tagas till om *mannen* ingick sitt första, andra eller tredje äktenskap. En vida mer genomgripande reformering af denna statistik skedde dock år 1831. Då inrycktes i formuläret dels en tabell öfver de vigdes ålder i kombination med de vigdes stånd (i samma tabell redovisades äfven antalet genom döden upplösta äktenskap, dock utan hänsynstagande till de aflidnes ålder), dels en tabell öfver de manlige kontrahenternas »äktenskap i ordningen» i kombination med stånd. Åldersgrupperna voro män under 25 år, mellan 25 och 35 år, mellan 35 och 50 år samt öfver 50 år i kombination med hustrur i samma åldrar. »Stånden» voro desamma som i födelse-tabellerna. Någon kombination mellan ståndsgrupperna inbördes förekom dock ej.

1860 års vigselboksutdrag innehöll uppgift å vigseldatum, de sammanvigdas namn, yrke, nationalitet, religionsbekännelse, hemvist och födelseår samt »äktenskap i ordningen». Fr. o. m. år 1880 finnes äfven i utdragen uppgift å kontrahenternas födelsemånad och dag. Med 1894 års kyrkobokföringsförordnings tillkomst skedde endast den förändringen, att formuläret utökades med en kolumn, där anteckning skulle göras om åldersdispens, samt en kolumn, där vigselförrättarens (eller den borgerliga myndighetens) namn skulle införas. Efter nämnda tidpunkt har utdraget bibehållits i oförändradt skick endast med undantag af att, till följd af lagen af den 6 november 1908 om äktenskaps afslutande inför borgerlig myndighet, uppgift numera skall lämnas å detsamma huruvida de borgerliga äktenskapen äro obligatoriska eller fakultativa, samt i förra fallet om anledningen härtill.

I motsats till den ringa uppmärksamhet, som 1749 års formulär skänkte giftermålsstatistiken, nedlades redan vid tabellverkets uppkomst mycken omsorg på utarbetandet af *mortalitetsstatistiken*. Flertalet af uppgifterna i tab. I samt hela tab. II äg-

talet mödrar öfver 50 år. Beklagligtvis nog är dock i denna sammanställning ingen åtskillnad gjord mellan gifta och ogifta mödrar. Samtidigt vidtogs beträffande flerbördsstatistiken den förändringen, att specificering skulle ske beträffande antalet barnaföderskor, som »Födt Tvillingar, Trillingar och De, som födt fyra Barn på en gång». — Först år 1802 påträffa vi härefter en mindre förändring af födelsestatistiken. Då infördes nämligen en uppgift å antalet kvinnor, som nedkommit med dödfödda barn. Tyvärr hortogs dock samtidigt uppgiften å antalet dödfödda. Emellertid inrycktes 1810 ånyo en uppgift härom, dock utan specificering på de båda könen. — Härefter vidtogs ingen förändring uti födelsestatistiken förrän år 1831. Då infördes en särskild tabell, uti hvilken uppgift skulle lämnas angående antalet födde af hvardera könet inom 1) Ridderskapet och Adeln, 2) Prästeståndet, 3) Ståndspersoner, 4) Borgarståndet, 5) Bondeståndet och 6) Alle andre. Dessa uppgifter skulle redovisas månadsvis. Samma år inrycktes äfven i formuläret en sammanställning rörande de dödföddes fördelning under olika månader bland födelserna inom och utom äktenskapet (dock märkligt nog alltjämt utan specificering på kön) samt en tabell öfver barnaföderskornas »vilkor» (Goda, Bergliga och Knappa; fr. o. m. år 1841 äfven en fjärde kategori: Fattiga). Med dessa förändringar är gränsen nådd för födelsestatistikens utveckling allt intill år 1860.

Fr. o. m. sistnämnda år skulle till centralbyrån insändas uppgift å dag för födelsen samt de föddas namn, civilstånd, föräldrar, de senares civilstånd och hemvist samt föräldrarnas ålder. 1871 infördes en uppgift angående »hvilket barn i ordningen» (inom äktenskapet), inskrifningen afsåg. Som en reminiscens från fordom kan anföras, att särskild anteckning skulle göras i såväl födelse- som dödböcker, då en person tillhörde adeln, en uppgift som afskaffades först år 1895 i och med den nya kyrkobokföringsförordningens ikraftträdande. Sistnämnda år ersattes uppgiften å föräldrarnas ålder med den ur statistisk synpunkt vida värdefullare uppgiften å föräldrarnas födelseår, månad och dag. Beklagligtvis nog slopades dock samtidigt den för födelsestatistiken så värdefulla uppgiften angående barnets ordningsnummer. Efter 1895 har endast en enda förändring beträffande primäruppgifterna till vår födelsestatistik vidtagits eller den, att fr. o. m. år 1911 uppgift, jämlikt 1910 års kyrkobokföringsförordnings föreskrift, skall meddelas angående tidpunkten för föräldrarnas giftermål. Denna uppgift möjliggör bland annat en beräkning af antalet fall, då konception ägt rum före vigseln.

För *giftermålsstatistiken* innehöll 1749 års formulär endast en enda rubrik. Å tabellen skulle nämligen angifvas, dels antalet hjonelag, som upplösts genom döden, dels antalet under året vigda par. Uppgift lämnades sålunda hvarken om kontrahenternas ålder eller genom hvilkendera makens frånfälle, äktenskapet upplösts. Karaktäristiskt nog erhåller man dock uti tabellen kunskap om

för såväl de kyrkliga som de administrativa områdena. Af mera genomgripande betydelse är stadgandet af år 1802 att särskilda tabeller skulle uppgöras för landsbygden och särskilda tabeller för städerna. Först år 1860 skedde härefter någon förändring beträffande tabellernas insändande. Nämda år ersattes som bekant de prästerliga sammandragen med afskrifter af de kyrkliga längderna, hvilka utdrag det ålåg och alltjämt åligger kyrkoherdarna att för hvarje församling i riket direkt insända till Statistiska centralbyrån.

Vi skola nu öfvergå till en granskning af de uppgifter i formulären, som ligga till grund för statistiken öfver *befolkningsrörelsen*.

Hvad först *födelsestatistiken* beträffar, upptog 1749 års formulären tabell rörande de döptes antal under hvar och en af årets månader efter kön samt äkta och oäkta börd. Redan uti denna sammanställning påträffa vi det felet, att man efterfrågade de *döpta* i stället för de födda (liksom uti en annan tabell de *begräfd*a i stället för de döda). Förklaringen härtill är naturligen att söka uti inflytande från kyrkligt håll. Döpet (resp. begrafningen) och icke födelsen (resp. dödsfallet) är det, som den kyrkliga längden ursprungligen afsåg att annotera. Våra äldsta kyrkoböcker angifva sålunda endast dagen för barnets dop (resp. personens begrafning). Denna felaktighet uti tabellformuläret motverkas dock i någon mån utaf att ett flertal präster — afsiktligt eller oafsiktligt — instreckade de nyfödda å födelsemånaden i stället för å dopmånaden (resp. den aflidne å döds månaden i stället för å begrafningsmånaden)¹. Uti 1750-talets dopböcker fanns nämligen i regel uppgift å såväl dagen för födelsen som döpet. (och i dödböckerna uppgift å såväl dagen för dödsfallet som begrafningen). Redan vid den första omredigeringen af tabellformuläret år 1774² ersattes dock rubriken döpte (resp. begräfne) med födde (resp. döde). Enligt anvisning å formuläret skulle äfven tvillingbörd medtagas i tabellen öfver de döpta. Å särskild plats skulle dock därjämte uppgifvas, »huru många äkta Hustrar, ellerock Qvinfolk, tillika födt 2 eller flere Barn, Söner eller Döttrar». Då tabellen efterfrågade antalet döpte, skulle de dödfödda naturligtvis ej medtagas i ifrågavarande sammanställning. Detta, liksom att de dödfödda ej heller skulle inräknas i tabellerna öfver de begräfd, finnes f. ö. uttryckligen angifvet bland anmärkningarna. Redan år 1774, vid den första omredigeringen af tabellformulären, undergick denna statistik en högst afsevärd förbättring. Då infördes nämligen en uppgift å barnaföderskornas ålder. I en särskild tabell skulle sålunda antecknas antalet kvinnor, som nedkommit med barn, i åldrarna 15/20 år, 20/25 år samt vidare i 5-års grupper upp till 45/50 år. En sista grupp upptog an-

¹ En specialundersökning, som af mig företagits på grundvalen af Bergslagens kyrkoböcker från åren 1751—56, har gifvit detta resultat.

² Formuläret fastställdes af Kungl. Maj:t år 1773.

att i görligaste mån söka afhjälpa denna olägenhet har jag i Statistiska centralbyråns arkiv genomgått samtliga tabellformulär alltifrån år 1749, eller året för vår officiella befolkningsstatistikens uppkomst, och intill år 1860 eller det år, då tabellerna ersattes med nominativa kyrkoboksutdrag. För tiden efter 1859 har jag på liknande sätt genomgått de till centralbyrån insända utdragen ur kyrkoböckerna. I det följande är det sålunda min afsikt, att, så utförligt som i en tidskriftsuppsats låter sig göra, redogöra för omfattningen af de af tabellkommissionen (sedermera Statistiska centralbyrån) infordrade primäruppgifterna. I en annan artikel hoppas jag få lämna en del upplysningar angående fullständigheten af de till ämbetsverket insända uppgifterna samt i hvilken utsträckning desamma blifvit bearbetade och publicerade.

Af de trenne olika tabeller, å hvilka prästerskapet anbefalldes att fr. o. m. år 1749 införa uppgifter angående våra kyrkosocknars befolkningsförhållanden, behandlade tvänne befolkningsrörelsen och den tredje befolkningstillståndet. Liksom rent historiskt sedt de kyrkliga längderna öfver döpta, vigda och begrafda äro af vida äldre datum än längderna öfver menighetens antal, blef år 1749 ett betydligt större utrymme anvisadt åt de statistiska uppgifterna öfver folkmängdens förändringar än öfver befolkningstillståndet.

De två hufvudtabellerna öfver befolkningsrörelsen, hvilka, ehuru något oegentligt, bruka sammanföras under benämningen mortalitetstabellen, utarbetades redan från första början för hvarje år. Ut i hvarje svensk kyrkosocken — det svenska Pommern dock undantaget — uppgjorde kyrkoherden eller kappelanen i annexerna med kyrkoböckernas tillhjälp ett tabellsammandrag. Detta insändes i mediet af januari året efter redogörelseåret genom klockarens försorg till häradsprosten. Denne ålåg det att i sin tur göra ett sammandrag för prosteriet, hvilken tabell innan januari månads slut skulle öfversändas till konsistorium. Hvarje konsistorium skulle sedermera före februari månads utgång till öfverståthållaren (i Stockholm) eller landshöfdingen insända ett sammandrag öfver de församlingar och församlingsdelar, som höra till de olika länen. Före mars månads utgång skulle slutligen landshöfdingen till kanslikollegium (fr. o. m. år 1756 till tabellkommissionen) öfversända ett sammandrag för länet. (I Finland skulle landshöfdingen insända länssammandraget till generalguvernören, hvilken det ålåg att vidare befordra tabellerna till kollegium). Beträffande dessa bestämmelser infördes år 1774 den förändringen, att stiftssammandragen direkt skulle insändas till tabellkommissionen. Och år 1792 vidtogs den för tabelluppgifternas kontroll viktiga förbättringen, att prosteritabellerna utan föregående stiftssammandrag genom domkapitlets försorg skulle insändas till den centrala myndigheten; och sedan redan följande år den bestämmelsen utfärdats, att för hvarje länsdel af en socken eller ett prosteri, som låg i två eller flera län, olika tabeller skulle uppgöras, hade åter tabellkommissionen möjlighet att utarbета sammandrag

Primäruppgifterna i vår svenska befolkningsstatistik.

1749—1915.

Af

Amanuensen, fil. lic. **Hans Gahn.**

Gustav Sundbärg har uti ett af sina arbeten om vår äldre svenska befolkningsstatistik fällt det omdömet, att denna statistik redan från första början framträdde i ett skick, som måste väcka eftervärldens lifligaste beundran. Planen var densamma, som — i utvidgadt skick — gäller ännu i dag och som ett flertal europeiska folk ännu i denna stund -- *icke* hafva förmått höja sig till. Äfven om planen för vår äldsta riksstatistik åtminstone för sin tid var beundransvärdt god och vår nuvarande befolkningsstatistik alltjämt är byggd på den säkra grund, som lades vid 1700-talets midt, är det dock klart, att äfven vår svenska befolkningsstatistik under tidernas lopp undergått högst afsevärda förändringar. Den administrativa statistikens utveckling uti de stora kulturländerna under en tidrymd af öfver 160 år och den vetenskapliga statistikens framsteg under samma långa tid hafva naturligen utöfvat en stark påverkan äfven på vår egen befolkningsstatistik. Ja, man torde t. o. m. med visst fog kunna påstå, att vårt tabellverk i fortsättningen, dels till följd af detta inflytande utifrån, dels äfven på grund af en stundom allt för stark reformifver hos dess ledare, bär spår af ett »osäkert famlande», som enligt Sundbärg vid dess tillblifvande var för detsamma främmande. I följd häraf, och då endast ett fåtal berättelser från det första seklet af vårt tabellverks tillvaro föreligga i tryck, erbjuder det stundom för den enskilde forskaren synnerligen stora svårigheter att vinna klarhet om hvilka statistiska primäruppgifter, som förefinnas från en viss tidpunkt. Sporadiska notiser härom kunna visserligen spåras i litteraturen, men ingenstades är dock ämnet uttömmande behandladt. I vissa punkter finnes helt enkelt ingen möjlighet att med tillhjälp af bearbetade framställningar utröna, huruvida en viss primäruppgift står att erhålla ur tabellverket eller ej. I dessa fall är man alltså absolut tvingad att gå direkt till primärmaterialet. För

De Geers författningspolitiska liberalism var af det slag, som härskade i England efter den första parlamentsreformen under lorderna Palmerston och Russells egid. Först året efter det, då hans reform blef grundlag, inträdde den allmänna rösträttens æra, i det Disraeli förde England in på det sluttande plan, som hittills fört det allt närmare den allmänna rösträtten, till hvilken det dock ännu icke glidit ner. Samma år brakte en annan konservativ statsman, Bismarck, den allmänna rösträttens princip till seger inom Tysklands politiska lif genom att använda den som en diplomatisk trumf i kampen mot Österrike om hegemonien i Tyskland. Det är historiskt intressant, att Bismarck var det preussiska konungadömets målsman i kampen för dess imperialistiska enhetsgärning mot den på det plutokratiska treklassvals-systemets grund sitt otium cum dignitate njutande bourgeoisieliberalismen, Disraeli hade ifrån den litteräre förkämpan för en restauration af det personliga konungadömet utvecklats till Englands förste imperialistiske statsman i modern mening. Bådas föredöme vid den allmänna rösträttens genombrott var tvifvelsutan fransmännens kejsare Napoleon III, den cäsaristiska imperialismens teoretiker och praktiker i en person.

Allmänna rösträttens princip gjorde således sitt inträde i lifvet i helt andra tankesammanhang än den liberalism De Geer föredro.

lunda gör, hvad som presteras i författarens historiska undersökning, värdelöst.

Ville han framställa det svenska tvåkammerssystemets *karaktär*, hade han måst utsträcka sin historiska framställning öfver utvecklingen efter 1866 med dess på social klassmotsats grundade karaktärsskillnad mellan kamrärne, hvilken åter medvetet fastslogs genom 1909 års författningsreform. Gäller det det aktuella svenska tvåkammerssystemets karaktär, så ha 1907 års grundlagsstiftare vid den då företagna författningsrevisionen vitsord gentemot De Geer och ännu mer gentemot hans *intentioner* vid 1866 års reform, som han själf öfverkorsade i handling. Till det nuvarande tvåkammerssystemets karaktär hör alldeles otvifvelaktigt den karaktärsskillnad mellan kamrärne, som betingas genom den graderade skala till den första, som förlägger dess tyngdpunkt hos andra samhällsklasser än i den andra. Gentemot detta karaktärstikum är det, som innebäres i de indirekta valen till första kammaren oväsentligt och praktiskt taget betydelselöst. De skulle kunna försvinna lika väl som förut de fakultativa indirekta valen till andra kammaren utan att väsentligt förändra vårt tvåkammerssystems karaktär.

Härmed må denna rent historiska granskning af det problem, docenten Rexius behandlat i sin afhandling, afslutas; den har ej haft att befatta sig med de praktiskt politiska slutsatser både professorer och andra sökt draga ur Rexius' påvisande af De Geers *afsikt* att skapa tvänne kamrar med samma sociala underlag. Dessa slutsatser har ju docenten R. på förhand afvisat genom påvisandet, att förutsättningen för De Geers kamrar med socialt lika underlag var medelklassens öfvervikt i bägge. Den, som vill hafva De Geer till auktoritet, måste då också acceptera denna förutsättning. Förstakammarreformen af 1909, som beskär den 100-gradiga (respektive 500-gradiga) skalan till en 40-gradig var således en reform i enlighet med de intentioner, som De Geer 1865 hade, men ej lyckades förverkliga, men skulle dessa förverkligats beträffande andra kammaren, hade man måst införa samma skala också till denna eller census bibehållits försiktigtvis reviderad uppåt. Detta sagdt som en rent akademisk anmärkning.

t. ex. i det Rickert-Ankarsvårdska förslaget och äfven senare gått igen. De Geer och hans samtida ville undvika behovet af att balancera klassintressen mot hvarandra i samhällsbevarande syfte genom att lägga maktens tyngdpunkt hos *medelklassen*¹. Härvid må den konjekturen vedervågas, att 1860-talets svenskar, för hvilka aristokratien var en politisk realitet i adelns själfskrifna representationsrätt på riddarhuset, lånat sitt medelklassbegrepp från engelsmannens »the middle classes» d. v. s. hvad som ligger mellan aristokratien och »folket», massorna. I alla händelser ansågo sig De Geer och hans män vara nog liberala eller radikala och demokratiska, om man så vill, genom att substituera de högre stånden med en första kammare på allmänna val med den från de ofrälse stånden graderade skalan. Han hade, som Rexus påvisar, äfven ämnat tillämpa denna till andra kammaren, men afhölls därifrån genom den demonstration till förmån för den lika rösträtten, som skedde, genom att Stockholm m. fl. städer antog den lika röstgrunden för sina nya valordningar till borgarståndet.

Men härigenom bröt De Geer oafsiktligt grundvalen för sitt system, den sociala likheten mellan kamrarna. Den utveckling, vid hvars slutpunkt det De Geerska representationsförslaget står, fick således *icke* gifva sin *karaktär* åt det tvåkammersystem, som faktiskt blef gällande. Docenten Rexus borde således rätteligen ha gifvit sin afhandling titeln Det svenska tvåkammersystemets uppkomst eller rättare Det De Geerska representationsförslagets uppkomst. Dess karaktär har han nämligen icke gifvit genom de i sig själf synnerligen välbetänkta och fyndiga anmärkningar, hvarmed han enligt sin vana gifver med den ena handen och tager med den andra, som uppfylla den senare delen af arbetet. Såsom undertiteln (med särskild hänsyn till principernas grundläggning 1840—41) tyder på, har författaren börjat med en undersökning ungefär af typen »Representationsfrågan vid 1840—41 års riksdag» och sedan förts vidare af de rikligt flödande källorna utan att riktigt fasthålla ett klart fattadt mål, däraf den inadekvata rubriken, som ju bekräftar, hvad vi yttrade i inledningen om den »historiska» skolans ovana vid systematiskt tänkande, men ju inga-

¹ Jfr REXIUS s. 351.

att de moderate reformvännerna icke hade något emot att *demonstrera* sin reformvänlighet genom att stödja en reform, som gick längre än de egentligen ville, men som de trodde sig vara säkra att slippa se genomförd, ett icke enastående fall inom 1800-talets svenska historia.

Ifrån detta stadium torde Rexus ha lyckats att fritt från invändning uppvisa kontinuiteten i utveckling ända till motiveringen för De Geers representationsförslag. Denna går helt och hållet i samma riktning som 1840—41 års konstitutionsutskotts.

En på *sociala* åtskillnader grundad karaktärsskillnad mellan kamrarne fördömes. Därvid torde man hufvudsakligen tänkt på *ståndsskillnad*. Detta torde isynnerhet gälla om försvaret för det De Geerska förslaget på riddarhuset, hvad man hade att kämpa emot, var ju önskan att bibehålla stånden i någon form, som till slut kristalliserade ut i det aldrig annat än reservationsvis framlagda Carl-Göran Mörnerska förslaget med dess inslag af ständsrepresentation i första kammaren. Gripenstedt särskildt i sitt af R. anförda yttrande polemiserar uppenbarligen mot den aristokratiska principen som öfverhusets grundval. Hvad man på den liberala sidan på den tiden kämpade för var att få bort representationsrätt på grund af börd eller själfskrifvenhet. Alldeles som Holland Rose i sin bok om demokratiens utveckling i England («The rise of democracy», i Victorian æra series) ännu vid sista sekelskiftet förklarar, att demokrati i motsats till *aristokrati* är upphäfvandet af hvarje *bördens* rätt i det politiska lifvet, hvarvid han yttrar sig på ett sätt, som hvarken utesluter klassval, census eller graderad skala ifrån demokratiens möjliga former. Så sågo nog De Geers samtida saken med undantag af några enstaka radikaler, hvaraf författaren till de numera klassiska »Femton bref» om den nya representationen, S. A. Hedin, var en, men den idéutveckling, som dessa inaugurerade, var något som tilldrog sig efter genomförandet af De Geers reform.

Visserligen förefinnes äfven i De Geers apologi för sin representationsreform ett bestämdt afståndstagande från tanken på första kammarens byggande på den större förmögenheten, men detta kan nog vara riktadt närmast emot sådana företeelser som särskilda valklasser af de förmögnare, sådana som förekommit

göra en *taktisk* svängning, icke en utveckling af principiell art. Detta var väl det viktigaste, som skedde 1840—41.

Den amerikanska principen afböjdes ju dock af konstitutionsutskottet då. Att den sedermera medverkat vid utformningen af De Geers förslag är ju möjligt, men den svenska första kammaren af år 1866 hade dock en närmare förebild i den holländska med dess 9-årsperiod och val af en verklig provincialrepresentation, än den amerikanska senaten, såsom redan Naumann påpekat. Principen om tvänne kamrar på samma sociala grundval har ju just slagit igenom i Hartmannsdorffs uppslag, fastän sedermera ståndskillnaden eliminerades i 1866 års reform. Själftva det Hartmannsdorffska tvåkammersystemet förefaller ju närmast att vara en utbildning af tanken, att tvåkammersystemet redan fanns in nuce inom fyrståndsrepresentationen. I så fall blir väl Tocquevilles bok tämligen öfverflödig som förklaringsgrund.

Måne man icke har att söka skälet till strömkantringen 1840—41 i den af oss förut antydda, att representationsfrågan spelade en sekundär roll gentemot konungamaktens garderande mot verkliga eller inbillade faror — så fattade ju ännu De Geer sin uppgift hela sin statsmannabana igenom såsom framgår af hans Minnen — och att ståndrepresentationen således fick spela rollen af bonden i schackspelet, som offrades för att rädda spelets drottning, den af opinionsstormen hårdt ansatta konungamakten. Konungens sanktion af departementalreformen skedde ju af dylika skäl och försöken att orientera ministären åt vänster (Richert, Trolle-Wachtmeister) voro ju ett led i samma ur ett verkligt eller inbilladt tvångsläge framgångna opportunistiska politik.

I stil med detta, som bekräftar uppfattningen om det slumpvisa i representationsfrågans utveckling, är hvad man vetat förut genom t. ex. Clasons framställning i *Illustrerad Historia*, om den vidare utvecklingen vid 1840—41 års riksdag, men som Rexius fylligare skildrar. Det är egentligen ett par radikala herrar, Gustaf Hierta och Wærn, som genom skickliga manövrer med propositioner o. d. fingo allmänna valens princip fastslagen i konstitutionsutskottet, som ju på den tiden kunde göra ett grundlägsändringsförslag hvilande, oaktadt de tre högre stånden förklarar sig för en reform på klassvalens grund. Spelet blef lättare, genom

men i grund och botten äfven i England till Disrealis reform. Massans väldé ansågs apriori uteslutet och dess förkastlighet skildrades äfven å framskridet håll med ett visst välbehåg i breda drag. Rexius härleder denna förkärlek för förmögenheten som politisk garanti ur fysiokratiska källor. Man sätter gärna tro till detta påstående på grund af sakens inre sannolikhet och med kännedom om författarens goda encyklopediska kännedom om 1800-talets politiska teorier, manifesterad utom i de båda afhandlingarna i en betydande uppsats om den »historiska skolan» i *Historische Zeitschrift*.

Däremot skulle man önskat en mera bindande bevisning för en hypotes, hvarpå ytterst författarens vackra konstruktion af det svenska tvåkammerssystemets utvecklingslinie hvilat, påståendet, att kännedomen om Tocquevilles *la Démocratie en Amérique*, som utkom i svensk öfversättning strax före 1840 års riksdag, åstadkommit tvåkammerssystemets genombrott i det politiska tänkandet. Genom detta skulle nämligen enligt Rexius man först fått närmare kännedom om ett tvåkammerssystem, hvars båda kamrar lika väl som det norska hvilade på samma sociala grundval, men dock i motsats mot detta uppvisade en verklig karaktärsskillnad mellan kamrarne. Vunnen af författarens bestickande fina konstruktion är man allt för böjd att tro honom på hans ord, när han säger sig kunnat »i detalj» fastställa Tocquevilles inflytande på tvåkammerssystemets genombrott i Sverige. Men man är icke absolut öfvertygad, att det *nödvändigtvis* gått för sig på detta sätt. Sedan författaren yttrat sig med sådan tvärsäkerhet på sidan 158, blir han försiktigare på nästa sida och begränsar sitt påstående till, att det »torde vara högst sannolikt, att man åtminstone delvis däri kan se en frukt af Tocquevilles inflytande». Det är, såsom vi skola se, icke första gången i detta arbete författaren liksom ger med den ena handen och tar igen med den andra, hvilket tyder på, att författarens ståndpunkt icke varit till fullo fixerad vid tryckningen.

Afgörande för representationsfrågans vidare utveckling var väl ändå, att vid riksdagen 1840—41 konservatismens principiella fasthållande vid status quo bröts genom Hartmannsdorffs förslag om två kamrar båda valda af de fyra stånden tillökade med de orepresenterade som ett femte, hvilket senares inrättande han principiellt förkastat vid föregående riksdag. Det hela torde väl således ut-

representationen en sådan styrka, att det skulle lönat sig att gå vidare i reformer på dess grund genom att reformera tungroddheten i dess arbetssätt, hvarpå mycket arbete nedlades, hade sina förespråkare liksom öfver hufvud taget alla tänkbara reformmöjligheter i denna mycket diskuterande och spekulativt lagda tid, men den nådde aldrig någon större aktualitet. Orsaken var, att konungamakten, adelns bundsförvant på den konservativa sidan, under påtaglig inverkan af erfarenheterna från Gustaf III:s tid fruktade en på detta sätt oberoende adlig representation.

Å andra sidan svärmade aristokrater med radikal färnissa, en Ankarsvärd t. ex., för ett jordadelns herravälde på allmänna valens grund efter engelskt föredöme.

Konungamaktens speciella reformlinie var tvåkammersystem med en af densamma på grund af utnämningrätten beroende pärskammar. Men denna linie, som frambars t. ex. af Björnstjerna under tiden efter 1834—35 års riksdag, stötte alltför mycket mot de nationella traditionerna. Enligt den gängse apologetiska teorien för pärskammarssystemet, som ännu på 1830-talet omfattades ganska långt till vänster ute i Europa, uppfattades det på det sättet, att öfverhuset verkligen var underhuset öfverordnad, en revisionskammare, d. v. s. ett slags politisk kassationsdomstol, som återförvisade målen vid behof till den nedre afdelningen af representationen för förnyad behandling. Detta stred mot svenskt politiskt åskådningssätt, som uppfattade ridderskapet och adeln, den aristokratiska delen af representationen, såsom i princip likställd med de öfriga stånden.

Däremot frambars till ståndsrepresentationens försvar, att Sverige i sitt utskottsväsen med dess skiljedom mellan stånden i förstärkt utskott ägde ett slags revisionskammare, som genom sin lagstadgade utredning förhindrade förhastade beslut. Därifrån gick ju tanken lätt öfver till det *norska* tvåkammersystemet med kamrar kemiskt fria från social åtskillnad. Detta hade de mera radikales sympatier, hvarvid den oundgängliga förutsättningen var representationens byggande på plutokratisk grundval, hög census, indirekt valrätt, graderad skala eller förmögenhetsklasser som i Ankarsvärd-Richertska förslaget. Detta var de plutokratiska underhusens tid ute i Europa, till sin ytterlighet i restaurationens Frankrike,

framstå som det gustavianskas arftagare endast beröfvadt dess mest utmanande attributer.

Adelns sociala ställning hade emellertid på grund af det svenska samhällets under frihetstiden skedda utveckling i merkantilt riktning och på grund af de 1789 och 1809 skedda utjämningarna af privilegierna i afseende på jordbesittandet undergräfts. Det var väl i samband därmed som klassindelningen på riddarhuset icke återupplifvades och det nya kungadömet stod därför icke gentemot den gustavianska tidens högmögende jord- och industrimagnater, som då bildat kärnan i oppositionen, utan mot den byråkratiskt-militäriska »riddarhusdemokrati», med hvars tillhjälp 1772 års statskupp genomfördes. Alliansen förnyades inför en situation i någon mån liknande den af 1772, nämligen en mot både adel och kungadöme. riktad opposition inom de ofrälse stånden. Genom konungamaktens under 1809 års R. F. tämligen fria utnämningssrätt till biskopsstolar och regala pastorat behärskades också präteståndets ungefär i lika hög grad som adeln af kungamakten som magnatoppositionen på riddarhuset, representerad af män sådana som Carl Henrik Ankarsvärd, undertrycktes genom majoriteten af ämbetsmän, som »voterade för uniformen».

På detta sätt skapades åt konungamakten ett parlamentariskt inflytande likt det, som utöfvats i England före parlamentsreformen, hvarigenom under ledning af statsrådet af Norden som »riksdagsminister» oppositionen neutraliserades vid 1828—30 års riksdag. Det sätt, hvarpå detta skedde, väckte skandal och inom adeln framträdde krafvet på trygghand af dess oafhångighet såsom riksstånd genom att förlägga dess tyngdpunkt ifrån byråkratien till den besutna landtadeln, alltså samma tendenser som under frihetstiden å de äldre mössornas sida. Den reformlinie, som ur konservativ synpunkt låg närmast till hands, var att trygga riddarhusets ställning som en representation med ett underlag i en verkligt *social* aristokrati genom att på ena eller andra sättet binda representationsrätten vid jordegendom och måhända ytterligare konsolidera det genom att på ena eller andra sättet därmed associera den svenska gentryn, de ofrälse ståndspersonerna. Denna reform, som skulle ha konsoliderat ståndsrepresentationen i dess svaga punkt, riddarhusets sociala underlag, och därigenom gifvit stånds-

möjligt före 1848, emedan man, där den fanns eller infördes, lade hufvudvikten på, att representationen icke skulle blifva såsom nationalrepresentation en med konungamakten konkurrerande statsmakt, utan hållas nere som en underordnad faktor genom att, såvidt möjligt, inskränkas till att representera lokala och partikulära intressen (provinsialständer i Preussen och Danmark) samt undanhållas en modern folkrepresentations rättigheter, rätt till periodicitet i sammanträden, modern budgets rätt och lagstiftningsmakt, och i hufvudsak inskränkas till att vara rådgifvande. Genom dylikt kom nog ståndsprincipen i vanrykte äfven i Sverige, som intog en särställning gentemot den allmänt europeiska utvecklingen, i det att det jämte England ensamt hade en fullt utvecklad nationalrepresentation på ståndsprincipens grund. Sveriges fyra stånd företrädde nämligen icke som de kontinentala, ständernas genom privilegier afgränsade partikulära rättssfärer, utan bildade liksom Englands lorder och commons i sin samverkan representationen för en enhetlig nationalvilja.

Det kunde ju därför ha legat närmast till hands att modernisera den svenska representationen på ståndsprincipens grund liksom England ännu i dag har kvar en betydligt radikaliserad representation i den uråldriga formen af världsliga och andliga lorder samt commons. Men i Sverige fanns betydligt olika historiska förutsättningar mot i England. Medan i Storbritannien utvecklingen efter Stuartarnes fall så småningom låtit konungamakten absorberas af parlamentet, så att det sista personliga kungaregementet, Georg III:s, måste utöfvas genom af konungen korrumperade parlamentsmajoriteter, stod den svenska författningsutvecklingen ännu i tecknet af striden mellan konungamakt och adel, som 1789 med de ofrälse ståndens hjälp lösts till konungamaktens favör, hvilket återigen framkallat en adlig revolution i reaktionär anda tjugo år senare. Så uppfattades den af det gustavianska partiet, hvilket kände sig kalladt att slå vakt kring den monarkiska restauration Gustaf III genomfört. Men genom den moderation, hvarmed 1809 års revolution genomfördes på grund af dyrköpta historiska erfarenheter och under förhållandenas tryck, som ej tillät radikala reformers genomförande, kom 1809 års konungadöme att

Vill man ha ett typiskt exempel på den författningshistoriska Kleinkunst, som ett ensidigt fasthållande vid historiskt-filologisk metod inom statsvetenskapen medför, får man gå till R's kollega, docenten Brusewitz i hans doktorsafhandling: »Representationsfrågan vid 1809—10 års riksdag». Med rent af raffinerad historisk metod, om ock med motsvarande valbändhet gentemot de filosofiska idéer, som på denna tid fyllde även »praktiska» politikerns tänkande, framställes det politiska »system» i representationsfrågan, som en af konstitutionsutskottets ledamöter sammansatt åt sig utaf iakttagelser på utrikes resor och Lesefrüchte. Den ledande tanken i boken är helt enkelt författarens sträfvan att i görligaste mån vetenskapligt utnyttja ett »fynd» i det grefliga Mörnerska arkivet på Esplunda. »Endast i förbigående har ämnets sociala och ekonomiska sida samt dess sammanhang med privilegiestriden mellan stånden blifvit vidrörd», bekänner författaren helt naivt. Sannerligen en synnerligen indirekt väg att nalkas statsvetenskapens stora problemers på.

Docenten Rexius' vetenskapliga kynne är af helt annat slag. Liksom han i sin Stahlmonografi behandlade en tänkare, hvars idéer ännu i dag trots hans onda rykte för reaktionära tendenser stå i den moderna statsrättsvetenskapens centrum, håller han sig i sin senast utkomna författningshistoriska afhandling till utvecklingens stora grundproblem.

Den utveckling, det här är fråga om, bjuder visserligen ej på några stora idéer och några stora mått. Man får det bestämda intrycket, att det hela går på en slump, och att kontinuiteten representeras af tröghetslagen. Man håller oresonligt fast vid det bestående, tills man hastigt och lustigt ramlar ur detta läge och sedan traskar man lika envist i den nya fåra, man af en slump kommit in i. Men förhållandet är nog också, att representationsfrågan icke någonstädes trots det myckna buller den rörde upp var en fråga i allra första planet. De maktägandes sträfvanden gingo öfverallt i första rummet ut på att rädda den bestående samhällsordningen och dess symbol konungadömet till snart sagdt hvarje pris, och därvid blef folkrepresentationens organisation något relativt oväsentligt. Visserligen föredrog man å den konservativa sidan ståndrepresentationen, men man försummade dennas utbildning, medan det ännu varit

Det svenska tvåkammerssystemets utvecklingslinje.

AF

Fil. Dr Hjalmar Haralds.

GUNNAR REXIUS: *Det svenska tvåkammerssystemets tillkomst och karaktär.* Med särskild hänsyn till principernas grundläggning 1840—41.

Det ofvan anförda arbetet har framgått ur den »historiska» riktning, som på sistone varit förhärskande inom statsvetenskapen vid vårt mellansvenska universitet. Man anser sig uppenbarligen utan vidare trygg för allehanda vetenskapliga farligheter bara man håller sig inom den »historiska metodens» rāmärken och skyr allt teoretiserande som pästen, isynnerhet all filosofi. Man observere, huru författaren med äkta »realpolitiskt» förakt går förbi de under representationsfrågans äldre skede isynnerhet ganska talrika försöken att förklara — d. v. s. uppvisa det idéella berättigandet af — stāndsrepresentationen ur »romantiska» idéer. Den filosofiskt intresserade känner sig nästan tacksam för denna afhållsamhet från vederbörandes sida, filosofien synes icke ligga för denna skola. T. o. m. när docenten Rexius i sin doktorsafhandling behandlar rättsfilosofen Stahl, kringskär han resolut ämnet till ett uteslutande historiskt och statsrättsligt. De kategorier, han därvid behöfver, lånas omisstänksamt utan kunskapskritisk siktning från skolans universalgeni, Jellinek. Därmed vare ingalunda förnekadt, att R:s Stahlstudie är ett både duktigt och i viss mån betydande arbete inom de själfpålagda begränsningarnes ram.¹

¹ Jfr min uppsats i ämnet H. T. 1913.

ämna för en fast, vår rätt och vår frihet värnande neutralitetspolitik. Bedröfligt att säga, lämnade den tillika bevis för, att de båda vänsterpartierna icke sätta pris på en fast politik. Man behöfver dock ej taga detta alltför allvarligt. Missljuden i riksdagen ha denna gång mindre genklang ute i landet, än dess upphofs-män inbilla sig.

»der geschlossene Handelsstaat» fullständigt, så bör äfven det vara ett medel att bringa England till förnuft. Stänger detta land vår import, så böra vi afstånga utförseln af för England nödiga varor och i stället rikta den, och särskildt hvad vi kunna undvara af lifsmedel, till Tyskland. Det senare, som icke för oss innebär något obehag, korsar direkt uthungringsplanerna och skulle vara ett mycket verksamt påtryckningsmedel, om vi ägde större mängder af lifsmedel att afyttra, hvilket dock icke lär vara fallet. Det förra, inhiberandet af utförseln af pitprops och andra trävaror, järn och annat för England behöfligt torde kännas som ett kraftigare memento. Man märker det af den verkan, som det första allvarliga steget på denna väg, utförsellörbudet å trämassa, efter allt att döma haft.

Man måste gå vidare på samma väg, äfven om detta är nog så kännbart, visserligen icke för landet i dess helhet, då den minskade införseln kräfver mindre betalningsmedel mot utlandet, men för de enskilde exportörerna af dessa varor, som däraf få lida. De enskilda intressena och de allmänna kollidera i detta fall som så ofta eljest, särskildt i denna tid, då stundligen så sker. Att vid en sådan konflikt de enskilda intressena måste vika för de allmänna, är själfklart. Man kan för öfrigt vara förvissad om, att regeringen med nödig varsamhet skall begagna sig af sin makt och icke fordra mera än hvad det afsedda ändamålet och rikets väl kräfva.

Som häraf synes, äga vi nog medel att upptaga den oss påtvungna kampen för frihet och själfbestämning genom en effektiv do-ut-des-politik. Det är blott att hoppas, att en sådan i tide och med fullt allvar användes. I motsatt fall förestår oss det öde, som drabbat de andra neutrala stater, som äro Tysklands grannar. Det engelska folket håller på att mista all sans och måtta. Men man må ej tro, att det hjälper att beskedligt foga sig efter dess vilja. Tvärtom, ju mer man ger efter, dess värre blir man behandlad. Det är erfarenheten för dagen.

Remissdebatten, som gått af stapeln, sedan ofvanstående skrefs gaf den trygga vissheten, att regeringen hädanefter som hittills

motståndare, har gifvit utlandet en fingervisning, som det väl velat att dra nytta af för sin politik gent emot oss. Sverige är ett land, som man icke behöfver räkna med. Det omfattar neutraliteten à tout prix».

Detta onödiga proklamerande af vår neutralitet både hittida och sent har ingalunda minskats sedan dess. Tvärtom har det snarare tilltagit under hetsjakten på de s. k. aktivisterna, hvilka nu också anses vara nederslagna. Inser man då icke, att ett dylikt beteende måste af utlandet tolkas som ett beslut att hända hvad som hända vill icke draga svärdet? Detta säges ock ej sällan mer eller mindre tydligt. Så stod nyss att läsa i Socialdemokraten: »Det behöfs i denna situation bred front för svensk demokrati — — därest vårt folks stora flertals bestämda freds- och neutralitetsvilja skall väga med tillräcklig tyngd i alla situationer». Den, som i »alla situationer» förklarar sig skola förbli neutral, honom lär utlandet trampa på fötterna utan försyn. Lyckligtvis har statsministern vid olika tillfällen sagt ifrån, att på det viset äro vi ej neutrala. Men vänsterpressens dagliga idisslande af neutralitetsviljan måste ge utlandet föreställningen, att massan af vårt folk ämnar tåla allt hellre än att använda de försvarsmedel, hvarpå vi offra kraft och penningar. Neutralitetsysterien har gjort oss hundrafaldt mera skada än aktivismen. Denna visade åtminstone, att vi ej ryggade tillbaka för kriget och alltså måste vara en faktor att räkna med och ett folk, som icke kunde behandlas huru som helst.

Spörsmålet, huru vi skola värja vår rätt och våra legitima intressen, är nu det kinkiga problem, som regeringen har sig förelagt. Den utanför stående har ej lätt att här gifva råd eller uttala en bestämd mening. De fakta, som i senaste häfte af denna tidskrift (Dec. 1915) framhöllos, ge dock anvisningar om sätt och medel. Där erinrades sålunda i första hand om den makt vi äga öfver transitotrafiken mellan England och Ryssland. Häruti ha vi en trumf på hand af enastående värde, om ock spelet måste riktas mera mot Petersburg än mot London för att leda till önskad resultat.

Vidare erinrades i sagda artikel om den handelspolitik, hvar till Englands försvarande tvungit oss. Regeringen har måst i många fall taga hand om både import och export. Realiseras emellertid

England och vi.

Ett ord för dagen.

Af

Professor **Pontus Fahlbeck.**

England måste känna, att världets grundvalar vackla och har fördenskull förlorat besinningen. Man förstår eljest icke dess hänsynslösa politik mot de neutrala och särskildt mot oss. Tyskland kan icke uthungras, det borde dock nu en hvar kunna förstå. Åfsaknaden af kaffe och té och kakao m. m. må vara ett obehag; men icke böjes det tyska folkets och den tyska regeringens vilja eller förmåga att föra kriget till ett lyckligt slut af dylika nålsting. De för krigföringen nödiga råämnena finnas i öfverflöd; och lifsmedelstillgången är tryggad, äfven om kriget — såsom en engelsk statsman yttrade — skulle vara i 20 år. Blockaden är alltså meningslös gent emot Tyskland, men brottslig, när den utsträcket till de neutrala. Endast en skräckslagen nervositet kan förklara, men ingalunda ursäkta det våld, som England mot oss utöfvar.

Emellertid kan svårligen förnekas, att skulden till det odrägliga läge, vi genom Englands blockad af vår fredliga handel iråkat, i någon mån hvilar på oss själfva. Det utgör icke en ursäkt för detta lands brutaltitet, men bidrager att förklara densamma. Det eviga utbasunerandet af vår orubbliga neutralitet måste ha sådana följder. »Denna neutralitetshysteri», yttrades det för jämt ett år sedan i denna tidskrift (febr. 1915), »som på vänsterhåll gått ända därefter, att man inkvisitoriskt begagnat sig af ställningen till neutraliteten för att misstänkliggöra politiska

Prenumerationsanmälan.

Statsvetenskaplig Tidskrift utkommer under 1916 efter samma plan och under samma ledning som innevarande år.

Tidskriften skall, med undvikande af ett alltför strängt anlitande af den vetenskapliga framställningens yttre former, likväl städse söka meddela ett fullt vetenskapligt innehåll dels genom *uppsatser* i politik — detta ord taget i sin äldre och mera omfattande bemärkelse — statistik och ekonomi, dels genom kortfattade *meddelanden* från hithörande områden. Tidskriften kommer dessutom att meddela kortare *anmälningar* och granskningar af nyutkommen statsvetenskaplig litteratur, hufvudsakligen svensk men vid förekommande tillfälle äfven norsk och dansk.

Tidskriften vill för öfrigt, utan att sluta sig till något parti och utan att göra sig solidarisk med de åsikter, som i dess spalter kunna komma till uttryck, söka uppnå största möjliga objektivitet, omväxling och gedigenhet i innehållet, och härutinnan vågar den ock hoppas på framgång, då från olika håll bidrag utlofvats eller eljest för framtiden ställts i utsikt af vårt lands mest framstående författare på statsvetenskapernas område.

Tidskriften utkommer i 5 häften om året, omfattande minst 20 ark. Prenumerationspriset blir såsom hittills 6 kr. för år. Lösa häften säljas i mån af tillgång till ett pris af c:a 50 öre pr-ark.

Prenumeration kan ske antingen genom postverket eller direkt hos «Redaktionen af Statsvetenskaplig Tidskrift, Lund».

Eftertryck utan angifvande af källan förbjudes.

Lund i december 1915.

P. Fahlbeck.

Innehåll:

Pontus Fahlbeck, England och vi. Ett ord för dagen.

Hjalmar Haralds, Det svenska tvåkammerssystemets utvecklingslinie.

Hans Gahn, Primäruppgifterna i vår svenska befolkningsstatistik. 1749—1915.

Erik Fahlbeck, Studier öfver frihetstidens politiska ideér. II. (Forts.)

Litteratur.

STATSVETENSKAPLIG TIDSKRIFT

FÖR

POLITIK — STATISTIK — EKONOMI

UTGIFVEN AF

PONTUS E. FAHLBECK.

Pris för årgång 6 kr.

Lösnummer af detta häfte kostar 2 kr.

LUND

STATSVETENSKAPLIG TIDSKRIFTS EXPEDITION

DISTRIBUTÖR: C. W. K. GLEERUP.